

Erdélyi Ritkaságok

Szerkeszti: Dr. Jancsó Elemér

8.

Jánosfalvi Sándor István

SZÉKELYHONI
UTAZÁS A KÉT
HOMOROD MELLETT

*

II. KÖTET

MINERVA KIADÁS KOLOZSVÁR

Az Erdélyi Ritkaságok
eddig megjelent kötetei:

1. Az erdélyi magyar szí-
nézetet hőskora (1792—
1821). Káli Nagy Lázár
visszaemlékezései. Beve-
zetéssel ellátta dr. Jancsó
Elemér. 1939.
2. Péterfi Károly esztéti-
kája. Bevezetéssel ellátta
dr. Kristóf György. 1940.
3. Ruzitska György vissza-
emlékezései. Bevezetés-
sel ellátta Lakatos Ist-
ván. 1940.
4. Bod Péter önéletírása.
Bevezetéssel ellátta dr.
Jancsó Elemér. 1940.
5. Oroszhegyi Józsa: Ro-
mán élet. Bevezetéssel
ellátta dr. Bíró Sándor.
1942.
6. Lakatos István: Székely-
udvarhely legrégibb le-
írása. Bevezetéssel el-
látta Jaklovszky Dénes.
1942.
- 7—8. Jánosfalvi Sándor
István: Székelyhoni uta-
zás. I—II. Bevezetéssel
ellátta dr. Benczédi Pál.

Előkészületben:

- 9—10. Bölöni Farkas Sán-
dor: Nyugateurópai uta-
zás. I—II. Bevezetéssel
ellátták dr. Jancsó Ele-
mér és dr. Gál István.
- 10—11. Hermányi Dienes:
József: Nagyenyedi De-
mokritos. I—II. Beveze-
téssel ellátta dr. György
Lajos.
12. Bolyai János Appendixje.
Bevezetéssel és magya-
rázó jegyzetekkel ellátta
dr. Dávid Lajos.

---

*E sorozat külső címlapjának
kerete az első kolozsvári nyom-
tatvány (Heltai Gáspár 1550-
ben megjelent Katekizmus) a
címlapjának hű másolata.*

ERDÉLYI RITKASÁGOK

Szerkeszti: Dr. Jancsó Elemér

8.

SZÉKELYHONI UTAZÁS A KÉT HOMORÓD MELLETT

Jánostalvi

SÁNDOR ISTVÁN által

II. KÖTET.

1838^{1st}

1846^{2nd}

1858^{3rd}

2967/II.

9125/II.

Minerva Rt. kiadása Kolozsvár, 1942

Felelős kiadó: Dr. Jancsó Elemér.
Minerva Rt., Kolozsvár. 15815. — F. vezető: Major József.

1. Kis- és Nagy Oláhfalu. Hargita. Tizenhét falu Havasa. A Kis Homoród. Egy nagy kő.

Az 1846-ik év június hónapja vala az, midőn belső, vagy Nagy Homoród körüli utazásomat megkezdém. Legelsőbben is egy pap barátommal a kis oláhfalvi sokadalom napjára mentem. Tíz órakerék oda, de elbámulánk, midőn ott a sokadalomnak semmi külső jelét sem láttuk, két apróság áruló sátorocskán s néhány piros csizmás asszonyon kívül. Kérdők ezektől: hol a vásár? Ők pedig bámulván kérdéseinken, nyersen felelének, hogy itt, és ez volna, ahol vagyunk, de még nem gyűlt mind bé. Mennyünk hát, mondtam én, — bé a helybeli paphoz, míg jobban begyűlvén, többet láthatunk s a paphoz menénk. Ezen érdekes ifjú, *Varga Sándor*, még új vala megyéjében, de megyéje is új mint anya, mert eddig Nagyoláhfalunak leánya vala. Régtől fogva kívánván több kényelmetlenségek miatt ez a kis megye elszakadni az anyától, most azon feltétel alatt nyerte meg a püspökségtől azt, ha leendő papjának egyéb teendői megtétele mellett jó házat épít. És a Kisoláhfalu e feltételtől önmaga haszna meggondolásától fellelkesítette, oly ügyes és kényelmest építtetett, melyet nem minden megyében láthatni. Mi gyönyörködtünk benne, midőn bementünk s így sóhajtánk: Vajha több más megyékben is, kivált a magyar protestánsoknál, ilyeneket építenének. De köznép ritkán cselekszi ezt, ha vagy reá nem hajtják, vagy valami ilyes feltétel, mint itt is nincs hozzá kötve, mert nem tudja meggondolni azt, hogy papjának sokkal kényelmesebb és melegebb szállás kell, mint néki.

Búcsút vevén ebéd után jószívvel látott új barátunktól, ismét a vásár felé kívánók venni útunkat, hogy láthatnók meg már most azt népesebb alakjában is. Még csak két és három óra közt vala a délutáni idő, s mi még bámulánk, midőn most is csak néhány személyeket látánk ott, ismét kérdők: hol a vásár? Melyre egyik nyegócos bosszús szomorral felelé: hiszen már eltőtt uram, amicsoda volt, hát nem látja, hogy pakolunk? Mindjárt indulunk a nagy nyereséggel. Bizony mi is igen, felelők neki, nagy penitenciával s ezzel kijövének a vetés kapun. Midőn az előttünk álló Nagyoláh falut megpillantottuk, szép és sajtáságos alakban tűnt fel előttünk az, csupa deszkás, vagy zszindelyes faépületeivel, mert ott egy szalmás épület sincs, mint más falukban. Innen az égések is felette ritkák, sőt halhatatlanok itt. A lakósok este meggyújtanak egy-egy nagy fenyő szálkát s ennek világánál igazgatják lámpa helyett a pajtáiban barmaik közt dolgaikat. Beérvén a faluba, a Homoród hajtott a fűrészek mellett végig mentünk. Itt e folyó bé van véve a faluba, annak utcáján végig foly, s a fűrészek oly sűrűn rajta, hogy csaknem egymást érik, melyek nemcsak deszkát és lécet, hanem néha embert is vágnak. Mondják, hogy egykor egy részeg ember a tőkére feküdvén elaludt s a tőke lassanként a fűrész alá menván, ketté vágta azt. Elaludt gyermeket is vágott el régebben, mint mondják, eképpen a fűrész. A kivágott deszkák és lécek rakással állanak e fűrészek mellett, de már ma kurtábbak is, keskenyebbek s vékonyabbak is azok, mint régen és mégis drágábbak. Oka pedig nem a csalni akarás, hanem az, hogy az egykor szinte falujokat érő rengeteg fenyvesek erősen megfogytak s szörnyű messziről kell azt már nagy kinnal és költséggel hordaniok, sőt a csíkiaktól is venniök, de szekerek kerekei, melyeken hordozzák, ma is oly nagyok, mint mikor dockát vittek volt Apafi uramnak Ebösfalvára s ha

az ember kérdi: miért csinálnak oly nagy kereket? azt feleli azért, mert a jó fát kár elvágni.

Ezen Homoród a deszkán kívül búzát is hajt Oláhfalunak, mert lefolyásában, amely falukon keresztül menyen egész a más Homoródba szakadá-sáig, minden malomkő hajtásáért hat-hat véka gabonát fizetnek néki, mi évenként 19 malomnak 42 követől 252 vékára menyen. Ez pedig azért, mert a Homoród, ha akar, nem is jön ezen vidékre, hanem csak egy szál deszka elcsaptatásánál fogva is, igen könnyen Vargyas felé ömlik, arra lévén természetes esése. Mi, hogy ne történjen (ámbár csak a fűrészek hajtása miatt se hagynák olyan könnyen történni), a vidéknek ezen Oláhfaluvál erős kötlevele van, de számot is tartanak a vidéki malmok a vízre, mert mihelyt elapad, tüstént futnak fel ádmonicióval Oláhfalura, hogy adjon több vizet.

Nem akaránk még addig ezen faluból eltávozni, míg ennek mívelt papjok vezérlése alatt épült és épített szép templomát meg nem látogattuk. Bémenénk hát ebbe s megvalánk lepetve annak szépsége által. Mi haszna mindezeknek? Gondolhattam volna ugyan rideg és száraz okoskodással magamban: az Istennek ezekre semmi szüksége, de szívem megelőző elmém hideg okoskodását, ezt felelé ellenkezőleg: De van szüksége a nemcsak lélekből, hanem érzékeny testből is alkotott embernek. És valóban úgy is van, hogy csakugyan szép az, midőn a természet oly gyönyörű vadságának közepette, mint amilyen az oláhfalvi környék, a szép ízlésű mesterségeknél is van egy remeke. Szép az, midőn a helyben lakó ember is a sok dísztelenül épült szennyes faházak köréből néha egy azokkal felséges ellentétben levő pompás épületbe is léphetik, hol mint egy megvizsgálatódva s büszkén mondhatja: ilyen is van nékem. De szép s mindenek felett szükséges, hogy az ember olyan helyen állapotdjék meg Istennek tisztelőtére, imádságára, hol az érzékenységnél minden

látott és hallott felséges tárgyai megannyi tollakat füznek Istenéhez emelkedni kívánczó lelkének szárnyaiba, mint a költőnek a szép és regényes tájak a költészetnek.

A templom megnézése után egy olyan óhajtásom akarám bételjesíteni t. i., hogy az Oláhfalu felett komoly méltósággal és festői szépséggel emelkedő híres *Hargita* fiókhavasának tetejére menjünk, annak dicső kilátásait éldeljük. E végre egy vezető kelle nekünk, mit nemcsak egyes emberben, de később többes társaságban is feltalálánk, valami borvízről hasonlólag éppen odaigyekező, emellett havas alatti nyári pajtásokhoz helyből Oláhfaluból is csatlakozott emberekben.

Hosszas és fáradságos útunk, de megjutalmazá ebbéli szenvedésünket az előre is képzelt felséges kilátásnak és hegyen töltött időnknek gyönyörűsége, mind amellet is, hogy néha hideg szellő lendült meg rajta, éjszakai horkadásaiban hó is taláztatott. Legelőbb is természetesen napkeletre kelle felvetni szemünket, hol bámulatos változatossággal tűntek azok elébe itt a mélységbe lejtve terülő oláhfalvi és csiki fenyves rengetegek, melyekből az oláhfalvi nép vágja deszkáját. Amott a szemben levő gyimesi hárta körhavasok, alattok ködfátyol alatt rejtező csiki térvölgyével, s majd bennebb a csíkszentdomokosi regényes leszakadt kősziklás hegy közt mélyedő szép völgyével, melynek körében a gazdag rézbányák vannak. Északra fordulva még szebb panoráma terül előttünk, t. i. egy mély, lapos fenekű, völgy, melynek tágas tere egészen sűrű, résszerint fenyves, résszerint csere-erdőségekkel lepve. Túlsó részről szembe magas, hasonlólag fenyves bércekkel kerítve, melyeknek tetején végig futó magasabb óriás fenyőfa szálai, az éppen akkor rajta elfutott permet és langyos eső hamar ködében a legszebb látási csalatással egy sűrű magas sugár tornyokkal büszkélkedő nagy várost: egy Majládot, vagy Kon-

stantinápolyt mutattak és képzeltek el. Mondják, hogy a Hargitának északi oldalában van egy ú. n. híres király kút, mely minden tekintetben a mi egy havasi kútfejet híressé és dicsővé tehet, megérdemli király-kút nevét. A környékben elterült és előbb említett roppant nagy erdőség észak felől tizenhét falu havasának nevezetik azért, mert azt, mint tulajdon örökséget, tizenhét, nem éppen közelében, hanem messzebb, távolban lakó falvak bírják, ú. m.: Kis vagy Kápolnás Olháfalu, Fenyéd, Bethlenfalva, Bikafalva, Ócfalva, Felsőboldogasszonyfalva, Miklósfalva, Szentlászló, Ábránfalva, Sándorfalva, Telekfalva, Árvádfalva, Patakfalva, Kénos, Lókod, Bágy, Homoródszentmárton, melynek ezen faluk birtokában lett esése históriáját a csak nem rég megholt kénosi tisztos öreg *Jakab Gergely* úrtól hallottam.¹² (Itt egy tudakos, mesterségesen költött monda következik.)

A Hargita-hegynek kopár tetején mindenütt közönséges sötét zöld moh lepi, melyből ismét, mint éltetőjéből külön nevededik ki világos zöld színű Lichen, vagy ú. n. izlandi-féle moh* oly nagy bőséggel, hogy egész Erdélynek minden gyógyszertárait elégséges eltartani. Alább a hegynek erdős-mező oldalában a legköltőibb pásztor életet élnek némely oláhok, sárt tán soha sem látott tiszta, hófehér körmű juhnyájaikkal s farkasokat is megtámadni merészlő komondoraikkal. De nem oláhfalvi oláhok, mert bárha lakik is egy-kettő benne s bár, ha valaha oláh lakósaíról neveztetett is oláh falunak, de ezen oláh kolónia szaporodó s ide telepedett székelektől innen a Csík-Moldovai havasokra szorítottván, ma tiszta tökéletes székely pár falu, mely az 1848-iki forradalom után méltán neveztetett székely városnak, de amely természetes és illő nevezett bá-

* Zuzmó a helyes neve.

mulásra méltó és sajátos, hogy nem ragadott meg, midőn annyi sok hitvány és nem illő nevezet erővel is megmarad. Még alább e hegynek elragadóan szép regényes tisztásain és sűrű árnyai közt a kétfelőli vidékek lakósi nyüzgenek nyárban deszkáikkal, fenyőfaikkal és szénacsínálásaikkal foglalkozva s néha néha pihenni és enni a királykút kies patakja, amely a külső Homoródnak ad lételt, vagy más patakok és kútfejek mellé telepedve. A fennebbi oláh családok közül egyiknek kunyhóját meglátogattuk. A felserdült fátácska elbújt előlünk, de bátrabb édes anyja jószívűleg fogada és akara kedveskedni mezei eledeleivel, mire azonban nem volt szükségünk. Innen estve felé indulván a hegyoldalnak közepe táján egy szép forrásnál a fenyvesek között a csendes nyári levegőn éjjelre megtelepültünk. Néhány rakás asszú fenyőágakat meggyújtottunk, s annak kísérteties világánál, hol édesen szenderegve, hol beszélgetve töltvén el a rövid éjszakát, reggel bámulva gyönyörködtünk egyfelől a pompás tiszta napnak reszkető feljövésében, másfelől a lábaink alatt elterült mély völgynek még szendergő szürkességében.

Midőn a hegyről leszállva Oláhfalunak gyönyörű róna sík mezején mentünk, s a kaszálló réteket dicsértük volna, egy ember akada hozzánk, ki halván a dicséretet, így szólt nekünk: Szép biz' ez uraim, mert ezt a disznó se túrja fel, mivel karikát teszünk orrára ökelmének, csak kár, hogy imittamott erősen köves, melytől még a szegény csíki ember se tud minket minyájan megszabadítani. Kérdvén mi tőle: minémű értelme volna ezen szavaknak? azokat így világosítá fel: Egy embernek szép téres szénafüvein egy irgalmatlan nagyságú darab kő hevervén, mely valaha a szomszéd kőszirtéről hengeredett oda, az onnan, semmi erő és mesteriség által nem tudta s nem is remélhette elterelhetni. Történ egykor, hogy azon mezején tisztogatván tavasszal egy szegény csíki ember, ott ment keresztül

s megnyugodott a nagy kő alatt, mondván: Milyen jól esik neki, hogy hátát hozzá vetheti. De nékem nem igen jól esik, monda néki a szénafű gazdája, az Isten adta kőve, mert én adnék akárkinek ötven forintot, aki innen elpusztítaná. Mit?, felel rá a szegény ember. Szeretné kend ezt tenni? ne adjon nekem ötven forintot, hanem adjon csak egy kőből búzáat s harmadnap alatt úgy elteszem, hogy soha se látja többé, csakhogy errefelé senki se jöjjön, míg hírt nem adok. Az emberek megszegődtek s a nagy kő három nap alatt úgy el volt téve, hogy azután senki se látta többé. De minő mesterséggel? Az ember a földbe, a kő tövébe egy nagy gödrött ásott, mekkora t. i. bényelhetette azt s azután okosan belébuktatta. Ami földszükséges volt azzal bétemette s a többit a közel folyóba hordotta. Végre a kőfeletti fekete földet berakta azon gyeppelel, melyet a tetejéről gondosan levagdalt volt s a morzsalék földet vízzel leönté, úgy, hogy annak a munkának semmi nyoma se látszott. A szénafű gazdája harmadnapra bámulással látta a dolgott, de a szegény embernek, mint ördögösnek nem akart fizetni, míg ez meg nem ijesztette a bátyót azzal, hogy őt is tüstént a kő után küldi, ha meg nem fizet. Úgyes volt mindenképen a szegény ember, mondók emberünknek. Ez is megmutatta ama közönséges igazságot, többet észszel, mint erővel, s példát adott arról, hogy sok lehetetlennek látszó nagy dolgokai milyen csekély erővel és mesterséggel lehet ahoz képest, mint képzelné az ember, véghez vinni annak, aki tudja a módját s találós észszel bír, mint Kolumbusz a tojásnak felállításába, vagy Nagy Sándor a gordiusi csomó feloldásában.

2. Lövételi Hámor-völgy. Ebben fejedelem Székely Mózes lakhelye. sat.

Elválván emberünktől, Oláhfalun alól le a Homoród mellett a *lövételi Hámor-völgy*be sieténk. Egy oly szép tündér völgyecske ez, melyről a világnak legregényesebb helyein lakó helvéta vagy tiroli sem mondhatná hidegen: láttam ilyet eleget! De a természetnek csaknem minden javaival oly gazdag völgyecske is ez, melynél ekkora helyben gazdagabbat sem Európa, de maga a föld golyója se mutathat. Lássuk csak bebizonyítva. A völgynek hossza Oláhfalutól le Lövétéig alig két óra, közép szélessége, mint egy fél fertály óra. Kétfelől pompás erdők borítják oldalait, melyeknek sűrű arányai közt itt-ott erdei kútfejekből eredő kristály élővízű patakcskák csergedeznek le a völgy közepén folyó Homoródba. Ezen tiszta kövecseken szűrt havasi sebességgel és zúgással néhol valóságos sik kőszikla, fenéken rohanó Homoródnak két partjain több helyen legkellemesebb széna rétek terülnek el kétfelől, hová pallók vezetnek át meg át. Legfejül Oláhfalva közelében van egy igen jó borvíz kút. Alább mellette egy megbecsülhetetlen hideg kénfürdő, melynek sok nyavaljábanni hathatós orvosi ereje már rég be van bizonyulva. A belémenő egészséges emberi testet egyszerre kimondhatatlan gyönyör érzés futja át. A beteges tagunak pedig annak ereje tüstént azon tagjára hat, kellemetlen érzéssel, melyben a nyavalja fészkel, s ez bizonyos jelentése annak, hogy e fürdő nékie használni fog. Ezen alól a keleti oldalában ismét egy igen erős borvíz kútforrás. Ugyanezen alól megint egy más remek ivó borvízkút. Ezen alul pedig háromszáz lépésre egy kedves részecskének szintén közepetté éppen az ösvényben még mi van? Hol talállok szavakat, hogy azt kifejezhessem? Ah nem bírok én azzal a szépírói tehetséggel, hogy illő szavakat találjak reá. Jókainak, vagy egy Józsi-

kának kellett volna itt meggyógyulni s rettenetes csömör betegsége után az egészséget és életet visszszakapni, hogy aztán önérdéknél fogva is költői ecsettel festjék ezt, vagy egy Berzsenyinek, hogy írjon ódát reá, vagy egy Horácnak, hogy a mely lélekkel ömlendezett Blandusiájára: O fons blandusia! Azon isteni költői léleknek kettős illetésével áradozzon ennek dicséretére. Egy keserű sóval teljes szikrázó borvízkút ez nó', mely csudatévőleg csaknem mintha kezével venné le az emberről egy pár óra alatti italával a legrettenetesebb csömör hideg-lelést. Az egészséges ember nem issza jó szívvel, mert nem esik akkor inyére, de ha a gyomor eltisztátlanul, az ember megcsömörlik, a hideg kirázza, mindezeknek következtében az étvágy úgy elvesz, hogy nemhogy legdrágább étel, de még a legfinomabb nyalánkság, a legfelségesebb asszú szőlő se kell, az erő elfogy s az ember csaknem a sír szélén van: mennyen e kúthoz, bámulással fogja tapasztalni, hogy ezt az egyetlen egyet, midőn, mint mondám e földön minden egyéb ételtől és italtól irtózik, ezt az egyetlen egyet kívánni fogja, iszik belőle félkupánként, nem elég, ismét kívánja, ismét iszik a telhetetlenségig. S mi lesz következménye? Az, hogy egy-két órák múlva a legbenignébb laksszal, mind addig, míg a sűrű ivások következtében csak olyanná válik az is, mi kiment, mint, amit beivott. És ekkor ismét mi a következés? Az, hogy az ember kívánni kezdi az ételt, eszik előbb gyenge leveseket, azután egyebet s kész az egészség, kész az élet ismét az ő számára. És ekkor mit cselekszel ó meggyógyult ember'? Ha érzékeny, ha háládatos vagy, leborulsz e kúthoz, mecsókolod azt. Elmész és soha, soha el nem felejtéd.' Itt nyertem vissza én is már több ízben fennebbi formában elvesztett egészséget. Így tettem én is és soha el nem felejttem. Mennyivel ér többet ez azon mesterséges hashajtóknál, melyeket az ember drágán vesz, undorral iszik s

még se használ csak tizedrészére is úgy. Nem egy roskadt faköpű, de ha nem arany és ezüst, minthogy ellopnák, legalább márvány vedret érdemelne ez. Ah be barbár dolog az, hogy azok, kiket illetve, nem gondozzák érdeme szerint.' De menjünk még alább a völgyben, mi van még ott? Egy valóságos tiszta kősziklának öblében bőven felbugyborékoló konyhasós borvíz. E már nem olyan kedves a száznak, de megbecsülhetetlen hasznú, mert akit az elhagyott drága és nagybecsű keserűsós borvíz meg nem hajt, ez hatásosabban véghez viszi, e kötelességet a leg-rövidebb idő alatt. Ó, Istenem!' Igen sok ajándék ez egy csomóban egy kis helyecskén a háládatlan ember számára!

De kezdjük ismét felül a völgyet s lássuk a természet kcseni után a művészetnek csakugyan természet kincsiből eredő áldásait és ajándékait is. De előbb szóljunk egy-két alapszót a régibb időkben. Azt mondják, hogy régen e helyságnak ura fejedelem *Székely Mózes* volt. Benn *Lövétén* udvara helyét is mutogatják. Az akkori *Lövete* tán az ő jobbágyiból is állott és e völgy alsófelében vashámora is volt, melynek gödrös helyét ma is meg lehet esmérni. A *Székely Mózes* hámorán kívül még másoknak is volt itt hámora, társaságosan s ezekhez a vas követ is éppen a völgyecskében is kapták. Ime, az Istennek itt is egy becses ajándéka, mely a mester-ség által régi időktől fogva az embereknek hasznára volt. Az újabb időben egy *Gyertyánfi Dávid* nevű görög művésziebben és nagyobbbszerűleg kezdette itt a völgy közepében a bányászatot és a vas verését úzni, de az 1848-iki forradalom alkalmával megbukott és összeromlott az ő intézete. Mignem a leg-újabb idő, ú. m. 1854-ben a völgynek legfelső felében a fönnebb leírt kénes fürdőhöz, hová később *Gyertyánfi* úr is költözött vala, oly nagyszerűleg, és tökéletesebb művészettel állított fel nemcsak vas-verető, de öntő hámort is, hogy ott ennek személy-

zetéből egy valóságos falu épült, melynek falunál még több az *Újváros* a neve. Így, hát már most legfejül ezen nagyszerű hámor vagyon a völgy kebelében egy mellette lévő fűrészmalommal együtt. Utánna alább a nagy vasverető műhely, utánna ennek egy liszt őrítő és ványolómalom. Ezután a hegy két oldalában kétfelől a vasbányák és bányák elszórt házai, még alább és legvégül a keserűsós áldott borvízkút közelében egy ó szerű paraszt hámor. És ime mindezekben bebizonyítva fennebbi szó, miszerint talán az egész föld golyóján egy ekkora völgyecske nem bír a természetnek és mesterségnek ennyi ajándékával, mint ez. Kivált, ha oda mondjuk azt is, hogy e völgyecske alsó felének két oldala egyzersmind Lövétének jó gabona termő határa is. És így egyedül csak a szőlő hiányzik, mert a konyhasós borvíz mellett tiszta sóskútja is olyan van éppen e völgyben, mely egy a nomplusz ultrák között e földön nem annyiban sósvíz, mint tiszta híg só. De menjünk be már az áldott völgyből *Lövéteré* is.

Azt mondják, hogy ezen roppant nagy falu, mely négyszáz gazdából is áll, négy faluból alakult össze, ú. m. *Abbásfalvából*, *Kászonfalvából*, *Kislövétéből* és az itt helyben volt *Nagylövétéből*. *Abbásfalva*, (mely más különböző falu volt a Homoród-szentmárton melletti *Abásfalvától*), a *Kirujon* belől egy lapos hegytetőn volt épülve. *Lászfalva* a két Homoród közti hegylánc legfelső, vagyis *Lövétén* kívül levő lapos Lász térség tetőjén, melynek neve másként *Térbükknek* is mondatik. *Kislövete* pedig a *Nagylövétén* fejüli leírt kedves völgyünknek egy nyugot felőli mellék völgye felső oldalában. De egy nagy dögvész pusztítván az országot egykor, (hihető akkor, mikor a Remetén aluli *Tivadarfalva* is kihalt volt, ezen négy faluból is annyira kihaltak az emberek, hogy a megmaradtak egy helyre, ú. n. *Nagylövétére* költöztek, s így vált egy alkalmas falu belőlük. Ennek alkalmatosságával *Lászfalváról* a ha-

rangot is bevitték Nagylövétére, mely ott is sokáig szolgálván, végre elhasadott s ma a nagy harangban van beléöntve. Ezeket nékem egy keményfalvi még most is (1858) élő *Lakatos János* nevű öreg ember beszélte a sós borvíznél kura alatt lett összetalálkozásunk alkalmával, kinek, nyilatkozata szerint, viszont ifjú korában egy nagylövetei Péter Mihály András nevű 105 éves ember ismét nagyapja szava után beszélette vala ott nálok Keményfalván, hová az említett lövetei öreg, még ezen írt nagy idős korban is, mint jó ismerős, gyalog át tudott menni. De azt mondja Lakatos, hogy ő fickó korában maga is sokszor olvasta a harangon: a lászfalvi eklézsia öntette... Valamint a kislövetei elhagyott templom romjaiból is ért meg egy darabot, míg az eső és víz a külömben is suvadozó oldalról le nem mosta azt. De látszódnak valamint Abbásfalvának, úgy Lászfalvának a helyei is még.

Ezen Lászfalva, mint fejebb is említve vala, a két Homoród közti hegyláncolatnak legfelsőbb felében egy szép kiszélesedett (divergens) térségen vala épülve, mely térség fejjül az oláhfalvi nagy országúttal, két oldalt a két Homoród mély völgyeivel, alól pedig H. Keményfalvánál egy hegyláncolat ketté szakasztó hasonló mély erdei patak völgygel lévén határozva, mint egy külön magos felsőbb régiójú szép világot formál ott, hová csak egy Keményfalva feletti kígyózdó meredek uton lehet felmenni, melyen midőn tetőre jut az ember, a legbájosabb kilátás jutalmazza fáradságát, míg pihenni megállapodik. Ez utat *Macskaverőnek* hívják. Macskának azért, mert oda kapaszkodva, körmölődve, úgy kell felmászni, kivált sáros időben, sík útban, mint a macskának. És verőnek azért, mert a szegény szeke-res barmot sokat kell verni, csépelni addig, míg oda fel jut az ember. A szép kies nagy tért pedig *Térbükknek* nevezik azért, mert ennek nagyterén régen a legszebb és kiesebb rengeteg bükk erdők voltak,

szép sűrű fiatalokkal és százados nagy vastag élő fákkal, de amelyeknek ma híre, helye se lévén, a név csak ántiforasissá vált. Nem is gyanítaná senki, hogy itt erdő volt valaha, ha itt-ott egy-két nagy rothadt törzsek, vagy két lenyesett és megégetett s félig aljában leforgácsolt roppant nagyságú bogos fákat nem látna, melyek mind iszonyú óriás fekete csontvázak, akként ijesztgeti az idegen éjjeli vándort, s mind egy síremlék oszlopaiul állanak még fenn elpusztult testvéreik és előbb meghalt gyermekik bús temetője felett. Az elpusztult Lászfalvának kevés maradéki Nagylövétéhez költözvén, természetesen akkor ezen szép helyiség is Lövéte határává vált, de az későbbi időben 1600 körül három alsóbb faluú. m. Lókod, Bágy és Homoródszentmártoné lesz azért, mert a lövétei határpásztorok ott egy homoródszentmártoni erős oláh szolgalegényt az erdőben megtalálván, megakarták zálogolni, de nem bírtak vele. Ekkor a faluból többen is menvén reá, agyon verték, melynek díját, az 500 r. forintot midőn nem tudták volna lefizetni, helyettök az említett három falu tette le s az egész Térbükk ezeknek számára exekváltatott. Innen hordotta a három falu szinte két század alatt gyönyörű szép hasogatott bükkfáit még tüzelésre is, s itt legellette meddő marha csordáit is egész őszig ott lakó pásztorral, de miután az erdő gondatlan paraszt pazarlással lepusztított, ma csak marha legelőnek használtatik, míg már most késő eszmélet után erősen megtiltott csemetéi és bokrai ismét valaha és valamenynyire erdővé nevededhetnek.

Lövéte, valamint a két Oláhfalu is csaknem egészen fából és deszkával lévén építve, az égések ellen hosszú századokon keresztül magát bátorságban lenni hitte, de egy 1847-iki szomorú eset nékiek is megmuatta, hogy ott is lehet égés, mert egy *Péter János* nevű ember a falu felső felében meggyújtván sógora csűrét azon bosszúból, hogy tiszta búzajok

kicséplését másnak adták, a befelé falu mentében fúvó szél miatt csaknem az egész falu elégett a szép papi házzal együtt. De az újabb időben nagy költséggel és szép ízléssel díszített pompás templom mégis megmaradt, mert azt az almásiak meggyúlt állapotjából is szerencsésen megvették. A gyújtó ember is csakugyan meglakolt, mert elfogatván, midőn Udvarhelyre törvény kéz alá elindítottatott volna, a kísérek által az úton halálra veretett s nem megítélni, csak eltemetni kellett.

Ezen szörnyű nagy romlás után, hol minden épület úgy elégett, hogy némely gazda még jószága határát se ismerte meg könnyen: próbálta értelmes papjok, sőt környéki előljáróság is őket reá bírni arra, hogy eddigi, össze-vissza rendetlenül volt építési módjuktól eltérve, (mely miatt még famalom házat is vitt el a megáradt Homoród, úgy, hogy a kőpadon nővel együtt aluvó molnár éjjel csak akkor ébredett fel, mikor már a falunál is alól vitetett ház egy martban levő fűzfához ütődött és széjel ment alattok s a nő a fűzfába kapva megszabadult, de a férj beleveszett).

Most a helybéli paphoz, *T. Fodor István* úrhoz mentünk. Ezen minden felekezetiességen fejül emelkedett tiszta vallásos, jószívű és érzelmes 80 éves öreg már ma (1848) több, mint 50 évektől fogva lakik ezen eklézsiában és pedig nem aljas népszerűséggel s köznépnek minden jó-rossz akarátját betöltő alárendeltséggel és attóli függéssel nyerve meg és eszközölve e hosszas ittlakását, mint némely unitárius pap, hanem észszel, tekintéllyel és törvénnel igazgatva mindenekben és kormányozva nemcsak eklézsiájában, hanem ezt, ú. m. faluját is. Jószívűségének és barátságának mi is kostolók gyümölcsét, mert jó ebédrel látott el. Ezután megnéztük együtt a szép templomot is s végre a fejedelem *Székelly Mózes* udvarházhelyéhez sieténk, mely külömben is utunkba esék.

Ez a falu alsó felében s a Homoród közelében egy olyan kies kősziklás különálló dombnak szép téres tetején vagyon, hogy nemcsak Székely Mózes, de akármely más jóízlésű tehetős ember is, midőn módja lett volna benne, az egész faluban bizonyosan ezt választhatta volna a templom helyen kívül, mely hasonló szép téres hegyecsken van, magának lakhelyül. Itt volt, azt mondják, az ő nagyszerű és pompás ugyan, de mégis kitűnő kőháza és egyéb gazdasági épületei. Ma amannak romjai, hihető, azért nem látszanak, mert Székely Mózes és családja elenyészésével ide telepedett lakós mostani nagy deszkás faházát éppen annak romjaira építvén, eltakarította, vagy elfedte azt.

Mikor és meddig lakott itt Székely Mózes? Mi volt az ő sorsa a históriából is tudható rövid fejedelemségén kívül? Kikből állott családja és maradéki? s ezek hová lettek? E kérdésekre annyit tudok felelni: Székely Mózes, mind Homoródszentpálnál is láttuk, a nagy hírű Kornis Farkasnak leányát tartotta nőül, s hihető, ezen nőjével s az e környékben nemcsak Homoródszentpálon és a Lövétével tőszomszéd H.-almáson is bírt de e szerint Lövétén is bírhatott, apóssávali egybenkötetésénél fogva bírt és lakhatott ő Lövétén is. Nem tudhatom: Vajjon házassága előtt-e, vagy házassága után? Egy embernek füle levágásáért lengyel honba futott volt *Báthory István* királyhoz és őtet szolgálta s majd alkamatosság szerint onnan jött vissza elnyomott hazájába fényes, de szerencsétlen szerepével. Halála után nője többekkel együtt Temesvárra menekült, ott halt meg dögvészben 1604-ben. Ennek fia *ifj. Székely Mózes* volt, ki édes atya elveszte után édes anyjával hasonlóképpen Temesvárra menekült vala s mindaddig ott volt, míg édes anyja meg nem halt. Ezután pedig ugyanezen évben-e vagy a következőben? a zavarok csendesedtével ismét visszatért hazájában. Megházasodott, *Mikes Ilonát* vevén el. s Ud-

varhelyszéki főtiszséget is visel. De később 1633-ban I. Rákóczi György alatt hihető ő is a H. Sz. páli Kornisokkal egybeköttetéseiknél fogva a gyulafehérvári gyűlésen nótáztatván, a török portára futott s ott élt és halt meg 15 év mulva.

Ennek fia *Székely Zsigmond* volt, ki nótáztatás után s talán török földön született s mint ilyen indította fel a portát II. Rákóczi György ellen Bethlen István panaszára, melynek következtében ezen fejedelem el is vészett. Mi lett ennek végsorsa? Maradt-e gyermeke? Nem tudhatom. Csak annyit látok, hogy eme derék főcsaládnak is csak szomorú emléke s egykori szép lakának és hámorainak eldísztelenült, vagy puszta helye maradt fenn, melyek felett búsan leng, vagy zúg az enyészet szele.¹³

A lövéteiek azt mesélik, miszerint az idevaló nép *Székely Mózesnek* jobbágyai lévén, az ő gonosz nője annyira kínozza a népet, hogy még ekét is vonatott velük, azt mondván, hogy meg akarja kösztolni az emberen szántott kenyeret is, minthogy már eddigelé mindenféle eledelből tetszés szerint részesült. De meglakolt, mint mondják, végre a kegyetlenségeiért, mert férje halála után, egykor a tatárok eljövén fogságra indították. Eleget kiáltozta a népet a szabadításra, de senki se ment, sőt azt kiáltozták utána: vigyed tatár! s e mellett kövel hajigált utána és átkot szórt reá, sat. Ezután a falu a jobbágyság alól felszabadult, melyre azelőtt különben is csak erőszakkal szorítatott vala.

Melyik *Székely Mózes*nére illhetik csak valamennyiben is e monda, nem tudom, de azt, hogy a török és tatár e rejtett magány szép völgyében is sokszor megfordult, megfordulhatott, mert a két Homoród közt H. Keményfalva felől egy hegytetőt ma is *Leshegynek* hívnak, honnan t. i. leste a nép az ellenséget, nehogy véletlen üssön reá és egy más hegyet belől rajta *Jajgató-hegynek*, hol t. i. az oly messze ki nem ment nép jajgatni és sírni, sőt haza-

futva pakolni és rejtőzni, vagy erdőre futni kezdett, midőn a Leshegyen lévő kiáltani kezdék, hogy: no most jön az ellenség feléjük.

3. H.-Almás. Vargyasvölgy. Kyruly. Kőbarlang. H.-almási templom sat.

Lövétéről a csak egy órányira eső *H.-almásra* jövének le, de amely nem oláh falu vagy mérului, mint a Közhasznu Esméreték tárába írta S. és Á. B. P., hanem egy a székelységnek legnagyobb, legdere-kabb falui s az erdélyi unitáriusoknak legnépesebb és legvirágzóbb megyéi közül. Hogy azonban régen-tén azt oláhu Mnnyerlének vagy Meruluinak, hosz-zabban Satu Mnnyeruluinak vagy is magyarul Rigó-falvának hívták, csak abból is hihető, mivel e nagy falu 5 kisebb falucskából u. m. *Varjasból*, a Vargyas vize völgyében, *Kakodból*, a Szármány nevű hegy alatt, *Bencőfalvából*, a falu derekából és *Cikefalvából*, a falu alól, alakulván össze, az ötödiket, amely nyugatról a Homoródnak verőfényes oldalán legfejül van *Rigófalvának* hívták. S valamint Bencő és Cike, úgy a Rigó család is és pedig többnyire ki ki a maga régi faluja helyén, vagy közelében ma is virágzik e faluban.

Ezen falu régentén rengeteg erdők torkában találta magát s inkább lehetett volna *Makkosnak*, vagy *Vudalmásnak*, mint jóféle szelid *Almásnak* nevezni, mert jó alma itt bizony nem sok terem. Tisztás szántóföld határának legszebb részit pedig ma az erdők a falu körében is kiirtatván, itt készítettek a gazdák szántóföldeket, a szép *Merkét* messzesége és vadassága miatt egészen felhagyván marha lege-lőnek. És ez eddig helyesen is esett, mert ez által a régibb vad klima is szelidült, de nagy kár és eszte-lenség azonban az, hogy a lakósok a sok fában ren-detlenül duskálni kezdvén, a legszebb helyet ékesítő regényes erdős foltokat is, melyek mindenütt oly

szépen szoktak kinézni, nem kimélik, hanem kivágják, mert ez által majd rendin tul menvén a fairtas, nemcsak fájak fogy el, mi közelebb volna szükség esetére, de klimájok is kopár szárazzá válik, mint-hogy különben is nagy részben köves. Még nagyobb kár pedig az, hogy jobb, de egyszersmind esztele-
nebb s magok hasznára igen rosszul számító gazdák, a falutól kölcsönös nexusi kedvezésnél fogva egy-egy nagy helyet az erdőben igen olcsón megvásárolván: bárha sokkal drágábban is egy-egy sehonnai oláhnak, sőt oláhoknak eladják. Ezáltal azon helyeket kiirtó, kimivelő, sőt még többre terjeszkedő oláhokat bevonzzák, beszaporítják, meghonosítják, magukat pedig azon birtokból a szemfényvesztő nyereség, a muló haszon miatt kiforgatják, kirekesztik és így naponként mind inkább siettetik szántsándékkal. de estobául nem eszmélve azt, hogy falujokból Almás helyett Mnnyerului legyen s csak *Közhasznú Esméreték Tárábani* leírással pontosan találjon. Az ilyen móddal szaporodott oláhokból már egy közönséges falu telnék ki, kiknek itt már virágzó öskolájuk van s templomot is akarnak építeni: ajute Dumnezeu!¹⁴

Homoródalmásról egy társasággal az úgy nevezet Vargyas és *Kyruly völgyébe* s onnan a köznéptől *Kőliknak* mondató *Nagymáli* kőbarlangba indultam. Utunk keletre egy völgyön vezetete fel a faluból, melynek fejénél midőn balra egy tetőre kiértünk, a legdicsőbb kilátás nyílt fel előttünk. Ott látánk el elsőben H.-Almásnak egészbe Csíkig terülő rengeteg erdei felett, melyek közt mint mondják, van máig is oly hely, hol még emberi nyom soha sm járt, jóllehet vashámorok és hamuzsír főzőműhelyek is vannak itt amott bennök.

Most azonban tudom, megjárják és jól megdézsmálják, mert e legújabb időben a lövétei és a fülei nagyöntő és verető hámorok vették meg H.-Almástól a beerdősítési és szénégetési jogot. Ideje is

volt, hogy használja valaki, mert a temérdek esett fát mind ott rothadtak eddig. Ott látók másodszor azon kőszirtnak tetejét, melynek alatta van a barlang. Ott harmadszor éppen szemünk előtt a mélységben a *Vargyas* szép, nagy sebes s többnyire, mindig tiszta és igen jóízű hideg folyójának felséges völgyét, mely mintegy elrejtett paradicsom ezer kellemeikkel kínálkozik a természet szépségeiben gyönyörködő s kivált városi mesterséges pompát megunt embereknek. Milyen szép volna itt egy csinos falu! Egész világon egy se hasonlitaná inkább Kocébuénak Leontinájában leírt Hágebussához. Talán még az ellenség se kapná meg ezt, ha valaki reá nem vezetné, s még is az ember kényelmesen élhetne itt, csaknem mindent természeti szükségeseket megtalálhatva. De csakugyan laktak is itt emberek hajdan az ellensége bujkáló világba, mert itt volt a fenn említett *Varjas*, melytől nemcsak a folyó, de a folyó mellett a kőbarlangon alól jóval messze leépült *Vargyas* nagy faluja is vette keményebb kiejtésű nevezetét azon sok varjaktól, melyek a folyó két partján magasra felnőtt berki élőfáknak tetején és ágain szoktak máig is fészkelni. De laknak ma is, mert Almásnak legbecsesebb szénatermő helye ezen folyó melletti gyönyörű völgyében lévén, ezért ezt házakkal és széna csürökkel s körülötte vadállatoktól át nem hágható magos fa és vessző kerítéssekkel úgy beépítették, hogy mind egy elszéledett havasi falu akképen látszik a néző előtt. Itt ül az almási gazda néha egész népével és marháival, több hetekig nyáron keresztül a széna csinálás miatt. S itt egész télen által is többire a háztájának öregebb tagjai, vagy juhászai s néha fiaik és leányaik is, gondot viselven a számos juhokra és kecskékre. Hol a magos favárban lévő kis házikókban, melyekben a tűz mellett egy hosszú fabölcső, szék, vagy, ha kell, ágy a szegletben cövek lábakon álló asztal s a fogason puska, csákány, fejsze, és tarisznya tészik az egész

készületet. A téli estvéket jó tűz mellett, vagy csendes magányos mélézással, vagy erdei munkák, mint pl. ablakos seprük, kosarak, varsák, nyírfasótartók sat. csinálásával, vagy szomszéd kalibákból jött pajtásokkal való beszélgetésekkel, kik addig gonosz komondoraikra bízzák a vigyázást. Vagy az egymást itt is felkereső két nembéli ifjaknak egymással való társalgási guzsajaskodásaikkal, vagy végre a faluból estvére érkezett tele átalvetőből és áldott tarisznyából való jóízű vendégeskedésekkel töltvén az embereket, mint egy valószínű láttatnak az egykori árkádiai pásztori életet vagy Theokrit és Gesner szép Idilljeit. Csak templomjok hiányzik még, mert az egykori *Varjas* kis templomának már csak romjai látszanak, ellenség ellen, erősség gyanánt szolgált régi védsáncolások közt. De kipótólja e hiányt egy-egy leveles ágakból készített szín, egy-egy nagyobb élőfa alja, vagy a természet szép nagy temploma, melyben Jézus is legtöbbet taníta, hova az almási pap néha ki is jár istentiszteletet tartani az akkor mindenünnen egybegyülekező mezei népnek, azután pedig egy jóízüt ebédelni velük a szép hideg folyó melletti berkek hús árnyai közt.

Ezen szép folyós völgy nyiltabb vidékkel a kőbarlangtól fogva fel a kirulyi borvízig, mintegy két órányi messziségre terjed, s valamint azon alól egy darabig, úgy ezen felül mind inkább összeszoruló zuhatagos, erdős vadsággá válik. S nagyon szép remeklése a természetnek az, hogy valamint alól a kőbarlangnál, úgy fenn a borvíznél is a legregényesebb kősziklákkal végződik, midőn közbül sehol sincs kőszikla. A kirulyi bőforrású borvízkút éppen a lágas völgy fejében fenn a legszebb meredek kőszikla alatt olyan helyen buzog, hogyha reá bízta volna a teremtő a legszebb ízlésű emberre azt, miszerint tetszése szerint helyeztesse oda e kútat, ahová neki tetszik: szebb és alkalmasabb helyet annak az egész völgy vidékén sehol sem találhatott volna. Elragadó bá-

mulást költve lepi meg az embert, midőn a csere erdők völgyén felfelé menve, egyszerre csak reá bukkan az éppen itt kezdődő fenyvesek piramis sűrű tornyai közt elterülő kősziklára, az alatta kerek-kő képükből vasrozsdáson csergedező kútra s az e mellett szép lapos téren épült vendég házakra, melyeket főleg a Kőhalom és Segesvár széki szászok lepnek meg nyáron át éldelve a kút használata mellett a szép vad természet gyönyöret is, melyekből kivált az első honjokban ily mértékben nem részesülhetnek.

E kedves Kirulyban mi is délutánra felvándoroltunk, s miután ott a legszebb társalgásba estig mulatva éjszaka megháltunk volna: a szép csendes nyári hajnalon a kristály havasi folyónak halk morajai s az ébredő madaraknak közelgő napot idvezlő különféle éneklései közt, visszasétáltunk a kőbarlanghoz.

Ennek közelében a fent írt varjasi templom túl egy magas pontra jutottunk, hol egyszerre meglepőleg nyílt fel előttünk a Vargyas víze magas meredek kősziklák közt s a szép Varjas völgyéből keresztü rontó medrének bámulatos szép tekintetű szédítő mélysége, melynek fenekére egy könnyebb erdős ösvényen fákhöz fogontozva az alatt zugó folyó vízhez leszállván, azon hol keresztül kasul, hol mellette értünk a napkeleti oldalnak legmeredekebb kősziklás résziben levő barlang szádához, hová mintegy hathét öl magosságra lépcsőkön mentünk fel. De mielőtt ide értünk volna, a folyó víznek egy csudálatos tette lepett meg, a t. i. hogy ez a barlang szádán fejjül egészen egyszerre bevész a barlangot magába foglaló kőszikla alá, úgy, hogy egy csepp se foly künn a rendes árkán, hol csak áradások alkalmával szokott folyni a felesleges, s majd alább a barlang alól mintegy kétszáz lépésnyire üti ki ismét magát, hogy nyilván tovább folytassa útját. A barlangot fáklyák és gyertyák világánál megjártuk, melynek milyenségéről semmit se szólván, mivel már arról *Orbán István-*

tól fogva eddig elé sokan írtak és beszéltek, csak azt említtem, hogy az valóban oly tekervényes, hogy még a legtapasztaltabb magavető vezérek is könnyen tévednek. Találtak itt embert is halva, többek közt egykor ezelőtt mintegy husz évvel egy kékbesegett szürke spenceles idegent, ki egy kőre le volt ülve, hátát a falhoz vetette, jobbról mellette baltája, baljában egy kis gyertyavég s oldalán tarisznya. A szerncsétlennek álla rémítő formában le volt szakadva s egész testét valami gyapott forma szürke penészes pimpó fogta volt bé, rothadt köntöse pedig széjjel ment az erősebb megfogásra. Ki lett légyen? Máig sem világosult fel. Ez eltévedve nem tudott kijöni.

Aki e csudálatos barlangot látja, természetesen ezer kérdés ötlük eszébe: vajjon micsoda természeti erő, vagy változás formálhatta ezt? És én bízvást mondom azon természetes feleletet, mit minden más józan természettanász is láthat, hogy semmi nem egyéb, mint az itt elfolyó *Vargyas* vize. Ezen folyóvíz t. i. kezdetben akárminő geogomiai eredet által megindulván és folyván lefelé az előbb leírt gyönyörű völgyön itten a kőbarlanknál lévő kősziklás hegyben megakadott, megszorult, de mégis mint folyó nehéz test, önmagának kimenetelt s leesést keresett s talált is végre. De hogy? A kősziklás hegyekről tudjuk azt, hogy azok nem mindenkor tömötten összeálló, hanem néhol rétegesek, hasadásokkal és nyílásokkal teljeseek, vagy ha azok nem volnának is, az ezredek alatt több ízben megtörténhető földrázkódások által azzá lehetők. Vegyük ide azt is, hogy a kősziklás hegyek nem mindenkor ép, tiszta kövek, hanem közbe-közbe rétegenként vagy porlóbb fővényesek, vagy földesek. Már most ezen említett folyó ezen kősziklás szoros hegyig eljövén (mivel az oldalfélt levő hegyek magasabbak lévén, másfelé nem mehetett) ott fenn akadott s nem kaphatván elegendő rést, egyszerre onnan felgyült s így a nagyobb

és nehezebb víztömegetől még inkább nyomtatván, a kőszikla hasadékjának fővényes és földeres részibe leszivárgott, s ottan előbb csak vékony, majd pedig vastagabb útat mosott magának mindaddig, míg a fennforgó tekervényes barlangos földalatti árkát mosta azon csavargás szerint, amint a könnyebben kimosulhatott és elnyulhatott porló fővényes és földes eret vagy hasadást kapta útjában maga előtt. Ezen úton ment ő mindaddig aztán, míg a hosszas századoknak, sőt ezeredeknek rontó ereje alatt, a sok esőzések többszöri földrázkódtatások s az árvizek miatt kimosott torokban nem férő felesleges víznek mosásai által némely üregeknek beszakadásával s földnek elmosulásával, a megkezdett nyíláson nagyobb nyílás is esvén a víz odafordult s maga alól a földet s követ még jobban kimosván, végre alább szállott s a két kősziklahegy közti völgyet formálta s az üreget, t. i. a mostani barlangot oldaltfél maga felett üresen elhagyta, mit az is, mint megcáfolatlan erősség nyilván bizonyít, hogy a fenn tett említés szerint a víz a kőbarlang alá most is be és kifoly, melyből ha az áradáskori mellette lévő víz fenekét alább lehetne szállítani, s a vizet ebbe venni épen olyan barlang maradna, mint a fennebbi, amelyet most csudálunk. De hogy ez egykönnyen megtörténjék, többé azért nem lehet remélni. Mivel a folyóvíz már helyre szállván és egyenlítővén magát a többi fenekével, t. i. a fejlül és alul lévő völgyekkel, már többet bajosan fog szállani, még a *Verestoronyi* katarakta alább nem száll. Mit teszen pedig e képtelennek látszó s messziről vett szó? Úgy hiszem értik az értelmesek. Inkább lehet tartani ettől, hogy a magát hegy alá lopott folyó, ha könnyen mosulható részek vannak a hegy alatt, mindaddig mossa, kivált az áradások rohanó ereje által, amostani üres kőbarlang alját, míg az, ha önként nem is, de egy erős földrázkódásra, a hegynek egy részével együtt,

bámulásaink tárgyát tetemesen meg fogja rontani. mely rajta fekszik, alá fog szakadni s ezáltal mostani

Fáradtan érkezénk estvére *H.-almásra*. Mit midőn némely szemben találkozott falusi esmerősinknek nyájas tréfával panaszolánk, egy közülök eképpen szóla: „Úgy kell, úgy mond, mit is fáradnak oly haszontalanságnak, oly rút és bajos helynek meg-nézésére? Lám én itt nőttem fel s még sem néztem meg soha, s nem is nézem az Isten adtát, pedig a szénát minden évben mellette csinálom.“ És valóban úgy is van, hogy sokan itt és ennek környékében születnek, nevednek fel s hálnak meg hetven nyolcvan éves korokban, anélkül, hogy a kőbarlangot valaha megnézték volna, akkor, mdőn mások az országnak legszélsőbb részéről, sőt idegen országból is eljönnek annak megnézésére. Talán ha megtiltanák, mint Semeinek a Jeruzsálembőli kimenést I. Kir. II. 36. hogy ne nézzék meg azt, inkább kívánnák megnézni az ilyen izléstelen és érzéketlen buták is.

Másnap temetés volt *Almás*on. Én is a templomba mentem, mely bádogos pompás tornyával együtt, az erdélyi unitáriusoknak minden tekintetben második temploma lévén, csak magában is megérdemlette volna a nézést. Több zsinati gyűlések tartattak már benne, melyek közt nevezetes a legelső 1794-béli,* midőn az akkori püspök *Lázár István* felszentelé oly remek beszéddel, mely ma is mindég bámulást érdemel s inkább érdemelt volna kinyomtatást, mint az 1845-béliek, de amit mégis szerzője szerénységből nem engedett meg. Megérdemlette a nézést a gyülekezet is, mely egy a Székleyföldön a legszebb és legépebb fajuak között, mind a két nemben hozzuk illő csinos s a nők részéről bájoló öltözettel. De megvetést érdemel más köznépeknél is

* H. Almáson ezlött még csak 1727-ben, június 21-én volt zsinat, de a fent írt 1794-ben nem volt zsinat itt, hanem Korodon s innen jött Almásra templom szentelni. *S. I.*

még divatban levő azon szokások, hogy halottaikat a templom pitvarában tévén s arra a körül ülő kersesek reá borulván Merului módra úgy síratják s az által a templomba bemenni akarók elől is az utat elzárják. sat. Valamint az is, hogy már ma szinte egyedül ők, halottjaikat a pappal kétszer temettetik el, vagyis tiszteltetik meg: Egyszer koporsóba tételkor a római katolikusoktól maradt beszentelés alapján, másodsor az eltemetéskor, mindkétszer halotti beszéddel s hosszas búcsúztatással.

A falu végén alul levő temetőbe indított halott kíséző sokasággal én is Karácsonyfára indultam. A falun alól néhányszor lépésre azon helyen menék el, hol a fenebb említett régi öt kis faluk egyike: Cikefalva állott. Az úton kívül jobbra, mintegy negyven lépésre még látszanak annak templomának oly kemény kőfal romjai, hogy azokat a mellette szántó gazda mint kőszirtokat kénytelen szenvedni.

Ezen őskori templomban egy régi jegyzés szerint, mely megye anyakönyvében taláztatik, a legelső György nevű unitárius papnak, kinek parokhiális háza is régi vakolatlan és idomtalan alakjában még ma is áll az alsó falu végén, kemény harca volt a reformációkor, a legutolsó róm. kat. baráttal úgy, hogy végre össze is tépelődtek ottan. A barát megkörmölte kezét az unitárius papnak, ez pedig azt felelte annak: Te sátán angyala s ezen vérrel idézlek tégedet a Krisztusnak ítélő széke eleibe. De a barátnak csakugyan engednie kellett, mert juhái már mind átjöttek volt György pásztor keze alá. Kiment utóljára a templomból, s azon küjjel egy kifelé menő úton, mely a tulsó vidékből a templomra szolgált, elment örökre. Ezen utat valamint akkor, úgy még ma is római útnak hívják. mert néha idegen barát is jövén ide prédikállani, az mindenkor ezen úton jött volt el s az együgyü nép nagyobb hatáság kedvéért azon ámitó elhittetésben tartatott, hogy azon pap mindenkor éppen Rómából jőne, holott csak az ud-

varhelyi, vagy a firtosi zárdából jött. Ezen templom volt legelső temploma Almásnak. A második volt a mostani parókhíalis telken kívül a mező élben, míg a harmadik mostani templom összealakult nagy falu közepében, nagyobbára mindenkor a régibb templomnak rom köveiből nagyobb dicsőséggel, mint az előtte voltak. Aggeus II. 9. Felépíttetett 1794-ben.

Sokszor csodálkoztam, miként építhetett miveletlen paraszt közönség esméretes szokása ellen ily izléses derék templomot? És később tudtam meg, hogy azt bizony egy *Barabás Sámuel* értelmes és tekintélyes, emellett tevékeny papjának hathatós befolyásával és kormányzása alatt építette, mit hogy e nélkül ezen keleti bölcseknek neveztetett köznép bizonyosan nem épített volna eléggé bizonyítja csak az is, miszerint nagy tehetsége mellett is mindeddig elé még csak oly papi, kivált mesteri parokhiális házai vannak, melyek egy közönséges paraszt embernek se volnának kielégítők. A sok jövedelmet elsikkaszták és feldorbézolják inkább, mintsem jobbat építenének.*

4. Karácsonyfalva. Az itteni búcsú. Ennek polgári és vallási régi és újabb állapotja. Hagymás völgy és környéke. Régi építési mód. Búcsú: Vásári experiencla. Égések a faluban. Mészégetés. Nagy Dimén.
Sós patak természeti ritkaságai.

Hazaérkezém *Karácsonyfalvára*. Másnap éppen Sarlós Boldogasszony napi búcsúja vala itt a r. katolikus kis eklézsiának, melynek alkalmával egyszersmind vásár is szokván tartatni, sokan szoktak ide

* Most már pompás papi, mesteri és oskolai ház van építve, csak kár, hogy ezek egy korpában, vagyis egy épületből állván, csakis a közbelső fallal elválasztva egymástól, pap és mester nem önálló, nem egymástól függetlenek. (Sándor István későbbi bejegyzése.)

jőni nemcsak keresztel, a szomszédos rom. katolikusok, de vásárolni, mulatni a sok egymást érő csak e napra felállított kocsmákon jól inni és ezután egész évenáti bosszuforalások s e napra tartott bosszuállások következtében is új egybeveszések következéséül is veszekedni, a vidékben legtöbb számmal lakó más-vallásuak is. Minden embernek vendége van ekkor, kiknek és magoknak is jószívvel látására még az előtti napokon kezdenek készülni és költséget szerezni, a nemcsak rom. katolikus, de minden más vallású lakósok is. Nékem is már jóreggel számos vendégeim érkezének a közel vidékből és azok közt oly idegen papok és más művelt emberek is, kik mint környékbe nem rég bejöttek, soha se jártak többet *Karácsonyfalván*. Ezek midőn a helynek s falunak szépségeit s egyéb körülményeit éléhozták, sőt azok iránt kérdéseket is tettek volna: Jó alkalmam lőn, hogy nékiek, amit ezekről már tudtam, mind egy e környéki utazásim tapasztalatim sorjában, előbeszéljem s azután a faluban és búcsú gyűlésen is őket meghordozzam. Ezen falu, kezdém tehát nékijek, míg jól beáll a búcsú, amint látják az urak, egy a legregényesebbek közül, nemcsak e vidéken, de egész Erdélyben is. A szemben nyugatról előttünk lévő meredek kőszikla, melynek tetejéről az ide ösvényen érkező utas csak két lépésével egyszerre hirtelen és meglepőleg tekinthet be nappal a sok cserepes házakkal, két gyönyörű dombon épült két szép templomával ékes, estve pedig a sok ablakokból látszó gyertyákkal búbájosan világító mély falura: a kőszikla alatt folyó *Homoród* vize, mely malmokat hajt (az ötödik az erdei patakon van) sebes és mindenkori bő folyamával, a falu felett keletről lévő magas lapos térség, mely alatt a falunak legszebb utcája vonul el. Egy szépen látszó erdő közül lejöő patak völgy, melyen a falunak egy más utcája csaknem az erdőig nyulik fel, ezek mellett sós-kútas jó határa, jó marha legelője, szép forrásai, fája, mesze, rétei

sat. bizonyára méltóvá tették e falut arra, hogy nemcsak régen, de az új időben is e helységnek legfigyelmetérdemlőbb központja legyen. És én hiszem is hogy valamint Homoródszentpál a külső Homoród mejjékének, úgy Karácsonyfalva belső Homoród mejjékének, bizonyoson központi lakhelye vala a régi rómaiaknak is, mit nem csak az említett erdei pataknek egy *Belmező* nevű közel mellék völgyében, hol a rég falunak egy része feketett-ekevasán talált órsóhegy vastagságú arany diótól, lapos kövekkel béfedett római urnák, könnyecsepfogó kis kőszelencék (lachrimon), *Lucilla Augusta* felirású réz, egy felől *Constantinus* más felől *votis multis* felirású ezüst pénzek, hanem a nyugoti kőszirt hegyen alol csakugyan eke után talált ij feliratu római szép faragott kő is. -- VA (IVS CWL VL—P—DEN (IANO F—B— COS.) V—L—. M. P.—) a legnyiltabban bizonyítanak. A kő egy sing átmérőjü csonka párkányos talpas kockakő, melynek alsó törzsökén vannak a betűk, de mit jelentenek? még sohasem járhatam utánna. Jelenleg a megtaláló embertől lett jogtalan elrabiás következtében a nagy *Barabás Mihálynál* van. De központja ez ma is a vidéknek sok tekintetben, mert itt fekszik már régtől fogva a Savojér Dragonyosoknak egy Svadronja a jó hivatali szállásokkal és istálókkal ellátva. Itt van raktárjok, itt raktári hivatalok s itt többféle kereskedés módok nemcsak a búcsúnál. De máskörülményeknél fogva is, s éppen ezért a falunak népe is oly tarka és elegy mindenféle nemzetű és vallású néppel, mint a Szent Péter lepedője, melyben az Istennek mindenféle típusú és kifogástalan állati vagynak. (Csel. X. 11.—14.).

Ami e falunak vallásos állapotját illeti, tudni való, hogy ez a reformáció előtt r. catholika eklesia volt. Az építette a szép Sion hegyén ennek régi templomát is 1496-ban, amint ezt a torony felőli ajlókő szemöldökéni ily számok: 1496. mutatják. Az

öntette volt két *Gen. Visitatio*¹⁶ jegyzőkönyvei szerint 1114-ben hasonlíthatatlan tiszta szép harangját is (a száj hagyomány s némely még most is élő értelmes öregek bizonyítása szerint), mely 1491-ben nem annyiban csak elhasadván, hanem az ütés válsottság miatt kitikkadván, úgy öntetett belőle ugyan azon évben még nagyobbítva nagy harang hasonló szép leánya is, melynek hömpölyögve áradó zúgása után épülő pompás magas tornyából nemcsak térvölgyén fel és le, de az ellent álló hegyeken keresztül, még a túl vidékre is elhat. S a derék órája reá tett ütéseit hallatja a csendes éjeken Homoródszentpálon is, sőt a Bágyi vár alatt marhákkal künn háló pásztorokkal is. Sokáig irigylették a r.katólikusok e templomot az unitáriusoktól is, bár az egész népevel együtt jött volt is által az újabb vallásra. Ugyan azért próbálták is elfoglalni azt erővel is egy búcsú alkalmatosságával is 1777 körül azon időben, midőn több ily templomok is a kormány kedvezésénél fogva vétettek vissza az unitáriusoktól, de nem boldogulhattak, mert egy *Szabó Sámuel* nevű unitárius pap lévén akkor itt, ez két erős ügyes amazon leányival maga is kiment a katolikusok elibe, midőn a templomot a kereszttel meg akarták kerülni, (ezen templom megtartásában is főszereplő hős az alább leírandó *Nagy Dimén József* volt, a nők közül pedig a pap felesége és oklándi pap leánya: Szentgyörgyi Anna). Egy nagy keresztet fel is ástak volt már a torony előtti oldalban, de azt a két leány úgy bédöntötte a mélységbe, hogy két darabja tüstént kétfelé ment, a többi nép pedig a toronyból hajigálta kövekkel a közeledő pápistákat. Ekkor ezek a vidékből jött több búcsúi katólikusok segítségével még nagyobb erőszakra akartak vetemedni, de az ugyan unitárius vidékből jött még több unitáriusok ellent állottak. Ekkor a római katólikus papok H. Sz. Pálról, hol akkor katonaság feküdt, egy zúg lovas katonát hívtak által, de az unitárius pap ennek tisztéből meg-

kérdvén latinul: Habesne mandatum ad occupandum templum? Midőn azt felelte volna: Non habeo, a paptól szép és okos szavakkal visszautasítatott. Mely visszautasításnak a nemcsak okos, de bizonyosan becsületes és unitáriusok közt megelégedéssel lakó tisztt is engedvén és visszamasirozván, úgy maradt a templom még is az unitáriusok birtokában. De csakugyan nem ingyen, mert az unitária ekklesia majd később arra íteltetett, hogy az akkor alig négyöt s ma is kilencnél nem több jövevény háztájából álló róm. katolika ekkleziának építsen más templomot, mit az meg is tett 1200 r. forint költséggel. De micsoda helyre? Olyan helyre, melyet a r. katolikusok még az előtt szereztek volt ily furfangos uton:

Az Udvarhelyen, mint központi nagy anya ekkleziában lakó róm. katolikus s főleg sokféle furfangosságaikról eszmélt jézsuita papok látván, hogy szalon térítésökkel itt Karácsonyfalván nem boldogulhattak, végre, különmben is minden falusi ekkleziáikbani befolyásuknál fogva (mint Almásznál is táttuk) csalárdsággal akarták magokat H. Karácsonyfalván, hol hajdani ekkleziájok nagyon virágzó és központú búcsú hely vala, ismét megfészkelni, sőt talán fejül is kerülni. Mely végre ki is gondolta, alkalmas idő szerint aztán egy ily sátán sugalta fortélyt. Volt azon időben e falu felső felében egy nagybirtokú, gazdag ember: *Márton János*, kinek leányági maradáki a Hermán család ma is a falunak egyik legelső birtokosa. Márton is természet szerint, mint más vidéki emberek járván Udvarhelyre lóháton, egy alkamatossággal, midőn ment volna oda a *Serestető* felé, egy ösvény közelébe fekvő holt ember mellett a jézsuiták felbérelt kémjei által, kik azon szántsándékkal halva megsebzett testet is azoknak utasításoknál fogva oda tették vala, mint reá fogott gyilkos elfogatott, s a tömlöcbe, Udvarhelyre visszavitetvén, akasztófára íteltetett. Ekkor egy jézsuita pap odamenvén hozzá, kegyesen meg-

igéré, hogy az akasztástól megmenti őt, ha H Karácsonyfalván azon birtokát, mely a felsőfaluvégen van, a római catolica eklésiának adja. A szegény szerencsétlen csakhogy élete megmaradjon, jószívvel megtette s kötlevél szerint odaengedte mindazon birtokot, hol most a római catholicum templom szép cíntermével és körülötte levő zsellérházaival együtt áll, ez alatt levő pataki malmával együtt. S így jött aztán haza, de így ment el hazulról örökre szép birtokának egy része. Ugy-e szép história? S már azért tartják fenn ma is a búcsút, hogy az a) szolgáljon mint egy emlékül hajdoni itteni nagyságoknak, b) azért, hogy hátha ez, ezutánra is még útul és alkalmul s eszközül szolgálhatna ismét feljebb emelkedetésökre, de, ami csakugyan, mindeddig meg nem történt.

Ha Karácsonyfalva tulajdon határkörének még több régi és jeleni dolgairól és tárgyairól akarunk szólni, mondám tovább vendégeimnek, méltó megemlékeznünk, hogy ennek napkeleti hegyén túl, a tetőről egyszerre feltűnő szép nagy kerek rejtett s erdőkkkel koszoruzott völgyében, a hajdan korban még volt egy falu és vár is mellette. A völgy *Hagymás völgyének* neveztetik azért, mert a monda szerint hajdan egy szegény leány jöven a baróti vásárról, az itt keresztülvonuló rövid és kies ösvényen, egyedül átalvetőjével: egy hozzáakadt s utána menő keringő gazember meglátott átalvetője széliben egy csomagot s azt gondolván, hogy az ruhába kötött pénz volna, hátulról agyon ütötte s az átalvetőt kibontotta, dehát akkor, látta hogy az csak egy veres hagyma volt, mit nem állhatott meg lelkiismeretétől vádoltatva, hogy később ki ne beszéljen, mindön gyanura elfogatott. A vár körét is még máig is *Hagymás várának* hívják, de alig látszik valami nyoma s itt is azt mesélik, mint sok más várakról, hogy óriások laknak benne, kiknek leánkái a szántó embereket pendelőkben szedték fel. Itt is regényes

völgynek közelében van az ú. n. *Nagymerke-tető* is, melyről a Hargita után e tartományban legdicsőbb kilátás esik, nemcsak az ide nem messze fejüllévő almási kőbarlang sziklakapujára, hol a Vargyas vize bevonul Vargyas felé, de a Hagymás völgye hasonló elragadó szép két kőszirt kapujára is, hol a Hagymás pataka csakugyan Vargyas felé ömlik ki a völgyből, hogy az elibe került Vargyasba bele omoljon. Az ennek közelében legelő csordák sokszor nézhetnek széjjel a nagy hegyről, mert nyári rekkenő meleg időkből tüstént futnak ide, hogy az itt örökké lengedező hűvös szél oltalma alatt a kínzó legyektől mentesek lehessenek. Itt van a Merkéből délkeletre kiágazó kellelem teljes ú. n. *Fekete-hegy* is, mely fekete hegynek hosszú magas bércét ellepett sűrű sötétzöld cserfáiról hivatik. Ennek Hagymás völgyét keletről körül ölelő bérének merdek vége vagy csúcsa formája a Hagymás völgy kapuja keleti oldal falát. Szinte e bérc végének vagy kapui oldal falának lapos tetején egy bámulást érdemlő gyönyörű tó van, mintha a természet az itt legelő marhák számára különös gondossággal ajándékozta volna azt. Hátra a Merke felé futó lapos tetején pedig az alatta lévő egész Hagymás völgyével együtt, Karácsonyfalvának legszebb kaszállói s néhol házai és pajtai éppen úgy vannak, mint H. Almásnak a Vargyas völgyében. Itt van végre azon választó alacsony bércecske, hol a karácsonyfalvi *Patak-völgy* és a Hagymás völgyének egyik patakja völgye össze érnek vagyis elválasztanak. A Karácsonyfalvára bemenő patak egy harmadik völgyből jö le a két előbbi völgy választás közére, éppen úgy, mint egy fűrészfűrésze vége a maga nyelének közepére s itt maga se tudja egyhamar merre? melyik völgybe folyon tovább: Karácsonyfalvára-e, vagy a Hagymásba. A karácsonyfalviak természetesen falujuk völgyére utasították a hasznáért, de akármely pajkos gyermek is akármikor egy szál deszkával is vagy egy csomó pázsinttal is a Hagy-

másba csaptathatja, ha akar és így akár keletre, akár nyugotra.

Mily sok szépségei vannak a természetnek. Nem csudálom, ha a régi világ hatalmasai magas hegyekre és szirtekre helyeztették váraikat, s itt is áldoztak, mintha Istenhez közelebb képzeltek volna magokat lenni. S ha régi székely atyánkfiai is, elhagyván a kietlen, fátlan, vizetlen nagy térségeket, vagy kopár hegyeket, erdős téres bérceire és lázaira építették faluikat, vagy erdős, kútfejes, patakos völgyek torkolatába rejtették lakhelyeiket, nemcsak azért, hogy az ellenséget messziről jobban megláthassák, vagy azok elől elrejtőzhessenek s a futás és bujdosás esetére könnyebben elvonulhassanak s mégis a vadakból, halakból, vízből, vadgyümölcsökből és marhatenyésztésből megélhessenek, hanem azért is, hogy így, mint természet fiai, a természet szépségeiben is inkább gyönyörködhessenek. Nem csudálom, hogy a régi görögöknek és skótoknak, celtáknak és druidoknak legszebb életük az erdei és mezei élet volt. S ha valamint akkor, úgy ma is a költészetnek legszebb s legártalmatlanabb tárgyai nemcsak városi bor és szerelem, de éppen ez volt és van, vagy ha amazok is, de e szép természet kebelében, mint a nimfák és szatiroké, vagy Virgil pásztoraié. Nem csodálom, ha régen Szent Dávid is így énekelt. II-ik zsoltárában: »Az Úr énnékem őriző pásztorom. Azért semmiben meg nem fogyalkozom. Gyönyörű szép mezőn engemet éltet és szép kies folyó vízre legeltet«. És nem csodálom, ha ma is cifra városok és pompás paloták lakosai is fényes és mesterséges boldogságokat megúnva az ilyen helyekre kíváncsoznak s ide oszolnak széjjel a természet kinyílásával s helyhez kötő kötelességeik tágulásával, ide mondom, hol Jézus szavai szerint is Salamon is minden király dicsőségével nem öltözött úgy, mint egy mezei liliom. De csodálom és elkeseredve bosszankodom, midőn látom, hogy egy érzéketlen buta paraszt a legszebb

élő fákat is levágja annak ágaiért s a legbecsesebb oltott gyümölcsfát is meghántja annak tenyérszi kérgiért. Csudálat és bosszankodom, midőn ez a legregényesebb helyeket rútnak nevezi és a legszebb forrásokat és kútfejeket eltapodtatja s béronditja. Úgy képzelődöm, mintha jajgatna ilyenkor a meggyilkol Dryád s mintha könnyeket hullatna megbántott Nájád.

De harangoznak, menjünk a búcsúra! mondám vendégeimnek. El is indulánk. Útunkban több házakról jegyzék meg ezek, hogy milyen ferdén, jószág állásához képest, milyen bent az udvaron és két ú. m. hátulsó ajtókkal is vannak építve. Ami az elsőt nézi, mondám én, annak az az oka, mert különben is szabad tetszés szerint rendetlenül építő régi magyarok akárhogy állott jószágjok, de lakházaikkal nagyon ügyeltek arra, hogy azok okvetlen verőfénynek, vagyis délnek álljanak elejökkel, ami valóban nem helytelen elv volt, de a mostaniak ostobául semmit se eszmélve erre, a nagyobb kényelmet sokszor feláldozzák a kisebbnek. A jószág belső felibe építés pedig két ajtóval ellátva, nemcsak arravaló volt régen, hogy ott csendesebben lakhassék az ember, minden zajtól és hallgatózástól menten, hanem arra is, hogy a régi háborús külső ellenséges világban, ha jött bé az ellenség a kapun, azt jókor meglát-hassa, s a hátulsó ajtón futhasson a lakós. Éppen ez okból is kerteit hátulsó felében is törpe, de lóval be nem férhető ajtó szokott volt lenni. De ma már nem lévén oly gyakoriak az eféle ellenség miatti futások, az utcára ki és rendesen kezdettek építeni.

Felérénk a szent búcsúra. Már előre nevetségesen-e, vagy bosszankodva-e? hallottuk, egyfelől az áhitatoskodóknak énekléseiket és imádságaikat térdrejtő szent csengetést és szent mormolásokat, másfelől a részeg embereknek káronkodásaikat, kurjongatásaikat, veszekedéseiket s az árusoknak, hogy adja? Nem adom alább s több eféle esküdözésekkel,

foglalkozásokkal, sat. vegyített alkudozásait, szintugyan azon egy helyen a legbotránnyosabban összeelegyvedve. Azután pedig a templomhegyre felmenve, a prédikációt is csakugyan hallottuk. Az Erdélyben már mindenütt megfordult *Páter Zoltán* prédikála a templom előtt a szószékből, megmutatván beszédében a) azt, hogy aki Máriát nem imádja nem keresztény, és b) azt, hogy aki Máriát nem imádja, nem magyar, s mi magunkat megszégyelve jövének el, látván, hogy ő tiszteletétől, de nem minden római katolikus paptól, mind a kereszténységből, mind a magyarságból ki vagyunk tagadva.

Prédikáció után a sátorok közt járván, egy kereskedő legénynek pakolása megháborított, mert az a papir, melybe holmi kelmét pakolt Erázmusnak fóliáns munkáiból volt szakasztva. Sajnálva kérdém: hol kapta? S a kereskedő maga azt felelé, hogy a helybéli meghalt öreg papnak deákságot is végzett fiától is vett volt egy rakás könyvet. Nem láthatnám, mik lehettek azok? De fájdalmas bosszankodással láttam már máskor is sok ízben imitt-amott a városi boltosok kezei között ilyeneket, hol nemcsak Cocceusnak, Vitringának, Lavaternek, Crelliusnak, Clenicusnak, Volcogennak, M. Pólusnak, Piscatornak, Enyedinek, Natalis Alexandernek és Magdeburgi Centuráknak sat. szentírást magyarázó, tudós és ma is kisebb nagyobb mértékben becses. nagy munkáik szaggattattak fel, de láttam Liviusnak, Ciceronak minden munkáit, láttam Homért, a derék Fabert és Drexeliust, Vulgata kiadású bibliát s más nemcsak deák, mihez a mostani világ csakugyan nemsokára igen keveset fog érteni, hanem becses magyar könyveknek is, mint p. o. Pázmány prédikációinak, Váradi bibliának (spectatum admissi, lacrimas teneatis amici) s egyebeknek is felszaggatását. Láttam Bernárdus de Bussinak ingó körülynyomatott incunabula Domini Calis Sermoit, sőt hallottam Benkő Transilvaniáját is még a második

kiadás előtt szaggatási rendben előtve, de amit egy ügyész holmi olcsó könyvvel csakugyan kicseréle. Könyvvel! Pedig ez is vétek volt, mert Plinius szerint egy könyv se lévén olyan rossz, amelyből valamit ne lehetne tanulni: egyetlen egyet se kellene fészaggatni, hanem legalább könyvtárba tenni, mert legalább bibliográfiai tekintetben, vagy betűéiért, vagy kiadásáért, vagy volt birtokosáért sat. becses lehetne az. S csudálkozom a tudós világon s mívelt előljárókon, hogyha régen meg nem lehetett akadályozni azt, hogy egy otromba Omár fel ne égesse az alexandriai bibliotékát s ha azután is meg nem lehetett vagy nem lehet ma is az efféléket megakadályoztatni, de legalább a könyvek ily pusztításának megakadályozására nézve, hogy nem tésznek valamit? De nemcsak e búcsún vala akkor (1846), hanem még most is (1858) forró új és eféle bosszankodásom, mert a legközelebb múlt kolozsvári unitárius egyházi főtanács a főiskola nagy könyvtárából minden belső emberének egy-egy kötetlen példányát osztatván ki derék és még külső országokra is több versen felkért *Summa Universiae Teologiánknak* már a negyedik papnál és mesternél láttam tulajdon szememmel felszaggatva, és holmi takarításra vagy kitört ablak béragasztásra fordítatva stb. Hogy is ne? Midőn fájdalom, vannak olyan belső embereink, kiknek minden nagyítás nélkül szólva, ganéhányó lapát és csép bizonyosabb inkább illik kezökbe, mint könyv és penna, s kiknek kénytelen hivataljok is nem egyéb, hanem csak egy tudatlan gépi ceremónia s ezután kapott néha igen jó kenyér. Aki nem hiszi, vizsgálja rendre őket s a jobbak közt bizonyára megkapja.

A kereskedőtől egyik gyenge szemű barátom len gyanánt jó drágán egy zsebkendőt véve, de később megnézése után bosszantólag világosodék ki, hogy nem len, hanem valóságos gyapot. Mit is keres az ember mai világi kereskedésben s egyébütt is:

tiszta portékát, elmélkedénk magunk közt. Hiszen a vásári portékának egy nagy része mind egyéb, mint ami gyanánt adják, p. o. csont gomb helyett szurok gombot, állandó színű posztó helyett színehagyandót, szőr kelme helyett gyapottat sat. adnak. A patika szerek között elég van surrogatum, vagyis helyettes, melyek a legcélrányosabbak proskripció után se gyógyítják meg a szerencsétlen beteget. A korcsmákon levő boroknak egy része olyan, melybe nemcsak a szüreti gazda vizet, de a méreg keverő korcsmáros is színe, íze, ereje érdekében néha dohány levet, belén magot, s egyéb kábító szereket is teszen, hogy a paraszt ember kert alá szédüljön tőle s inkább dicsérje erejét. A serbe maszlag, a pálinkába pedig sokszor gálic savany, kékkő, mész, tyúkgané sat. van vegyítve. Az arany és ezüst árusoknál megaranyozott ezüstöt, vagy ezüst között rezet, némely csizmadiáknál még újonnan lehulló sarkú, béléssel talpalt s fahéjjal töltött sarkú csizmát, a timároknál kivastagított szélű talpat, a mészárosoknál juh helyett kecske s volt példa reá, hogy egyéb húst is, a szabóknál a tetemes kelme lopáson kívül az adott selyem helyett, cérnával varrott kötöst, a széktöltőknél és paplanosoknál lószőr és gyapot helyett szeméttel töltött párnás széket és paplant, a kerekeseknél nyers fából készített, széjjelhulló kereket, a szőcsöknél természetes színű prém helyett festett prémet. A méz árusoknál törökbúza és fuszulyka liszttel elegyített mézet. A mész árusoknál égetetlen kövek, a dohány árusoknál jó érett dohány helyett, büdös kővel füstölt és sárgított dohánnyt, a tejeseknél vizes tejet, a kenyér árusoknál timsós kenyeret, a faolaj árusoknál repcén, vagy másféle olajjal elegyített kagyvalékot, a turósoknál fele leszedett tejből készített sovány túró, a molnároknál tetemesen megvámolt s korpával elegyített lisztet. A ványolóknál felcserélt rossz posztó, a búzaárusoknál a zsákban fejül megrostált, alól rostálat-

lan búzát. A baromásárookban egészséges marha helyett beteget, ifjú helyett vént, szelíd, használható helyett fortélyost, igaz marha helyett lopottat s ki tudná még mind előszámolni, minő kereset igazi jó portékák helyett mi és hányféleképpen meghamisított portékát talál az ember!? És azt is egyszer drágán, máskor szűken mérve. És így e három kategóriát: hamis, drága és szűk, magában foglalva?! Úgy tetszik, mintha az emberek szántszándékkal összeküldtek volna arra, hogy egymást mentől tetemesebben megcsalhassák, mintha semmi erkölcsiség, semmi vallás nem volna, hanem csak a természetre és állatiságra volnánk hagyatva, s mintha nem volna igaz, hogy teremtette Isten az embert a maga képére, hanem az, hogy: Homo homini lupus, a farkasok képére legyen teremtve, hogy megegye egymást. Nem tudom én, mirevaló a tanulás is, mert a legborzasztóbb fájdalommal látjuk, hogy mint Homoródszentpálnál is leírva vala, hogy sok tanult emberek az erkölcsiségről semmit se akarnak tudni, hanem minden eszköket csak nemtelen önhaszonlésésre s felebarátjaiknak e célbóli fortélyos megcsalására és elnyomására használják ezen alacsony mentséggel élve: másnak is legyen esze, holott ennek nem erkölcsiséget kizáró, hanem csak ennyi értelme van, hogy minden ember szemesen olyan szövetkezést tégyen mással, ami hasznos őreá nézve, mert ha csalódik, nem más annak az oka. Vagy, ha erkölcsiséget akarnak mutatni, elégnek tartják olyakat nyilvánosan nem tenni, amiért törvény kezébe eshetnének, elégnek azt, hogy a kést éppen meg nem forgatják felebarátjok szívében ok nélkül, de ha bosszus dühbe jönnek, azt is megtennék, mint a Klimus Miklós filozófusi.

Tovább járkálván a falu utcáin barátaimmal, kérdék tőlem: Honnan és miért vannak itt oly sok csonka kőház derekak és más félben levő épületek? És én megmondám nekik, hogy ezek elégték volt.

Ezen faluban t. i. oly gyakori égések voltak szintén a legújabb időkig, hogy talán az egy Bardócot kivéve, hol a példa nélküli bosszus emberek egyik a más csüreit már mind elégetvén, egyik a más marháinak nyelvét kezdték kivagdalni, az egész országban sehol sincs gyakrabban. Ugyanis harminc évtől fogva huszonötször volt már itt égés eddigelé többnyire mindenkor éjjel és a legnagyobb szélben, mely alkalmakkor el is égett minden épület, ami a szélnek útjában találtatott s ez által mindenkor igen sajnós kár esett, mivel az mindenkor ősszel történvén, szegény lakósoknak minden takarmányát megemésztette. Érzékeny és szívet megrázó dolog pedig e mellett az, hogy emberek is, barmok is mindenkor szoktak benn égni. S miért? Azért, mert a székely ember igen gondatlanul épít az építkezésekre nézve is. Épít ugyanis fából egy nagy csúrt két pajtával, ezt szalmával befedi, minden takarmányát annak udraiba rakja, amíg fér. Ekkor ősszel minden marhát béköti alája a pajtába, vagyis jobban mondva, a sok takarmánynk körébe dugja őket. Emellett minden gazdasági faeszközeit szekereit, ekéit sat. annak pajtái körül, árnyékaja alá és csüreibé rakja, mert nincs is hová ilyen életrendszer mellett egyébüvé. Így mikor aztán ez a szalmás, legkönnyebben gyulható takarmánnyal megrakott csúr akár történetes, akár szántszándékos gyújtogatás, akár mennykő, akár harapó tűz által néha néhány száz lépésről is a széltől is belevitt kis tűz által is meggyúlt, igen ritka szerencse, mikor a marhák kiszabadíttatnak s egyéb eszközök bár felire, megmentethetnek, többire pedig a zsup fedeleknék kötelei hirtelen ketté égvén, az egész fedél egyszerre lesuvad, a szegény szerencsétlen ártatlan marhák iszonyú, szívrázó bögések között benn égnék sokszor a benn rekedett szabadítani akaró emberrel együtt. Innen van az oly gyakran, mint a Székelyföldön sehol történni nem szokott szerencsétlenség, hogy mikor itt az ember égéseket

hall, akkor egyszersmind számos marhák és emberek benn égését is csaknem mindenkor hallja, mert bárha más magyar és oláh paraszt falukban is rossz építések miatt égések történnek is, de a) a Székelyföldön, mint többnyire erdős helyen nagyobb, b) sűrűbb épületek építettén és c) itt több gyújtogatás találtatván, csakugyan e szerencsétlenségben is fölülmulja a szászokat, mezősegi oláhokat és jobban építő városiakat, vagy udvarokat. Vajjon nem megtanulhatta volna-e pedig a székely nép is eddigelé a sok szerencsétlenségből azt, hogy deszkával fedve s kevés takarmányt belé: csúrt pedig föld udorral külön a takarmánynak? De a köznépre nézve legigazabbak Seneca szavai: Non ad rationem, sed ad similitudinem vivimus, mert ő bárha a legrosszabb is, bajosan tér el attól, ami apjától maradt reá. Én is elégtlen volt itt, amint látják, mondám barátaimnak, és pedig én is minden takarmányimmal s drága fajteheneimmal együtt, s ez a második papi csűr volt már, mely a mester csűreivel s egy más eklézsiái csűrrrel együtt hét év alatt elégett. De én nem követtem a paraszt szokást, mert mint látják, oly köcsúrt építették cseréppel fedve és vastagon földelve, hol bajosan éghet benn többé a marha, és amely csűrnek párját itt ily alakban az egész országban sehohsem tudom, ha ezután nem lesz.

Azonban ez felépült így, s ha egy két tehetősebb követheti is a példát, de minden szegény ember nem követheti, hanem tovább is csak fából és szalmából fedve épít. S mily bajos pedig fából is már! Mert e lakosok sok szép erdejüket a sok meszeléssel elpusztították, sőt az egész Rika rengeteg erdeje is úgy megfogyott már, hogy többé nem *Rikának*, hanem *Ritkának*, gyérnek neveztetetik. Hogyis ne, mikor itt a mészégetéssel, csak közép számítással minden esztendőben ötezer szekér fa fogy el tűzi fán kívül s pedig mi a haszon a mészégetésben is egyéb, mint megszokott rossz kevés egyszer másszori haszon

mellett tíz annyi kár és annak hordozásával egybekötött erkölcstelenség és szerencsétlenség. Nem akarok e tárgyban bővebben ereszkedni, mert a mész is kell a hazában éppen a jobb építésekre nézve is és a karácsonfalvi mész a leghíresebb az egész hazában. Csak a mész hordozásával egybekötött rosszak közül említek egyfélét: Egykor a karácsonyfalviak társaságosan szegődség következtében egy néhány szekér meszet vivén ki a Maros mellé egy udvarba, ott egy udvari tiszt önhaszont kereső máliciája miatt megcsalták őket, a meszesek eljöttek, de a roppant takarmányos csűrkert megfizetett, mert egy más úttal felgyújtották azt. Máskor néhány szekér jövén vissza felé a mészeladás helyéről, egy igen szigorú hideg esős időben Dánoson keresztül este, a két sor házat egyik falu végétől fogva rendre fogták a szállásért, elébb elébb hajtogatván az esőtől ázott szekeret, de szállást sehol sem kaptak. Így kénytelenek lévén iszonyú sötétben kimenni a faluból, midőn szomorán tovább hajtogatván elfáradott s a faluból lett kijövés miatt hasonlólag elszomorodott lovaikat: egy *Kusztora* nevű oláh szolga így szólt a többiekhez: Hallják-e bátya, csak hajcsák az én szekeremet is a többi után, amíg elérem, mert elmaradok egy kevéssé. Az emberek azt gondolták, hogy kitudja: minő baj miatt maradt el? S hajtogatták a szekereket még a segesvári oldalra kijutottak már, de hát egyszer a nagy sötétség megvilágosult alulról. Néznek vissza s hát Dánosnak mindkét sora borzasztóan ég lefelé a fuvó keleti szél mentében. *Kusztora* lelkendezőleg futva eléri egyszer s egy cifra káromkodás után így szóla társaihoz: Kutya ilyen amolyan teremtették! Ha szállással bé nem fogadtak, én is kihajtám őket szállásaikból, ha fáznak, megfütöznek már. Az emberek elszörnyülködtek és sajnálták is a szegény szász és oláhokat, de félig-meddig helyben is hagyván a bosszuállást, tovább nyargaltak a lejtőn a jó világ mellett s meg sem

állottak magyar földig, hol kényelmesen kinyugodhatták magukat lovaikkal együtt. Hallottam volt én 8 éves koromban jánosfalvi hazámban abban az időben emlegettetni szülőimtől a vett szomorú újságot: Dános elégett, Dános elégett! De sohasem hallottam elégetése historiáját míg ide Karácsonyfalvára nem jöttem papnak, de itt is csak titokban s im a tilkot kegyetek előtt kivakará a tyúk.

De menjünk most egy nagyszerű csonka kőházhoz, mondám barátimnak, mely nem az égések, hanem a felemeiő és lesújtó változtató és semmisítő emberi sorsnak szomorú játéka miatt jutott csonka állapotjára. Ekkor elvezetém őket a néhai *Nagy Dimén József* jószágához a búcsún felül. Megállánk kevéssé a nagy csonka kőház előtt. Azután leülénk ennek felső felénél egy nagy félre dült galambugos kötött kapu alja melletti padra s így beszélék hozok a nagy férfiuról: Látják-e az urak e roppant kiterjedésű udvari belső jószágot: tisztelettel és bámulással álljanak meg ezelőtt, mert itt lakott Udvarhelyszéknek ama nagy hírű embere: *Dimén József*. Itt hajdan minden kicsiny volt. Kicsiny volt a belső telek. Kicsiny volt a gyümölcsös és veteményes kert. Kicsiny volt ama most is alacsony és nyomorult lakház. Kicsiny volt e kapu, sőt kicsiny volt előbbi gazdája is. De azután nagy lett az udvar telek: nagy lett a gyümölcsös és veteményes kert. Nagy lett az udvar kapu, s nagy akart lenni mindenekfelett maga a lakház is, amint láthatni.

S miért? Azért, mert nagy és rendkívül való vala ennek következett utolsó birtokosa: *Dimén József* is. Nagy volt ő testében, úgy, mind magasságára, mind vastagságára nézve *Briárius*nak bátran testvére lehetett volna. De nagy volt lelkében is, mert bárha abban az időben csak *sintaxisig* tanult is volt, ennél fogva írása is olyan volt, hogy szörnyű rút nagy betűit, mint akkor mondani szokták volt: éjjel tapogatás által is ellehetett volna olvasni: de mégis olyan

józan természeti ésszel és ítélő tehetséggel s oly ezekkel egybeköttetett bátor tevékenységgel és tekintéllyel bírt, hogy amit akart, mindent kitudott maga körében s még azon kívül is vinni s így a briáreusi száz kéz se hiányzott nála. Tudni, merni, akarni, ez volt jelmondata s éppen ezeknél fogva szerzette és kaparta össze, hol cserével, hol csalással, hol reábeszélésével, hol hamis perrel, hol ijesztésekkel, hol a megszorult szegény ember pénzzel és gabonával közbejárásaival a segedelmező pártfogással, hol pedig midőn mindezek nem használtak: erőszakkal is ezen nagykiterjedésű bennvalóját, paradicsomnak nevezett nagy gyümölcsös kertét s több mezei birtokait is. Mondják csakugyan, hogy egykor az ily szerzésekkel mégis megszorult, mert éppen e nagy kőházat is egy homoródszentpáli *Kendefi* udvarhoz tartozott szomszéd jobbágytól foglalván el törvénytelen uton, a grófné, besúgás következtében által jött ide, megnézte a foglalást, selyem előkötőjét leoldván, átok és perbe idézés mellett reá vetette a csak mostani magasságig felvitt kőfalra, megtiltotta annak tovább építését. Vajjon ezért-e? Vagy az ezután nemsokára egész családra következett lesújtó fátumok miatt maradott félben örökre? Nem tudom. Lehet, hogy mind inkább az utólsókért, mert ha ezek ne következzenek, bizonyosan eltudta volna háritani Dimén az első akadályt.

A székben dullóságot viselt, s inkább féltek tőle az emberek, mint a főtisztól. Ha a főtiszt parancsolt valamit nekik, még fülöket sem mozdították, de ha az ő mennydörgős szava harsant egyet, mindenek futottak parancsa teljesítésére még más dulló körében is. S ha csakugyan valaki nem akart valamit tenni, vagy másként látott, ő nemcsak okoskodással, hanem bot és kardlap argumentumokkal is elhitette s teljesítette azzal a dolgot. A székben is oly nagy volt a befolyása, hogy annak törvény fórumai is, amit akart, mindent kivitt, (mert tudnivaló,

hogy kirivó ostobaságokat ő sem akart) s az asztalt sokszor verte meg öklével. Innen ha székely ember itt az ő jelen nem létekor nem nyert, tüstént így szólott: Appellálok Diménre! S ha őtet demerealni tudta, általa dolgát a szék ítéletének megváltoztatása kieszközlésével is tetszése szerint kivitte, kivált, ha valami fogantyuja is volt reá.

Egykor a főtiszt útakat is vizsgálván vele a Rikában, egy oklándi dullónak rossz útját találták. Mondá a főtiszt Diménnek. Dimén uram! Piron-gassa meg ezt a dullót helyettem. S Dimén pirongatni kezdé: Hát hallja kend, hogy vannak ilyen rossz útai, és hídköpüi, nem szégyelli-e, ilyen amolyan teremtettét! Nem kár volna lecsapni hivataljából. De az is bolond volt, aki dullónak tette! Elég elég Dimén uram! Mert már jól megpirongatta, vágta közbe a főtiszt, mert a dullót joga szerint maga tett volt.

Vallása, egyházi körében brachiumi hivatalt is viselt s mikor megindult vizsgálatra esperesével, már előre el volt minden baj igazítva minden eklé-zsiában. Ő volt az, ki a Jánosfalván eleitől fogva gyalázatosan szokásban volt templomszék perlekedéseket is egy vizsgálat alkalmával utóljára, midőn szóval és rációval semmire se mehettek: egy pár véres poffal úgy eligazította s a székeket úgy megosztotta, hogy attól fogva a legújabb időig semmi per sem volt, de jelenleg ismét kezd lenni. Bár élne Dimén hogy ismét igazítaná el, mert más semmire se tud menni velök. A papoknak és mestereknek is néhány kőből zabért nagy pátronusok vala, s reájok nézve is amit akart, vagy kívántatott, kitudta vinni.

De nemcsak itt alatt, hanem még a guberniumnál is nagy tekintete volt s ott is igen sokat ki tudott vinni. A *nagy Bánffy gubernátorral* személyesen levelezett. Arra még egy közönséges székely ember fávoritjának ügyét is reá bízta s attól ennek

ügyében tulajdon kezével irt számot adó privát levelét vette. Többek közt az ő felkérése következtében oklándi *Máthé Péternek* valami guberniumhoz appellált ügyében ír ez a nagy ember választ, melynek végén hathatósan ajánlja Diménnek a székelység gondját, úgy, mint amelynek szívét markában hordaná (a levél a *Pünkösti* successoroknál van).

Mikor *József császár* bent volt Erdélyben, ezen nagy és bölcs felség előtt is különösen feltűnt Dimén. Kérdezte tőle Udvahelyt latinul a császár? Suntne latrones in silvis, domine Dimén? Vannak-e tolvajok az erdőben? (Rikában). S Dimén így felele néki latin oláh szókkal: Sunt destul, domine rex. Elég van, úram király. A király elmosolyodott reá, de több beszédből még jobban megszeretvén, azután míg székely földön járt magával hordozta, s végre a rikai tolvajok kiírtását is reá bízta. Mit Dimén szerencsésen véghez vitt, mert még ezen életre-halálra elszánt vakmerő emberek is rettegtek tőle. A nagy császár halála után Dimén vala az is, ki az őfelsége alatt készült összeírást a székháztól Udvarhelyen maga fejétől kivitetvén a *Szombatfalvi rétre*, ott mind elégettette, magyar hazafi tulságos buzgóságától, aminek pedig azután is sok kétséges tárgyakban nagy hasznát lehetett volna venni.

Egy nagy tarka lova volt néki, mely valamint ő az óriás fajhoz: úgy ez is nagyságára és szilajságára nézve a *Bucefalus* fajához tartozott. Mindég ezen járt és lovagolt, melyen mikor megindult, nagy rézcsákánya kezében lévén, nem csak a gyermekek, de még a nagy emberek is, kivált, ha valamiben hibásak voltak, reszkettek, vagy bújtak előtte. Mikor egyet harsant rendelkező nagy szava, a mennyi kalap mind le volt véve s feszült állásba várták parancsát. S mikor ez itteni padon, nagy kapujába ezüst láncos nagy tajték pipával künnült, az arra célzó más útra tértek, nem mervén szembe menni véle, vagy megvárták, amíg béményen. De a szép

kacér menyecskék már távolról magokat csinosítva bátran mentek el mellette, mert azokat kivált ifjabb korában sokszor megcirogálta s most is örömet állította meg őket kigondolt beszélgetésre.

A falusi hűtősséggel, mint bábokkal úgy játszott s azzal ha akart a legnagyobb igazságtalanságot is szánkcionáltatta, mert ezeknek az ő korcsmáján, mikor megszomjúltak, szabad volt az ő rovására inni. A cigányoknak nagy pátronussa volt a haszonért. Ugyan azért nem csak helyben voltak sok cigányai, de az egész vidékben a mennyi cigány volt, mind a Diménének mondotta magát a kérdésre. De vette is hasznokat, mert akkor katona fogdosó világ lévén, kivált a szász földről csak jöttek fel hozzá a faluba néhány száz forintal titkon, hogy adjon egy katonát nékiek. S ő, mint mondám, a hűtősséggel jól élve, mesterséges titkos fortéllyal csak fogatott ki egyet-egyét a cigány csitkó ménesből s adatta kezére azoknak, kik megvették tőle. Ha a cigány fickók rokonsági sírtak-rittak a kedves rajkóért, káronkodni kezdett az elfogatókra s ígérte szabadítását, de, ami abba maradván, később azzal vakította a fekete sereget, hogy még eddig nem tudott segíteni, de jár benne. S ezzel oda maradt a szép sugár legény. Így tett ő nem csak cigányokkal, de több más jó magokkal is s elfogatta, titkon és küldötte, hogy tanítsák becsületre, az akkori gondolkodás szerint.

Azonban mind ezek mellett csakugyan sok jót is tett ő, mert a falu sok szép erdejének haláláig való épen maradását s a ritka szép toronynak magosbra s több falusi és eklézsiái jóknak garapodását, sok jó dolgoknak és rendnek az életbe lépését nékiek lehet köszönni. Ő készítette fiaival az említett szép torony pompás aranyos nagy gombját is. S ő volt az, ki a belső embereknek legtöbb bért adott, mert nem megszámitott kalongyával, hanem nagy rakott szekerekkel küldötte el a gabonát. Udvarát is

fényesen tartotta, legényeinek a legbecsületesebb és a legdelibb termetűeket választotta s régi magyar mód szerint azokat bojtos piros csizmában jártatta.

Két, apjukhoz ütött s még gyönyörűbb termetű híres erényű és tudományos fiai valának néki nőjétől, karácsonyfalvi *Veres Zsuzsánnától* u. m. *László* és *Ferenc*. Legfőbb oskolákat is végzett dicséretes tanulások után *Lászlóból* lovas kapitány, *Ferencből* pedig kir. táblai asszeszor lett. Azt mondják, hogy mikor gubernátor *Bánffy*tól hivattatva ezen nevezetes kitűnő termetű és tekintetű atya szép gombkötő munkával magyarosan kihányt és kicifrázott: fényes kisebb és nagyobb ezüst gombokkal megrakott kék dolmányában s hozzá való több öltözetében két hasonló szépségű és kinézésű s hasonlólag még gazdagabb arannyal kihányt és cifrázott részszerint katoná, részszerint magyar nemes fekete öltözetében a kolozsvári piacon közből vétetve ment: egy menő embert se, hanem csak megállót és őket bámuló embereket lehetett látni. Az emeletes házak ablakai mind megnyíltak az előfutott hirre s mind csudát úgy nézték a ritka idegeneket. A katonák mindenütt szalutiroztak, s minden ember suttogva kérdezte egymástól: Kik ezek? Kik ezek? S gubernátor *Bánffy* büszke volt velük, midőn láttatni látta szép tornácából, hogy hozzá térnek bé és az ő vendégei. A város pedig, mikor megtűdta, hogy az egy atya két fiával, elmerte mondani, hogy az országba nincs több ilyen atya két fiával.

Igy élt ezen ritka százados ember több évekig, csaknem határtalan uralommal uralva s a legszebb és büszkébb reményekről lelkesítetve és elragadtatva jövőjére is, midőn egyszerre egymás után három, jaj három menykő csapás! Legelőbb kapitány fiának *Rierménél* elestét halván, azután gyógyíthatatlan betegséggel haza jött s mint ilyen paradicsom kertben egy kis rögtönzött fa házikóba rejtezzett. Szerencsétlen assessor fiának elhúnyását előbb maga

előtt keserűen szemlélvén, végre maga is nemsokára nagy tarka lovától a fagyos földre fővel levettétvén, mint nehéz test agyán kapott terhes vak sebének belgyúladása miatt, erős természeténél fogva, a nyavajának sokáig engedni nem akarva is, meghalt. S így minden szép reményei fűsbe mentek, elkezdett és tervezett nagy feltételei félbe maradtak, elenyésztek, nem láttatván többé azokból már ma semmi egyéb, mint ama régi roskadt kis fa ház, melyben mint egy nagy Jupiter a Philémon kunyhójában csak görnyedve járhatott. Egy természettől alkotott nagy öblös csere kő szék, melyben e háza előtt ülve, emberei munkáit nézte, s egy nagy harsány rákiáltással igazgatta. Ezen félredült nagy kötött kapu, mely előtt sokszor ülve mélézött. Ezen elindított nagy palotás ház alapja, melyet ama nyomorult ós ház helyébe építve, hozzá illő dicsőségben és boldogságban akará még sokáig éldelni és végezni földi napjait. És amaz úgynevezett paradicsom kert nagy gyümölcsösben egy rendkívül nagy sírhalom, mely ezen sok tekintetben nagy és emlékezetre méltó embernek tetemeit, mint egy Pelion az óriásokét hegy gyanánt, de fájdalom, mindent kő nélkül fedi, melyben min' mondják, ama halotti ének mellett kísértetett. Már elmegyek az örömbé, Paradicsomnak kertjébe sat. Meghalt 1820-ban aug. 21.

A csillagok közt egy ritka üstökös csillaghoz, a historia emberei közt ama pandurok híres obesteréhez, Trenk Ferenchez hasonlítám őt, csak hogy nem volt olyan kegyetlen, mint Trenk, pedig ő is volt insurgens kapitány, de az ő és családja sorsát egy játékszini bengáli fénnel világító szép tábla csoporthoz hasonlítom, mely midőn a bájoló fény legfőbb fokára jutott, akkor alszik ki és oszlik szét a semmisülés sötétjébe. Ha Dimén József többet és végzésig tanult volna, kétségen kívül országos nagy ember lett volna belőle. *László*, a kapitány megházasodott volt, vévén el nőül *Pünkösti Zsuzsánna*

asszonyt s ettől egy fia is született vala, de az is meghalt felserdült korában s ma csak az özvegy él a rongyos ős házban és nagy jószágban mindezeket fiú testvére gyermekeire, u. m. kapitány *Pünkösti Pálra* s a már itt is lakó *Pünkösti Mózesre* hagyandó. *Ferenc* pedig, mint ritka szép és kedves ember a nők bálványa lévén, ezekkel való társalkodásának lőn mint nőtelen, áldozatja, mint fennebb is említve vala azon időben, midőn súlyos betegségét még nem tudták olyan alaposan gyógyítani.

Igy végzém a nagy Diménről és családjáról való beszélgetésemet, vendégim előtt. Voltak köztük, kik könnyeket ejtettek erre. Nem is ok nélkül, mert hábár, ha emberi dolog is, de mégis ritka ily derék családnak ily hirtelen s ily szerencsétlenül kipusztulása.* Még csakugyan maradt a nagy Diménnek H.-karácsonfalván, vetém utánna többi szavaimnak, egy...nem maradéka, hanem egy majma *Barabás Mihályban*, ki az ő nagy csákánját valami szerint a nagy teste hasonlatosságát természet szerént örökölvén tőle, ez ezekkel együtt minden törvénytelenül szerző és foglaló hibáit is, nem úgy mint Dimén bírta, hanem sokkal alacsonyabb és lelketlenebb formában örökölte s máig is gyakorolja, de érényei-ből legkisebbet se.

Most elvégezvén a búcsún és faluban mind látási, mind hallási tapasztalatunkat, délután egy óra-kor lemenénk hozzám s egy vidám társalgással és beszélgetéssel is megfűszerezett ebédet ettünk. Ezután a pauza alatt még elég időnk vala arra, hogy

* Egyébiránt tudni kell, hogy a Dimén-család Lókodból származott, nemességet 1612-ben kapott Báthory Gábortól Bíró György által (Lásd Homsztmártontól). Maradéki Lókodból kihaltak, de élnek még Homoródkarácsony-falván és Homoródmáson. Ezen családból való volt a híres Kolozsvári Dimén Pál igazgató, aki maga is nemességet kapott Leopoldtól.

ezen falunak némely apró természeti ritkaságairól is tudni vágyó és örömet hallgató vendégeimnek rövid említést tegyek s ezzel elmondjam erről mindazt, amit csekély tapasztalatomból s hallomásból én is tudhattam.

A falun alól, kezdém tehát, vagyon egy *Sós patak*, mely megérdemli az említést. Ennek egyik forrása egy Rikára felnyuló völgynek közepében van egy összesülyedezett, ingoványos parti s mély sötétes vizü tóban, melynek csak egy megpillantása is már elijeszti az odaközelgető embert és barmot, hogy tovább ne lépjen, ha veszni s örökre lesülyedni nem akar. Egész tiszta kénkövet izzadó gyeptőzgeből áll ez a tó környéke, melynek közepéből, mint egy Acheron rotyogó és igen bőv, vastag forrással buborékol fel a tónak fekete gyeptőzeg miatt tinta feketeséget játszó s csuda színű pokoli víze, mely nem tudom minő természeti ok miatt, a legtisztább és hosszas szárazság utáni időben is előre mindig megzavarodik, mikor eső akar lenni s ebben a tekintetben csalhatatlan kalendáriuma azoknak, kik ügyelhetnek reá. A gyep tőzeghez, melyet áradáskor a patak darabokba kiszaggatva és meggömbölygetve hord le magával a tér mezőre s vet ki szerte széjjel partjaira is a föld népe még semmit se ért se tud, valamint ezen falu határain sok helyt hasonlólag található kőszénről se. Amazt föld ganénak, ezt pedig mennykő ütött kőnek hívja a kővé vált vagy petrifikátumokkal együtt. Úgy hiszem, hogy ily erdő pusztító rendszer mellett, mint amilyen van e környékben is, meg fogják esmérni és tanulni mindketőt: Mire való csak ötven- hatvan évek múlva is, s nem fognak roppant nagy rakás levagdalt még nagy ágakat is széna füveiken a Hagymásban összehordani és pokoli nagy tűzekkel elégetni ott a szénafű tisztítás neve alatt, hanem azt is jószívvel haza fogják tisztítani, csak kaphassanak. A patak ezen törős ágából és egy más sós kút felől jövő folyamból

egyesülvén, oly csuda vizet ád, milyent ritkán találhatni, de a marhák nagyon szeretik. Innen, egy azon keresztül járó szekeres ember se mulasztja el, hogy abból ne itasson. Amely marha pedig egyszer ivott belőle, az másszor is erőszakkal is igyekszik megállani az ivás végett. És annyit iszik, mind Báró Demax megcsonkázott s elől beivott vizet hátul kieresztő lova. hogy alig éri végét az ember.

Még más földismeit tekintetben is nevezetes e környék, mert itt a föld egykori más alakjának és átváltozásainak is többféle jeleik találtak. P. o. a falu feletti keleti Rika hegyoldal egészen özön által sodort s fokenként rétegesen ülepedett tiszta homok torlaszból áll, mely között elegyítve éppen olyan tökéletes gömbölyű homokkövek találtak, mint a kolozsvári feleki hegyben. Ez unitárius templom és e parókia dombja hasonló, de már apró kövecses torlat, melyet a revolúciós természet nagy örvény rostája hajtott össze itt ama fővény közül. Itt e között találtam én kapu bejáró út levágás alkalmával egy nagy mammut zápfogat, mely 4 fontot nyomott s jelenleg a kolozsvári Thékában van. Egy *Dongó-hegy* nevű magas tetőn pedig, mely ide is látszik, csak vízben élni szokott számos tengeri csiga kövületek vannak, milyenek magán a Hargita-tetőn is léteznek. Mindezek tisztán mutatják, hogy a világtenger, vagy vízözön itt is járt valaha, vagy a föld golyója egykori forradalmas változásának neptuni miveletei.

Van még itt a fennebb említett törfös tó környékén egy oly forrásos nádas tavas hely is, mely ú. n. kőtejet, vagy felolvasztott mészkővizet éleszt ki, mely miután a nádszálakra lerakódik és úgy megkövesül, kővé válik s nádszálak belőle kirothadnak s a legszebb és csudásabb pán síp, vagy egymás mellé rakott orgona síp, vagy darázs lép forma darabokat alakít össze, amelyből egy példányt én is mutathatok, mondám vendégeimnek s mutatók is.

De félbe hagyám a már csakugyan különben is véghez ért beszédemet, mert vendégeim készülni kezdettek. Még egy pár pohár bort ittunk utoljára együtt s ezzel búcsút mondánk a búcsúnak, amelynek üresülni kezdett piacán és kicégézett sok kocsmáin is nem maradt egyéb hátra, a sok fenékig megüresedett hordóknál s azok mellett, vagy a kertek alatt egy-egy leajaszult föld részeg Isten képénél (?). Sőt búcsút mondának nékem is, a hasonlólag üres poharak közt, csendes magányomban hagyának.

5. Egy brassai út alkalmával rikai zsványok s más útonállók és gonosztevők elbeszéllett historiája.

1846. év novemberének elején néhány igen szép őszi nap lévén, egy oklándi értelmes barátom, már csak néhai, s későn éppen általam (1856. márc. 9-én) véghagyományilag előrált, s általa az egyháznak hagyományozozott új temetőben, mint legelső halott eltemettetett: *Kovács János* úrtól felszólítatva, társaságnak és időtöltésnek okáért, a brassói országos vásárra mentem. Nem is bántam meg, mert ez az úr, mint különben is a Rika alatt született és élt s dulóságot is viselt, s e szerint egész környék régibb és újabb történeteit tudó ember, mind menet, mind jövet igen sok szép történetet beszélt el. A többek közt a *Rika* torkában egy törökbúza föld mellett menve el, elmondotta, hogy milyen szerencsétlenség történt ott a rikai tolvajok miatt. Én pedig, ki gyermekkorom óta sokat hallottam a rikai zsványokról, nagyon vágytam hallani róluk s felkértem utitársamat, hogy azokból némelyeket mondjon el nekem. Mely kéresemnek nevezett barátom engedvén, az egész rikai hágón, sőt az egész uton *Felsőrákosig* a következő történetet beszélte el:

A régi időben, úgymond, valami *Cziffra*, *Nitzuj*, *Borsos* és *Bokrétás* nevű híres zsványok társasága űzte az erdőben istentelen gonoszságait. Oly gono-

szok voltak ezek, hogy a Brassóból hazajövő leányt, miután azzal tetszés szerint mindent elkövettek, méztelen hangyabojba takarták, s kiterjesztett lábait és kezeit horoggal a földhöz szegezték, hogy fel ne kelhesen. S terhes asszonyok gyermekeit a hasokból kivágták, s annak vérét a zsidóknak eladták. A tinót elevenen megfogták, megkötözték, combján a bőrt kétfelé hasították, s az alól annyi húst vágtak ki, amennyi sütni elég volt, azután elbocsátották. Elpusztítatván karácsonyfalvi *Nagy Dénes* alatt, részint elüldözéssel, részint üldözés közben elejtéssel, részint elfogatás útján akasztófával. Ezek után a Dregus társasága lett híressé. Amint az ember a Rikán keresztül béfelé menvén kiér a rákosi mezőre, lát jobbról kétfelől az út mellett egy már be is gypesült pincegödröt, mely mellett mi is elmegyünk. Itt volt egy fogadója *Vargyasi Dániel Istvánné*nak, melyet *Andaházi* fogadónak hívtak. Ebben lakott néki, mint fogadósa egy nagy izmos oláh: Drégus Istók, három nagy szelindek forma fiával. Rosszul neveltetvén ezek hasonló rosszmájú apjoktól, már jókor elkezdették volt a zsvány életet, t. i. némely ezen erdei magányban háló utazóknak, tótoknak sat. megölését, kiket a pincébe temettek el, vagy pedig az erdő közt eleikbe kerülését és megfosztását. Miután pedig nagyra növén, izmosodván és bátrodván, mind tovább tovább vitték azt. Szokások volt, hogy bémentek az oda csak félórára levő Felsőrákosra a fogadóba s ott nézték ki, melyik utazó merre megyen? s mit viszen? S azután a mezei ösvényen előre hazamenvén, s az erdőben útjukot állván, azoknak, kik arra mentek, úgy fosztották meg, s ha ellent állott, agyon ütötték, s az erdőbe behúzáván, éjjel titkon eltemették. A rákosi erdőnek egy *Borzas* nevű vad rengeteg mélyében titkon egy pincét ástak a föld alá, s oda takarították bé a fosztott vagyont, melyben mikor ezen undok család végre kipusztúlt s az emberek reá akadtak, temérdek sok elrozdásodott

láncokat, fejszéket, s egyéb vasnéműket, fegyvereket, nem különben elrothadt drága tót portékákat, öltözeteket sat. találtak.

Legelső gonosztettek ezen gazembereknek, mely világosságra jött, a fennebb látott és felemlített törökbúza földnél esett. T. i. ezek egy törökbúza éréskor éjszaka nagy egésvágású szekérral s négy ökörrel merészelve jöni tolvajképpen törökbúzáért, egy *Benedek Mihály* nevű oklándi határpásztor, mint oklándi földben megkapta őket, s midőn kérdés tett volna a törökbúza felől: miért szedik? Az egyik ficsor feleletül úgy csapta fejbe egy fejszével, hogy az tüstént félhalva rogyott le. A tolvajoknak rakott szekérral történt elmentelők után, hazavánszorgott valahogy a szegény szerencsétlen ember, bement a házba s béült a még villáncsoló tűz mellé, a tüzelő kemence alá, s ottan halálos bággyadozások között várta minden pillanatban közeledő végét. Midőn az első álomban felébredt felesége az ágyból a tűzhelyre nézván a villáncsoló tűznél ottan ingadozó férjét vértől egészen ellepetve megpillantotta: reszkető ijedtséggel szökött fel, hozzája közeledett, szólott hozzá, de a szegény férj kezeit emelve halálos sebe felé, csak azt szólhatta nagy erőltetéssel: *Drégus* törökbúzáat vitt s... ezzel halva szédült le az ülőtökéről, melyen szoktak a székelyek ülni a kemence alatt.

Ezen történet több előszámlált s már most nyomozni kezdett esetekkel együtt a Fels. Kir. Fő Igazgató Tanácshoz éppen általunk feladatván, következője a lett, hogy a fogadó, mint tolvaj fészek elhányatott. Ezzel azonban a dolog meg nem orvosoltatott, hanem még rosszabbá tétetett, mert *Drégus* három fiával s több maga mellé hódított cinkosokkal ú. m. *Virág Gyurkával* és *Noda Nikulájjal* sat. együtt, nem faluba ment lakni jobbulva, minthogy gonosz tetteik s emiatti üldözés miatt nem is mehetett, hanem még jókor elszökvén, az erdőbe vette lakását.

Valóságos haramia bandát állított s azokkal rettenetes zsványságokat üzött.

E végre az országútnak északi oldala felől egy magas hegy lévén, melynek neve *Vargyasi Dörgő*, (szemben van vele a *Rákosi Dörgő*) ezen állott mindenkor, egy kém, s onnan adott hírt az alatt levő haramiáknak bizonyos s sikoltó síppal: merről, mi-csoda szekér, vagy ember jön? s ha bátorságos-e a fosztás, vagy öldöklés, vagy sem? S mikor látták, hogy jó alkalmatosság van, véghez vitték a csint, mikor nem, tovább vártak. Így fosztottak ki egy szegény háromszéki embert, ki maga fiának a keresztúri oskolába pénzt és eledelt vitt. Így két, Brassóból haza indult szolgálót egész évi bérüktől s minden gunyáiktól. Így öltek meg egy szegény háromszéki szóttas keszkenőket hordozó embert a Rika közepén az országút mellett egy kis küpüs folyó erecskénél, rakás ágból hányt sírhalma mellett fogunk elmenni, melyet ma is keszkenős sírjának neveznek. (Nota bene: ily halál emlékül hányt rakások a Rikában szerte széjjel több helyeken is vannak, melyekből érhetni, hogy itt eleitől fogva mennyi utonálló gyilkosságok történtek, talán több, mint az egész hazában akárhol egyebütt.) Lassanként szemtelenségük és vakmerő bátorságuk annyira növekedett ezen embereknek, hogy nemcsak az erdőben és mezőkben lévő juh és sertés nyájakból hordottak el, nyilván magoknak konyhára valókat, melyekből a fent nevezett pincénél nagy vendégséget csaptak, s nemcsak a falukba legtöbbször Oklándra izentek be, hogy itt, s itt, ekkor s ekkor, ennyi meg ennyi kenyér, szalonna, bor, pálinka, turó sat. legyen, mert ha nem: így és így járnak. Melynek következtében a gyáva lakósok ahelyett, hogy valamit kezdtettek volna ellenök, mindenkor híven vittek is, hanem végre önmagok még a falukba fényes nappal is seregestől nyilván bementek s a korcsmákon táncoltak és vendégeskedtek, sőt gyilkosságokat is követtek el, mert

egykor *Nagybaconon* is így menvén, nagy dudolással és kurjongatások közt keresztől egy, csak akkor francia háborúból hazajött káplár megszólította őket: miért tesztek így? s egyik tolvaj úgy meg lőtte mejbe feleletül, hogy tüstént kapuzábéja mellé tántorodott le halva, s azzal büntetlenül tovább száguldottak. Máskor a köpecci híd melletti kocsmába menvén seregestül dorbézolni, úgy meg részegedtek, hogy minyájan elnyúlva heverték a telek pázsintján oly gyámoltalanságban, hogy egy gyermek is minyájokat megkötozhatja volna. Köpec és Rákos jól látta ezt, és még sem jutott senkinek eszébe, hogy megkötozze s törvény kezébe adja ezeket a vidék és ország ostorait.

Legborzasztóbb tettek volt az, amit a rákosi molnár házán követtek el. T. i. ezen molnár egy vásáron ökreit eladván, a tolvajok meghallották ezt s reá mentek egy éjszaka a malomba, hogy elvegyék a pénzét. A molnár nem akarta adni, sőt felesége sem, hanem a zenebona közt a sötétben az ecetes hordóba belé eregette az ezüst pénz. A tolvajok, hogy önként elő nem adták nekik azt, megrekesztették őket, s kínozni kezdték. Ketteje a molnárnak csecseit levagdalva s a megmelegített vaskanállal sütötte, s a többi a molnárt irgalmatlanul verte s kínozta. Végre nem bírván velök, kinyyában a padlásra akart lajtorján szabadulni, de Drégus úgy utána vágott egy fejszével, hogy tüstént visszaesett, s alatt a földön több vágásokat szenvedvén tőlök, meghalt miattok. Az alatt a molnárnak egy felserdült fiacskája, kit talán elfelejtettek, vagy számba se vettek volt, valahogy a malom eszterhéjja alatt kiszabadulván, befűtött a faluba s a bírót felköltötte, hogy segítségre menjen, de a bíró ágyából fel se költ s fülit se mozdította oly módon reá s más sem ment senki arrafelé, jóllehet a szegény gyerek a falut csaknem egészen fellármázta. Ezért a bíró csakugyan Szamosújváron fogságban halt meg, de ez a szegény sze-

rencsétlen molnáréknak semmit sem használt. De ilyenek többire a falusi bírák, ők nem a falu tekintélyes előljárói, hanem a falusi nagyobb gazdáknak szolgálói és csupa bábjai, s ahol nem, azok is gyáva lelkűek s már egyszer divatba véve félnek hatalmukkal maga helyén élni, s a közjóra a legkisebbet is mozdítani, nehogy felégyessék, s minden tevékenységük abból áll, hogy a leggyengébb ártatlanokat, ha beléjük akadhatnak, húzzák vonják s annak levét isszák, a gonoszoknak pedig hizelegnek, s minden hibájukat elnézik. (Tisztelet, becsület a kevés jobbaknak.) Innen falun felette bajosan eszközök fel valaki bírónak s néha inkább terhes büntetésekkel szenved, mintsem viselje. Ha pedig csakugyan, meg kell, bécsküszk, de mint mondám, szinte semmit sem csinál, hanem eképpen szólván: tőlem eltelik valahogy egy két év, csak keresztül ásitozza, keresztül kéntelenkedi hivatalját. Csakugyan nem is éppen ok nélkül, mert már csak az én tudtomra két év alatt négy bírót égettek el, ki tudja gondatlan tetteiért-e vagy éppen erényeiért ú. m. az almásit, oklándit és bágyit, amint barátom is tudhatja. De vajjon a kormánynak nem lehetne-e ennek is eleit venni, vagy orvosolni azzal, miszerint minden bíró javait közkölségen a tűzkármentő társaságoknál bátorságosítanák.

De térjünk vissza a tolvajokra. Fortélyt is gyakoroltak e gazemberek, mellyel néha magoknál több és erősebb embereket is hálójukba tudtak keríteni. Egykor ugyanis egy sereg *daróci szász* pénzzel vett erdeje után jöven a Rikába, amint rendre jöttek azon szín alatt, hogy ahol ők vezetik a vett erdő felé könnyebben eljuthatnak, mind bécsalták egy mély völgyesckébe. Ottan rendre megkötözték őket, azután legjobb lovaikat mind elvették, meghagyván három legrosszabb gebét s egy szász kötetlent. Ez a tolvajoknak elmenetelük után feloldozta a többit, akik szekereket elbontván, mind felrakták egyre s annak eleibe fogván a nevéknek megfelelő

rossz lovakat (das Ross, lóvat teszen németül) fa nélkül a sok szekér darabokkal megrakott szekerekkel hazamentek szomorúan. Jaj!... Közben szólék ekkor barátomhoz, nagyon jól emlékszem én erre, midőn mintegy tíz éves koromban ez történt, mert magam is tulajdon szemeimmel láttam e szászokat, midőn ily móddal keresztül mentek hazafelé Jánosfalván. Az egész falu csúdájára járt volt 1812 körül. Máskor, folytatá Kovács uram, az *udvarhelyi csizmadiás* és szíjgyártó szekerek *Barótra* vásárra indulván, amint egyenkint jöttek, azokat is rendre árestáták és megkötözték. Egy útfélen való térségre a patak mellé, mintegy Bágásiás tábornot bevitték s ottan csizmás ládáikat felnyitván, amit kaptak, mind kiszedték s magoknak csizmákat válogattak, próbálgattak. Hogy ne lehetne senki, ki az ők tetteikről hírt vihessen tovább, vagy lármát üthessen, a több utasokat is, amint jöttek, mind elfogták s a szíjgyártók kiszedett peckes és bocskorszíjaikkal mind megkötözték, magok se tudván, mit csináljanak ily bolond merész cselekedeteik közt. Így kötözték volt meg éppen tulajdon sógoromat, a hozzám indult mostani bölöni ref. papot: *Sebestyén Józsefet* is. De az esztelen vakmerő cselekedet csakugyan nem ütött ki nekik is ekkor legjobban, mert a *vén Drégus*, nagy kövér lábára csizmákat sokáig próbálgatván idő tölt. A hegyeken és erdőkben ezen tolvajok miatt darab időktől fogva titkon folyó katonai kém őrizeten két legén s egy juhokat őrző fickó lévén, ez utolsó jól látta a zshiványok dolgát s találkozáván történetből a katonákkal is, mutatta nekik, s unszolván, hogy töltött fegyvereikkel segítségre menjenek, de ezek, hihető gyáva emberek lévén különben is, nem merészeltek. Kiragadta tehát ez egyiknek kezéből a méltatlanul hordozott puskát a tolvajvásárra sietett. Amely pillanatban megérkezett, éppen abban szabadult ki valahogy egy erős szíjgyártó: *Szakács Mihály* is kötelékeiből, torkon ragadott egy izmos

tolvajt, *Noda Niculáit*. A tolvajok mindkettőt meglátják s rajtok akarnak kapni, de ugyan akkor a szégyentől fellelkesült elmaradott két katona is nagy lármával és lövéssel közeledvén a sűrűben, a megijedt tolvajok is nem tudván minő véletlen erő érkezhetik, futásnak eredtek. A szíjgyártótól megfogatott tolvaj is szabadulni akart, de nem lehetett, mert jó kézben volt. Ezt érezvén ő, egy nagy kést kikapott hirtelen övéből, s ezzel a szíjgyártónak haskérgét úgy felhasította, hogy vére tüstént omolni kezdett, de a szíjgyártó mégis akkor se eresztette el őtet, hanem kérte a fickót, hogy lőjje agyon. E lőtt volna, de szíjgyártó miatt nem mert, mivel a tolvaj mindenkor ezt fordította a puska eleibe. Végre látván, hogy így semmire sem mehetni vele, a puska agyával verte azt agyon a szíjgyártó kezei közt. Mikor feje három felé volt nyílvá, akkor is mind szúrt landadva késével a szíjgyártó felé, e pedig ijedtében visszont úgy fogta mindig, hogy még halva is alig tudták azt kivenni reá merevült kezi közül. Így szabadult meg szegény csizmadiák és szíjgyártók pap sógorommal együtt, és mások is, kik befogva és megkötözve voltak, visszapakolván felbontott szekereikre, így mentek tovább, a már el is késett vásárra. *Szakács Mihály* szíjgyártónak hasa, melynek helyét a kés ritka szerencsére nem sértette volt meg, *Baróton* orvos által bevarratván, meggyógyult. Az agyonvert zsvivány dögtest a Rika-tetón lévő akasztófára felakasztatott. Több életben maradt társai ezen eset után, bővebb katonai felvigyázás is állíttatván fel Erdővidékről is, úgy eltűntek, hogy társaság képpen sohasem, hanem csak egyes megtámadásokban mutatták olykor olykor magukat, mikor legjobb alkalmatosságát látták. De így is nem nagy szerencsével részökről, nagyobbal pedig a megtámadottokról. Mondják, hogy egy *háromszéki deák* flótálva menvén keresztül a Rikán, éppen az akasztófánál eleibe állott az elszéledett cimboráknak

gyávábbjaiból kettő, s pénzt kértek tőle. Jó szívvel, úgy mond a deák s ezzel a földre leszúrja lábujja zsebéből, ami pénze volt, de azon pillanatban, melyben a tolvajok veszekedve szedték volna fel a pénzt, köpenyege zsebéből kikapván egy bolondul kilőtt, s még akkor meg nem töltött üres pisztolyát, oly szerencsésen és keményen sújtja meg azzal a lehajlás miatt kopaszon maradt egyik tolvajnak fejét, hogy a pisztoly sárkánya agyába hatván, tüstént méltóztatott meghalni, a másik pedig ijedtében eblábalni. A deák felszedte pénzét e mellett hadijog szerint a tolvaj zsebet is megkeresvén jócska összeggel állott elő.

A boldogult kimult pedig, tudósítás után, néhai Noda Nyikuláj bátya helyére, a varjak számára szépen felfüggesztetett. Mondják azt is, hogy más alkalommal egy *hosszú kucsmás* éltes ember utazván keresztül e Rikán egyedül, egy, az ördögnek ezen elszéledt kecskéi közül, ismét eleibe állott, s abban különbben is egy régi haragosát esmérvén meg, ki tán bíró korában elakarta fogatni, így mennydörgé neki: Hó Istán bá! Meg kell halni kegyednek! Tudja-e ekkor s ekkor mit tett ellenem? Készüljön kend, de elébb adja ide amiye van s azután én is adok egy golyót fejének. Az éltes gyenge ember rimánkodni kezd, hogy bár addig irgalmazzon, míg a Miatyánkot elmondja bár félig, s azután lássa, mit csinál. Megengedettik csak azért is, hogy a tolvaj régi haragosát tovább kínozhassa az ijedség által. Az öreg levészi nagy áhítattal vásott kucsmáját, melynek csukjában, mikor útra ment mindig egy kis gonosz mordályt hordozott. Szájához fogja szokás szerint a kucsmát s mammogni kezdi imáját. Azonban titkon felhúzván a kucsmában annak sárkányát s az ócska kucsmának egy hasadékján kidugván oly szerencsésen lövi melybe a tolvajt, hogy mindjárt hanyatán meredt.

De, hogy visszaszökjen még az *Andaházi fogadó-*

ban lakás idejére, még egy háromszéki kökösi erős és bátor unitár. mester is rútol rájuk ijesztett volt egykor Drégusékra. Menvén t. i. ez egy jó lóval, megtöltött pár pisztollyal Keresztúron tanult fiához, estve felé a rákosi fogadóban étetett. A Drégus nagyobbik fia akkor is ott volt leskelődni, s a mestertől is megtudta szándékát, hogy estvére Oklándra akar menni hálni. Drégus nemsokára odalett s a mester is egy kis jókedvvel megindulván, sötétre a fogadóhoz ért. A pusztán álló fogadóban világot látván az ablakhoz ment, hogy lássa: kik mit csinálnak? S azon pillanatban hallja az öreg Drégustól kérdeztetni: Vajjon az a mester elmene-e? Vajjon elmene-e? Meg kellene látni sat. Melyre a mester kívülről így felel-e: Éppen itt van, most menyen, kutya ilyen amolyan teremtette tolvaji! Jertek fosszátok meg, mert jó sok húst, kolbászt pénzt viszen. Azonban tettétvén mintha többen volnának így riaszkodott: Káplár uram, a házat körül kell venni, én, amelyik lépik ki, tüstént lövöm agyon. Ezt hallván bent a tolvajok ijedve zárva csapták az ajtót, s fegyvereikhez kezdtek kapni, de az alatt a mester is tovább illant jó lovával.

Ilyen fennebb leírt fátumok többet is érvén vitézeinket, úgy elrettenték a Rikától, hogy ottan többé, egyenként soha se láttattak, hanem Moldovába s Oláhországba bujdostak, vagy a havasokon elszéledve raboltak, míg végöket érték.

Drégus Miklósról a kisebbik fiúról, azt mondják, hogy őtet a havason egy nagy kígyó ölte meg. T. i. ő egykor a prédálásból haza jövén, egy társával erdei rejtett mély kőszikla barlangjába, ott egy nagy kígyó szörnyet talált, s azzal, mint bátor zsvány kurázsira küzdeni kezdett. Társa is segíteni akart, de ennek azt mondotta, hogy hagyja reá egyedül a viadalt, míg ő nem mondja, hogyha szükség, segítsen. A tolvaj egész az izzadásig s végső kifáradásig küzdött a kígyóval, de még se győzhette meg, sőt

már-már minden pillanatban azon volt, hogy leve-
rettessék lábáról s az irtózatos állatnak prédája le-
gyen. Ekkor társát kiálltotta, hogy no most már
segítsen és pedig ugyan segíyen, de a tolvaj társ,
ki különben is tikon gyűlölte Drégust s e mellett
csak tolvaj lélekkel is bírt, nem segített, hanem el-
futott onnan, őtet a kígyónak prédául hagyta. Drégus
Istók pedig a bátyja férfi köntösébe öltözött sze-
retőjével-e, vagy feleségével? más helyen még tovább
Erdélyben keringett, míg végre a bosszúálló igazság
őt is még egyszer előhozta ide eredeti zsványságá-
nak helyére, hogy ahol kezdette, ott űzze gonosz-
ságainak nagy részét, itt vegye el büntetését is. A
dolog így esett:

Sok éve vala már annak, hogy atyja az öreg
Drégus Istók is elpusztulván ennek is semmi híre e
földön nem hallatott. Egykor egy estve F. Rákoson
egy *Asztalos Ferenc* nevű magános, s csak egy ro-
kon szolgálójával lakó tehetős éltes emberhez az
innenső falu végén, midőn ez éppen feküdni készült
volna, betoppant egy izmos, esmeretlen oláh másod-
magával, s pénzt ide Ferenc bá, mondá rettentő han-
gon néki, eleget gyűjthetett eddig, nekünk is kell
belőle, mert ha nem lesz pénz, nem lesz élet is. Az
ember vonakodni s mentegetőzni kezd. Ezek pedig
látván, hogy sokkal jobb lesz, ha magok keresik meg
azt kényük szerint, az embernek kezét, szegről le-
akasztott kereszt szíjjú ostorával hátraköti. Okos
előrevigyázásból kemence hátán állott puskájából a
töltést kiszedi, s aztán a ládát felnyitván a pénzt
szedni kezdik ki. Asztalos Ferenc keseredett lélek-
kel látván vénségire összetakarított pénzecskéjének
összepakoltatását, jó remény fejében titkon kezének
megszabadításához lát s az alatt lasanként egy almá-
rium felé hátrál, melynek tetején még egy jó pisz-
tolya mindig megtöltve állott. Ki is szabadul szeren-
csésen keze a sík szíjjú engedésénél fogva, s az al-
márium tetején lévő pisztolyt villámgyorsan kezeibe

kapja. Azonban azon pillanatban hangozván be az ablakból egy szózat: Je számeke szlabazit! Vigyázz, mert elszabadult! A főtolvaj is sietve szökik Asztalos Ferencnek s a neki tartott pisztoly csőjét megragadja, de Asztalos Ferenc is éppen azon pillanatban sütvén el a pisztolyt, oly remekül lövi szíve tájon a tolvajt, hogy félhalva tántorog az ajtó felé, s annak küszöbére keresztül esvén, kifúttá alacsony lelkét. A máskettő elfutott. Asztalos Ferenc pedig pénzét megszorodva szedte vissza a tolvaj zsebéből, mire igen érdemes volt. A dögöt utcára húzták ki s reggel az egész falu nézésére tódult, de senki se esmérte. Végre másnap egy vargyasi ember a mezőről meghallotta a történetet, nézéséire ment, s különösen egy csepp helyet keresvén meg rajta, melyet éppen ő vágott vala a farába, üldözés alkalmával, örömeben így kiáltott fel: Ez az barátaim! E Drégus Istók, a régi híres tolvajoknak utolsó maradék személye. Csak most jött ő ide ismét e helyre, ki tudja honnan? Férfi köntösbe öltözött feleségével, amint hallottam s legelsőbben is nékem izent bé, hogy vigyázzak, mert életemmel fogok nemsokára lakolni, hogy egykor üldöztem s meg is sebesítettem. És én valóban vagy égetésitől, vagy orgyilkolásától úgy is rebegtem, hogy aludni sem tudtam azóta. De most hála Istennek! a szerencsés történet, Isten ítélete megszabadított engemet is s másokat is végképpen tőle. A házban volt s ajtón állott tolvaj társ valami esmeretlen cimborá, az ablakon örködött s békiáltott személy pedig férfi köntösben lévő felesége volt. A történet után mindketten a borvíz felé futottak sokaknak szemeláttára, kik még a mezőn bolyongtak, de senki se tudván kik, és miért futnak s e szerint meg se fogván őket, örökre eltűntek.

Még történetek mások által is több eféle utonálló gonoszságok is e Kikában, mondá tovább barátom, mert *H. Újfaluban* is volt még egy hasonló jó mag: *Kóbori Pista*, kinek többek közt ily nevezetes

és több gonoszságait befejező gatzetteit tudjuk: Egy fenyédi, kordovány készítő ember: *Gergely Ferenc* Brassóba kecske bőrökért indulván, egy estve Oklándon étetett, onnan éjjel tovább indulandó. Több emberek voltak a fogadóban, kik ott ittak s azután elmentek, s ezek között Kóbori Pista is, ki sokszor lévén Gergelynek szekere, előtte esméretes volt s most is bort kapott Gergelytől. Eltakarodnak mind az emberek s Gergely is elindula Rika felé s mikor éppen a Rika-tetőn az akasztófa helyén menne, mert már ekkor elpusztult vala az akasztófa a Drégusokkal együtt, egy ember véletlenül úgy vág bé hozzá, amint az ernyős szekér elején lovait hajtvá félig szunyókálva ült, egy fejszével, hogy derekán lévő s ezüst pénzzel telt volt deszüje tüstént kettészakadt, s a pénz a földre omlott. De a fejsze éppen ezen deszü és benne volt pénz miatt, testében kisebb sérelmet se tehetvén, ő is leszökik fejszéjével. A tolvajok erre (kik ketten voltak) meghökkenne látván halálosnak szánt csapásoknak sikertelen voltát, szaladni kezdettek. Gergely nyomban utánok, de több bosszút nem tehetett velök, mint azt, hogy hátulsónak farára jót vágott fejszéjével. Azzal azok a *Csaló* nevű mély völgyön befutottak, ő pedig rémülve Oklándra visszasietett, nem mervén tovább menni. De többed magával hajnalra visszamenvén, a pénzt hiba nélkül felszedte. Az alatt azonban, míg Brassóban járt, a dolgot tüstént nyomoztattuk, de semmi ki nem világosodhatott, míg a Gergely Ferenc fejsze vágásának emlegetése után meg nem hallottuk, hogy h. újfalvi Kóbori Pista egy seb miatt betegen fekszik. Ide is elmentek a nyomozók, de Kóbori azt mondotta, hogy csúre udorából esett le, valami kerék falakra, de vizsgálatra tisztán fejsze vágásnak esmértetett, s a gyilkos merény is tüstén tisztába jött, hogy t. i. ő cselekedte egy h. karácsonyfalvi *Csula Simon* nevű cigány cimborájával, kik tudván, hova megy Gergely Ferenc, természet szerint tudták,

hogy nem mégyen jó összeg nélkül. Így e szerint Kóboriék tüstént elfogatván, akasztófára ítéltettek, s az elpusztult akasztófát számokra ismét felkészítették, de a felső kegyelmes ítélőszékek humánitás név alatt ezt fogságra változtatván, Szamosújvárra vitették, hol Kóbori szép csendesen meg is halt. Társa pedig ideje kitelése után, szerencsésen hazajött, de nem megjobbulva, hanem azért, hogy még mesterebbül üzze gonoszságát, mind addig, míg az általa megsértett elkeseredettek az ő megbűntetését nem bízták többé oly érzelgős urakra, kiknek az ilyenek nem szoktak véteni, hanem néha még hasznot hajtani talán. Avagy kik az ilyeneket egyként se tudják megjobbitani, vagy az emberi társaságot tőlük megmenteni, hanem önmaguk egy rajatért tolvajságon Zsomboron agyonverték később. Éppen úgy, mit azon idők közül, Homoródkorácsonfalván is egy hasonló szamosújvári abszolutsz s még gonoszabbá tett kutya tők nevű Kovács Józsit, Darócon Márkos Józsit, Kacán Sikó Sándort.

6. F. Rákoson hálás és estvéli időtöltés. Két veres sírfa a Köpenci temetőben és ezeknek historája.

Több útonállók és gonosztevők története.

Megérkeztünk estére jókor Rákosra, mert későre is indulván, csak addig szándékozánk, mint hogy itt egy kis baja volt Kovács úrnak. Legelőbb az *Asztalos Ferenc* házát néztem meg, ki már meghalt vala. Azután beszálván ennek csaknem szomszédjában egy *Gáll Mihály* nevű gazda esmerősünkhöz, ott igen mulatságos esténk volt, mert a középrend leányocskának itt ez estve a gazda ilyen életidejű leányának során guzsajassági gyűlésökön lévén, azok előbb igen szépen énekeltek, azután pedig egy székelykeresztúri volt tanuló s híres beszéd mondó (így hívják a parasztok a népregét: beszéd) *Hindsi* tanítványa többféle beszéd mondással mulattata nemcsak az ifjakat,

de még minket értelmesebbeket is, kik tudós komolyságot különben is már eleget szoktunk hallani. Többek közt szép volt egy fonák értelmű hiperbolás beszéde, és egy eladó székely leánynak kérői előtti magaviselete, melyeket tárgy választás okáért nem restellett leírni:

»Mikor apám legelőbb megházasodott s elvette mostoha anyámat, négy véka héján egy köből búzát vittünk a malomba kalácsnak a lakodalomra négy ökörrel, melyek közül kettő nem a miénk, s kettő a másé volt, s vasas talpú szekéren, mely egészen fakó volt. De a malom elment volt hazulról, s csak a molnár volt otthon. Felszúrtam hát nyirfa vesszőmet az ökröm eleibe s a malom után mentem s hát egy hegyre ment volt eprészni. Míg a malommal hazajöttem, felszúrt nyirfa vesszőmből egy nagy jegenyefa vált. Fel nézek rá s hát fészket látok. Gondolom, leveszem, mi benne van, de hogy hágjak fel. Leoldom istrangom szekeremről, hogy a fa tetejéhez megkötvén, felhágjak rajta, de nem ér fel, fogom két rét s hát jól fel ér s vége még meghajlott a földön. Felhágok s dugom kezem a fa oldalába a tetején, de hát nem fér bé, dugom a fejem, hát jól befér. Bele rakom a seregély fiakat kebelembe s ki akarok jöni, de hát nem tudok. Gondolom, mit csináljak? S eszembe jut: te bahó! hiszen kicsi fejszéd otthon a favágón van, menj haza, hozd el és vágd ki magad. Haza mentem hát, elhoztam, kivágtam fejemet a likból, de hát a seregély fiak elkaptak s egy tó felett vittek. Valami mosó asszonyok meglátván kiáltottak: Ó jé! Né miféle ez? Én azt gondoltam, azt kiáltják: Te bahó! Old el derekadan a szíjadat! Én eloldám, a seregélyek kiszabadulván, elrepültek, én pedig a tóba esvén, akkora halat csaptam ki, hogy tizenkét legény vasrudakkal akarta kiemelni, hogy hazavigye, de egy leskelődő pendejetlen cigány gyermek oda osonkodik s inge ajába felkapván, elfutott vele, s hurubájában az ajtón küjfel megsütötte. Én a ma-

lomba visszamentem s hát addig a szolga a négy teli zsákot befogta s a négy ökröt a szekérre tette s úgy vitte haza engem nem várhatván. Mondék én: Ó te bahó! mit csinálsz? hiszen a négy ökröt fog bé s a zsákokat tedd a szekérre. Elég bahó vagy te, felel a szolga, mert sehol sincs a fejed. Tapasztom a tom-pórám s hát nincs ott a fejem. Vissza megyek a ma-lomba s hát a fejem szalma tekercsből lábat csinált magának s úgy csákjádzik a jégen aratáskor. El akartam venni tőle fejemet, de nem tudtam hozzá férni a jég miatt. Meggyújtottam hát ezt s úgy ve-vém el fejem, hogy haza menjek a lakodalomra, de anyám már meg is sütötte a kalácsot míg a néki való liszt haza érkezett volna s haza menvén úgy ada né-kem is egy darabot, melyet vacsorakor jóízűn meg-ettem frustokra a már akkor el is ment vendégek között.“¹³

Erre jót röhögtem egyet, azután emberünk így kezdé a mást is: „Volt egykor egy székely gazdának egy már régtől fogva férjhez mehető, különben for-más nagy leánya, de tyúkszemű s kevéssé együgyű is. Ennél fogva bár ha különben elég látói voltak is, de mind ott hagyták. Történt egykor, hogy viszont idegen legény látók menvén hozzá, az asszony tana-kodni kezdett leányával: mit csináljanak, hogy a tyúkszeműség ki ne ismerszedjék? S feltalálják, hogy a leány vegyen a kezébe egy selyem varrótűt, s egykor lehajolva a földre, tetesse, mintha azt ott kapta volna stb. Letelepédvén tehát a legények, dis-kurálni kezdenek. Ez alatt a leány is jobbra, balra nyüslet s fitoktatja ügyességét s mikor jó alkalmatosságot látja csak lehajol a földre s fel kiált: jaj anyám né! Egy selyem varrótűt kapék a földön! A legények figyelni kezdenek s látván valóban a felvett tűt a leány kezében, sugdosni kezdenek egymásnak, hogy a bizony nem tyúkszemű, csak rágalmazás volt, kérjük meg néked. De mi történik? az anya kiborítja a megfőtt puliszkát az asztalra, hogy vendégeit is

jószívvel lássa s feleleteszen egy fekete fazakat a mellé és ismét kifordul a konyhára. A leány ez alatt bejövén a házba, meglátja a fazakat a tyúkszemmel s azt gondolván, hogy a fekete macska hágván fel, odakapja a seprűt, ezt mondván: káctz le onnan ne baksi! Űgy leüté onnan a tejesfazakat, hogy tüstént széjjel menyen. Az anya bejön, meglátja a kárt, de leányát nem igen szídja a legények előtt, hanem inkább mentegetni kezdván monda Zsuzsinak: Zsuzsi te! Eredj, hozz sóstejet bé a puliszkához! Azomban a legényekhez fordulván monda hozzuk: van nekünk egyéb is, Istennek hála. Sós tejünk két nagy dézsával is van. Ekkor a leány vissza dugván fejét az ajtóban kérdé nagy hanggal anyjától: Anya melyik dézsából hozzak? Abból-e, melyikbe a bakmacska belé esett volt, vagy a másikból? Az anya elszégyelvén még jobban magát, most már nem mentegette leányát, mert nem lehetett, hanem csak irult pirult és suttogva pirongatta a leányt. A leány is látván, hogy talán hibázott, helyre akarta hozni a legények előtt kedvességét s kérdé anyjától: anya felöltözem-e? felvegyem-e az újoton új ingemet, melyet minap az apám rongyos gatyájából csinált kend nekem? Hadd el fiam! szóló szomorúan az anya, mert már jól felruháztad magad... A legények látván ezeket, kiosontak az ajtón, mintha csak úgy mentek volna ki s kapufától vettek búcsút. A leányt pedig nőül soha senki sem kérte meg, még áldott Jézusa meg nem kérte s elnem vette.

Erre még nagyobbat röhögtünk s azután a társaság eloszolván, mi is lefeküdtünk. Míg aludtunk volna, kérdé Kovács úr az ágyban: ki volt az a fenebb említett keresztúri beszédmondó *Hindszi*? Melyre én, mint épen ezen Hintszi idejében ott tanult ember, a nálamnál sokkal idősebb Kovács úrnak ezt a világosítást adám: volt — mondék — Fiátfalván Székelykeresztúr mellett egy kipedrett bajusszú s ügyes copfos cigány csizmadia, Hintsinek hívták. Ez

a gimnáziumnak kiváltságos foldozó vargája lévén, csaknem egész, nemcsak ártatlan és senkinek sem vétő, de valóban az oskolára nézve hasznos életét ott töltötte el. És pedig úgy, hogy egyszerre két féle mesterségével, két hasznot hajtott magának, mert Hindsi p. o. míg varotta valamelyik csizmáját, addig beszédet is mondott nékik s azért külön bért kapott, de soha senkitől se csalt, hanem jó és sokkal több hasznot hajtó tappintatánál fogva mindig reahagyta, amit önként akartak adni, s ha nem adtak, azért sem mutatott kedvetlenséget, mert megjött máshol. A hosszas idő alatt latinul is sokat tanult meg, úgy, hogy rossz konyha stílussal akármit megmondott, ami eléfordult a közönséges élet körében. Mikor átalvetőjével, melyben minden műszere volt, jött bé a kollégiumba, csak kiáltotta: na! Cuius non bonus calceus? des huc ut sarciam! Ekkor ha oda adta valaki, ő letelepedett és dolgozni kezdett, a tanuló pedig ott állott félmezítláb míg megvarotta. Ő pedig ekkor ismét felkiáltván: na! Da panem, dico fabulam!... Ha prenumeráltak reá, bár csak szóval is: oly csaknem mindenkor újabb beszédeket, vagy nép-regéket mondott, mintha a mennyi ezeregyéjszaka és ezeregy nap mind össze olvadt volna. Sőt olyakat, melyek ezek sorába is bátran béillettek volna, és pedig mint végire jártunk, többire önmaga költötteket is. Imé, hol hever sokszor a szép táalentum és találos jóízlésű ész! De csodálkozzunk-e, midőn tudjuk, hogy a) cigány napkeleti faj, és b) a muzsikára is legtöbb hajlammal, legtöbb ízléssel és így valóságos költői szellemmel bír. A tanultabb diákoktól és sok könyvből sok ritka és bajosabb szavakat is megtanulván Hintszi, nagyon sokat kínoztá velük főleg az udvarhelyi református diákokat, kiknek ezekkel közönséges helyen többször lehúzta arcájuk bőrét s tudatlanoknak látatta a csodálkozó köznép előtt, ha egy pohár bort nem adtak neki, de nem volt részeges. A gimnázium előre célul tette volt fel, hogyha

meghal, az egész tanuló személyzet kifog menni végtiszteletére. De ebben szerencsétlen volt szegény, mert egy nyári férián halálozván meg, az oskola eloszolva volt s csak néhány ott volt tanuló tehette az egész képében szándéklott végtiszteletet.

Másnap reggel elindulván Rákosról, midőn a köpeci temető mellett mentünk volna keresztül, két veresre festett fejfát láttunk ott. Melyről midőn egy embertől kérdést tettünk volna: kik-é volnának? úgy mondá, hogy azok megöletett két sófalvi emberéi. Hallottunk volt mi már mind ketten többször is ezekről, de valódi esetek históriáját soha sem hallottuk. Ugyan azért, midőn egyetértésre s atyafiságos látogatásra is *Bölonbe*, a ref. pap *Sebestyén* úrhoz megérkeztünk s arról, ettől, mint e vidékben lakó s külföldben is sok efélét tudó embertől újabb kérdést tettünk volna: ez nekünk a szomorú történetet így beszélé el.

Ez előtt mint egy 19 évvel (1827-ben) egy reggel két lovas szekér találtatott állva Köpecen a felsőfaluvégén lévő etető helyen. Sokáig senkisémmel ügyelt reá: kié-i ezek s mit akarnak ottan? De midőn végre sokaknak szemökbe tünt volna, hogy a lovaknak se enni, se inni senki sem ád, se tovább nem mennek, se ember nincs sehol: valaki belé tekint a szekérbe s egy embert látván abba, mint vélte, aluva, költeni kezdi, de az ember nem ébredett. Szemesebb vizsgálás után megismerik, hogy megvan ölve. Rémülve megyen a más szekérhez s hát imő nagyobb rémületére abban is két halottat, egy férfit és egy felserdült leányt lát vérben feküdni, mely a szekérfenekén kifolyván az úton is mindenütt látszott. Lármát ütött tüstént a fauban, de sem a történetről, sem a gyilkosról sehonnán semmi világosítást, semmi tudatot nem vehettek, hanem abban jártak, hogy a szerencsétleneket eltemessék s bár ezeknek kivoltukról bizonyosúyanak. Ki jött csak hamar az, hogy a megölettek *Sófalvi Engli Samu* és *Bács*

Gergely voltak, kik Brassóba parajdi sót vittek volt eladni, a leány pedig hasonlólag sófalvi leány . . . Máris, ki brassói szolgálatjából ezen atyafiakkal beteg anyjának látogatására akart haza menni. De a gyilkosnak csak nem akadtak sokáig nyomára, míg a gondviselés azt is, épen önmaga, a gyilkos gondatlansága által, napfényre nem hozta. Egy *Szabó László* nevű sepsiszentgyörgyi ember ugyan is épen az napra viradólag, mikor a szekerek a köpeci étető helyen, hol talán ezek a szegény szerencsétlenek menet is étettek volt, állva találtattak, bemenyen *Brassóban* a *Zöldfa* című vendégfogadóba, s italt kér magának. Idoggálása közben kérdi a fogadósnét: hát hallották-e, mi történt az elmúlt estve Nagyajta és Miklósvár között? Nem bizony mi, feleli a fogadósné. No, úgy mond Szabó, azokat a sófalvi embereket, kik tegnap estvéfelé innen indultak el, megölték a miklósvári hágó alatt. Dehát honnan tudja kend azt oly hamar? — kérdé a fogadósné. Jha asszonyom! én azóta megjártam Miklósvárt, amióta azok elindultak innen. S az asszony ekkor ismeré meg, jól szemközt nézve az embert, hogy ötet a sófalvi emberekkel beszélgetni látta tegnap akkor, mikor ezek onnan elindultak s tüstént gyanuba jött az emberre nézve, hogy nékie kell a gyilkosnak lenni, ha ugyan igaz a történet, de elhallgata okosan véle s egyéb felé beszélt, azonban kilopván magát egy vendég szobában hált háromszéki katonatiszthez, ennek hirtelen elbeszélé a dolgot. Ez valószínűnek látván a gyanút, az embert tüstént elfogató s mint katona fiut jó őrizet alatt illő tisztéhez küldötte. Ajtán, Miklósváron és Köpecen még semmit sem tudtak az eset felől mindaddig, míg a megölettek a szekérben Köpecen meg nem találtattak, annál inkább a megölettetésnek Szabó László által kimondott helyéről, míg vérnyomon épen addig vissza nem mentek, mintegy tiz óra után. S mikor a brassai tudósítással egybevetették

a dolgot, mely az elfogott Szabó László mellett küldetett, a dolog rögtön tisztába volt, hogy ő a gyilkos.

Igy meglepettve mindent kivallott. Kivallotta azt is, mikép fogatta meg a szekereket Brassóban a Zöldfánál, hogy őtet is Ajtára hozzák. Ki vallotta, miként kérdezte ki pénzüik mennyiségét s végre ezért mikép ölte meg őket. A két szekér ment egymásután éjjel. Ő az elsőben ült egyik emberrel. A másikban hátul a másik ember aludt a leánnyal, rájuk bízván a vezetést, de szunyokált az ő társa is, reája bízván a lovakra vigyázást. Egy alkalmas időpercre várt s ekkor agyon ütötte szunyokáló társát csákányával. Ez után ment hátra a másik alvó emberhez s úgy ütötte agyon, hogy nem ébredt fel többet. Erre felébredvén a leány, megijedve leszökött és futni kezdett, de ő elvetvén kezéből a csákányát, utánna futott, utól érte s egy nála lévő bicsokkal azt is megölte, szívébe vervén azt. A holt testeket a szekerekbe tette s a lovakat megcsapta, hogy azok éjjel azokkal messze menyjenek. Ő pedig, hogy dolognak eszít vessze s azt bébizonyítsa, még azon éjjel visszament az elvett pénzzel Brassóba. Ha hallgasson és azon fogadóba ne menyjen, soha senki meg nem tudta volna gonosz tettét. Csak azt bánom — így szóla maga egykor fogságában is: miért valék oly bolond, hogy annak a k... fogadosnénak locsogjak, de talán Isten büntetése volt. S csak azért mardos lelkiismeretem, miért nem engedék meg akkor annak az ártatlan lányocskának, mikor kétségbeesve és reszketve ijedtében elesett, lábaimhoz borult s még csizmámot is csókolván úgy esdeklett, hogy ne öljem meg. Sok gonosszágot tettem én még ezeken kívül, de ez az, amit tudom, Isten soha meg nem bocsátott. S mik lehetek azok a vétkek, nemcsak kérdésbe tetett, hanem most ébredt gyanuknál fogva, más gonosszágai felől is vallattatván és vizsgáltatván tisztán kijött, hogy ifjúságától fogva hol nemes embe-
reknél, hol katonatiszteknel szolgálván, még két gaz-

dáját ölte meg. Kik közül egyik amaz akkoriban közszájon forgott Árkosi főhadnagy volt, ki egy estve Sepsiszentgyörgyről az ösvényen hazafelé menvén gyalog reggel az úgynevezett *Kökényes* pataokban halva találtatott, de kinek gyilkosát nem tudták máig. Ő mondotta most, hogy ő is akkor gazdájával lévén s azt hátulról kísérvén, úgy ütötte agyon orozva s azután hazajött egyedül, hogy pénzét elfoglalja.

Ily gonoszságai kivilágosodása után, mint gyalog katona Kézdivásárhelyen halálra ítéltetett, s hosszas kínzások után felakasztatott.

Azt mondják, egész életében oly okosan és becsületesen viselte magát, hogy soha semmi gonoszságnak, még csak gyanuja sem férhetett hozzá. Mily sok ember él társaság kebelében olyan, ki kívülről a legszebb képet mutatja, s a legjámborabb és embersegesebb embernek látszik, azomban belülről a legveszettebb lelkeket hordozván, mihelyest alkalmatosságát látja, a legírtoztatóbb bűnt is hidegvérrel véghez viszi. Igen jól mondja a francia példabeszéd, hogy senkisésem hasonlít inkább az emberséges emberhez, mint a valódi gazember.

Igy elbeszélvén ezt tisztelt barátunk és atyánkfia, egy jókor elkészült jóízű ebédet ettünk s azzal őt is, mint különben épen brassói vásárba szándékozottat magunk mellé vévén, elindulánk Brassó felé. Az útban még több más zsvány históriát is beszélt ő nekünk az erdővidékből, melyek közül az egyiket így adá elő: Erdővidéke és Sepsi, Csík és Kézdiszék között a Vadas és Nyerges rengeteg erdei feküsznek, mint tudjuk. Itt tanyáztak eleitől fogva a leghíresebb zsványok a szomszéd helyiségekből. Ezek között volt egy igen híres zsvány: *Ducsi* nevezetű oláh, iszonyú nagy és erős testalkattal, ki mint egy vad Kákus óriás többire minden társ nélkül egyedül fosztogatott, tolvajkodott és gyilkolt mindenfelé, hol alkalmatosságát látta a vidékben. Valami nagy kárt tévén ez egykor Nyergesújfaluban, azzal sebesen hala-

dot ki az erdőre. Egy vadászt elől talált, azt megfosztotta töltött puskájától, ki nem mert reá löni egyedül azon balga hiedelemben lévén a közhír szerint, hogy nem járja őt a fegyver, de néki aztán megkell halni az ő fegyvere miatt. Aztán tovább ment s három Kászonba menő asszonyt is megfosztott az uton. Még tovább menvén, egy kereskedő örménytől elvette másfélezer forintját s azzal bement egy árok mellé. Azalatt a nyergesújfalvi káros ember, kinek talán hasonlólag sok pénzét vitte el s öreg anyosát sebesítette halálra fényes nappal, míg a nép a mezőn volt, elkeserítvén és szörnyű méregbe hozatván hazajöttével ezen Belzebub embernek gonoszsága által, mellyel már jó darab időtől fogva az egész környékben másokat is háborgat és károsít s szüntelen rettegésben tart: azon végső maga elszánásával indult utánna, hogy addig meg nem nyugszik, míg vagy magát miatta, vagy őtet el nem veszi. Elől találja hát a puskától megfosztott vadászt s maga mellé veszi. Elől találják együtt a megfosztott busongó örményt is s azt is felszólítják s ez álltal utasítattva merre ment Ducsi, együtt indulnak keresésére. Csakhamar szerencsések lettek, mert meglátták Ducsit egy kővön nagy megelekedéssel ülve nyugodni s a pénzt számlálni, négy rendbéli héroszi tettei s nyereségei után. A vadász által vérszi az örménytől töltött fegyverét s hozzá közeledvén eképpen szól: nó Ducsi! kezdedben van fegyverem, de itt is van egy s most vagy te, vagy én bizonyosan meghalunk! Tartozzál hozzá s ezzel célozott. De Ducsi megelőzvén őt, nagyhirtelen reá süti puskáját, de épen e hirtelenségért senkit sem talált. A vadász pedig szerencsésebben úgy lőtt vissza, hogy Ducsi tüstént lefordult kővéről. Temérdek erejű teste azomban bírta még a lövést, felállott s késsel akart bosszút állani, minthogy többfegyvere nem volt akkor kezén, de ekkor mind reárohantak s az örmény kocsisa baltával vagdalta el nyakát. Mondják, hogy protestált nyaka elvágásáért, mert

egyéb nem árthat neki, de ez még nagyobb utasítás volt a bosszus károsoknak, hogy épen azt vágják ketté. Testét szekérre tették csak egy kis bőrnél fityegő fejével s a kifosztott három asszonyt is, kik búsongva haboztak az út mellett, merre menjenek, vissza kiáltván, keserveseknek a szekér után állították, s nagy diadalmi pompával úgy vitték be azt Ny.-újfaluba. Egész nap nemcsak a falusiak, de a szomszéd falusiak is mind csodájára jártak, kik, közül az együgyüek még halva is félték hozzá közelíteni mindaddig, míg ének szó helyett a kövér testét sovárgó varjaknak károgásai között az akasztófa alá elnem temették, nem lévén már nyaka minél fogva ünnepelességből előbb felakasszák.

Arkoson is volt még — monda tovább Sebestyén barátunk — egy *Donáth Pista* nevű gazember, ki némely falukon mézárósságot üzven többire mind lopott marhákat vágott s csak szemszurásból vásárolt néha vaj egyet, de tudni való, hogy azt is lopott marhából került pénzzel. Egykor egy árkosi katonának, *Tóth Zsigmondnak* egy igen gyönyörű ifjú darvas ökrét lopta el s vágta ki Málnáson; őt a falusiak kérdezték: miért vágja le azt a drága szép fiatal ökröt? Ő azt felelte, hogy jó hust akar a falunak adni. Máskor egy zaláni embernek tehenét hajtotta bé ritka szemtelenségel fényes nappal az erdőről. A tehen nem akart jöni s ő épen zalániak segítségével kerítetete meg azt, kik a tehenet ismerték ki-é, de Donáth azt mondván, hogy most vette attól, elbocsátották. Majd kijöven, hogy a tehen lopás által vitetett, a tehen gazdája Málnásra ment többed magával Donáthnak elfogatására s történetből épen tőle kérdezvén ismeretlenüi, hol lakik Donáth, okát is megmondván keresésüknek, Donáth ravaszul máshoz igazította, maga pedig feleségestől együtt a Vadas erdőre szökött s ott fosztogatott. Később feleségét csak nyügnök nézvén nyakán, néhány versben megakartá őlni, míg csakugyan ennek rimánkodására megke-

gyelmezvén, azzal együtt annak javaslatára Hévizre, annak testvéréhez, mint sógorához mentek lappangani. Itt elő beszélvén titkon az asszony bátyjának férje gonoszságait, ez őtet a falusi előjárósággal okosan kigondolt ravaszsággal elfogatta s jó kíséret mellett Sepsiszentgyörgyre indíttatta. A kísérők keze alatt megszabadulván valahogy Donáth kötelékekből, fegyverre kapott s eblábalni akart, de a kísérők utól érvén, vasvilláikat jóformán belé verték. Így félhalva vivén aztán Szentgyörgyre, éjszakára hidegre (télben) egy oszlophoz kikötötték, hol reggelre boldogúl kimúlt ez árnyék világából. Megjegyzésre méltó, hogy míg Donáth az írtak szerint folytatta mindenek előtt esméretes gonosz életét, senki se bántotta, az őtet eképpen szökés proba alatt megfenyítő kísérőket pedig tettekért erősen megszenvedtették.

De hogy a gonosztevőkről és a zsványokról való beszélgetést befejezzük már, monda Sebestyén barátunk, még egy furcsa históriát említek meg, amely arra mutat, hogy hajdan nem csak a Rika és Vadas nagy rengetegeiben, hanem az u. n. Sárkány erdősegeiben is tanyáztak utonállók és zsványok, mert régebben egy oláhországi török háború alkalmával a Háromszéken volt ország generálisa azt parancsolván a nagysinkszéki szászoknak, hogy nyolcezer emberrel tüstént Sepsiszentgyörgyre jöjjenek, s a székely hadtesthez csatlakozzanak, hogy az ellenség elébe indulhassanak. Nagysinkről azt írták vissza egész tisztelettel a generálisnak a szászok, hogy ők ugyan összeszedték a nyolcezer katonát s jószívvvel is mennének a parancs szerint, de úgy hallják, hogy Sárkányban sok zsványok tartózkodnak, kik miatt nem biztonságos menni. Kérik azért alázatosan a nagyságos fővezért, hogy küldjön nekik vagy kétszáz lovas székely huszár katonát, kiknek fedezete alatt a Sárkányon bátorságosan át mehessenek. A fővezér jót nevetett rajta tisztjeivel együtt s azt íratva vissza: Ha csak olyan vitézek, inkább marad-

janak otthon, mintsem tehernek oda jöjjenek, mert azon kétszáz lovas katonának több hasznát véendik itt, mint az ők nyolcezer anyámasszony katonáinak.

Ezek is olyan vitézek lehettek, mondám én is reá, mint amaz Egyiptomból kijött hatszázezer izraeliták, kikről dicsekedve mondja Mózes. 11. xlv. 8. v-ben, hogy nagy hatalommal s fegyver fogható erős férfiakul indultak ki, a nőken és gyermekeken kívül és mégis midőn látták, hogy fút utánuk Faraó, igen megrémülének s csak Veres tenger oltalma alatt szabadulhattak meg.

7. Földvári várkút. Baj van Köpecen, s több hasonló mondatok s azoknak anekdótás magyarázatjaik.

A közelebb írt vidám és mulatságos beszélgetések között megérkezvén estére Brassóba, másnap dolgainkat ottan végeztük, harmadik nap pedig reggel vissza indultunk. *Földváron* étettünk keveset, mert barátainnak valami esmerősökkel kevés bajuk volt. Én pedig elfuték az alatt, hogy az itteni régi német lovagok várát megnézzem. Ennek nyugati fala a mult 1838-iki nagy földingásban leomolván, azóta be se záratik. Tehát könnyen bemeheték, s vizsgálódhatám. Lassanként lépdeltek lábaim, a vár téres udvarán, míg szemeim fenn körül szemlélték a nézés méltóbb tárgyait, midőn egyszer történetből, de igen jókor és igazi szerencsémre lábaim eleibe is pillantván egész testemben megborzadva s vérem meghülve láték magam előtt, minden legkisebb ellenző vagy fedél nélkül egy oly rémitő mélységű holt kútat, melynek fenekét, ijedségemből lett magamhoz jövés után, a déli tiszta napnál szemszoktatással sokáig nézve is haslag feküve teljességgel meg nem láthatám. Csak egy féllépés kellett volna még s holt hírem is legkisebb létem jelei is örökre oda! S ha rajtam így szinte megtörtént, nem történhetett ez meg akár-

mely más vizsgálódó idegenen, sőt elbandalodott helybelin, gyermekeken vagy a táratlan ajtón bévetődött barmon is akármelyik szempillanatban? Valóban e kútnak ily állapotbani megszenvedése nem igen bizonyítja a földvári kevély százoknak prudens ac circumspectumságát. Itt önmagának az embernek kell prudens ac circumspectusnak lenni, hogy kivált, ha egyedül van, mint én valék, egy perc alatt úgy örökre el ne vesszen, hogy soha többé híre se hallásék e földön, mert itt igazán elmondhatnák arról, úgy elveszett, mintha a föld nyelte volna el. Barátimhoz lett visszaérkezésemmel, midőn nékiek is megmondottam volna az esetet, vagy igazi szerencsés nem-esetet, az ők hátok is borsódzott belé. Bezeg kereshettük volna kegyedet, ha belécseppen a kútba s ha megkaptuk volna is tudom, nem vettük volna ki élve, mint a bibliai Józsefet bátyjai. Ezután a szászt szidtuk meg, hogy milyen ros politikájuk van s azzal estére Bölönbe hajttattunk.

Itt jó szálláson meghálánk, másnap Köpecre értünk, de itt egy itatás miatt, patakba lett ügyetlen béfordulással szekerünk mesterséges hajtásu rudja felhasadván, kéntelenek valánk egy faragó kerek emberhez behajtani s minthogy fizetésért jószívvel ajánlkozott, egész új rudat csináltatni. Míg ez lett kocsisunk felügyelete alatt, addig béménénk egy nyugalmazott hadnagy esmerősünkhöz, Frankendorf úrhoz, ki örvendezvén, hogy szerencséje lett hozánk, mondók nyájas tréfával: Nem jöttünk volna mi bizony ezuttal uram, hogy szerencsések legyünk, ámbár utazásunknak fele időtöltés, de kénytelenek valánk, mert baj van Köpecen, rajtunk betölt az idevaló példabeszéd, mert eltörött rudunk. Ezután csakugyan bémenvén a házba, előbb egy pohár bor, utóbb egy kis jókori ebéd alatt és közben kérdést tevénk. Ugyan honnan is származhatott ez a szójárás, ez a példabeszéd: s mi annak értelme? Melyre a jókedvű és sokat tudó társaságos úr, nemcsak az annak, de

később hasonlítottatásoknak is így beszélé el minékünk.

Egy köpeci leány más faluba kéretvén férjhez, mikor éppen jöttek utána a násznépével, akkor szökött el, nem akarván oda férjhez menni. Történetből az erdő ösvényén találkozot a násznépével s kérdik: Hova menyen? Én, úgymond, Szárazajtára. Hát kegyetek? Mi, amint látja, Köpecre menyasszonyért. Igen, de baj van Köpecen, felel a leány s ezzel tovább haladt. A násznépe megérkezéskor tudta meg a szerkérről másfelől került völegénnyel együtt, hogy mi a baj Köpecen s azzal Barótra mentek egy más ismerős leányért, hogy szégyennel ne menjenek haza menyasszony nélkül. Innen kiegészítve így van a példabeszéd: baj van Köpecen s Baróton igazítják.

Mikor valamely mesterember helytelen módot követ vagy javasol tudatlanul valami építésben, ezt szokták mondani: csak olyan ez, mint az egerpataki torony kihuzatás. Eredete pedig az, hogy az egerpatakiak régen hasadt tornyukot le akarván bontatni, hogy bontása hamarább légyen, derékben a falu sok egybegyűjtött láncaival keresztül kötötték s a falu ökreit is mind eleibe fogván, úgy kezdték egyszerre nagy lármás hajtások közt huzatni, de nevetséges szerencsétlenül ütött ki a dolog, mert az első ökrök hajtani kezdvén a huzott lánc felfeszült s a hátulsó ökröket felvitte függve a levegőbe, melyeknek megkötéseikkor lett visszaestökben lábaikban és szarvaikban sok törés és kár esett.

Mikor valaki kevélyen hánya veti magát ezt szokták mondani: Ne vesd magad, mint a papolci pap, mert csuful jársz! Egy papolci pap ugyanis hajdan ideiglenes fatemplomjokban odvas fából csinált szónokszékeben merevedett kezekkel szokván háyni vetni magát tüzes prédikálása alatt, sokszor szólott így is: Ha megvetem magam ezt is megmutatom s ekkor mindenkor a székhöz feszítette kinyújtott karjait. Valami csintalan ifjú emberek ezt meg-

unva, az odvasfa szónokszéket békésül békésül s úgy levágva helyén hagyták. A pap ezt nem tudván, következő alkalommal ismét felállott s véghetetlen nagy akcióval merengeni kezdett, de a kézzel eképen megtaszított küpü lecsvén, a pap is azzal együtt kiesett a nép nevetségére s így lett vége darabig hadakozásnak, míg kőből mást csinálhattak az új templomba.

Ha valaki önhaszont kereső számításból több jószívűséget akar mutatni, mint a mennyi kívántatik, azt szokták mondani: Ne légy olyan jó, mint a laborfalvi jószívű asszony! Egy laborfalvi derék gazdászony ugyanis néha véletlen szorulásból kenyeret kölcsönözvén egy rossz kenyeret sütni szokott szomszéd asszonytól, ez mindenkor erővel is többet tölt reá, mint amennyit kértek, mert tudta, hogy annak helyébe sokkal jobbat kap attól.

Ha valamely költség a szükségét úgy fedezi, hogy oda se több, se kevesebb nem kívántatik, ezt szokták mondani: éppen úgy talál, mint a bodosi lakodalomban az étel, el is fogyott mind, de nem is kellett több.

A hirtelen rosszul csinált hamar elromlott portékát is a bodosi szekérhez szokták hasonlítani: olyan mint a bodosi szekér. Mert a bodosi ember tarisznyájában egy fúrút és egy szalut dug s kezébe egy kötő fejszét veszen s azzal az erdőre menvén 24 órára egy szekeret készít, melyet guzsnál fogva Sepsiszentgyörgyre húz, s eladja négy forintért. Még az asszonyok is falaznak kereket, mert egykor egy ember sebesen fútván szekérével, a rajta ült gyermek így kiáltott apjához: Hó apó! Álljon meg ked, met egy kerék fal esett. Melyik te? Kérdé az atyus. Amelyiket anyám falazott, felele a fickó. De szerencse, hogy csak esett, mert néha a levegőben úgy elé is hajítja, hogy a lovat is agyon üti mikor t. i. sebesen fút.

A rossz munkát még Nánási uram csizmájához

is szokták hasonlítani: csak olyan, mint a Nánási uram csizmája. Ugyanis Nánási nevű marosvásárhelyi csizmadia csizmákat vivén a hátán rudon a káli vásárra, egy csizmájának sarkát az uton elejtette. Kérdezőn egy vásárló ember: Miért nem tettek volt annak is sarkot? Az orrában beszélő Nánási azt felelé: Annak vihon thet vhot, de azokh az átkozott gyermekhek rosszul cshirizelhék vhot fel. Igen de azt nemcsak felcsirizelni, hanem fel is kellett volna varni Nánási uram. Ah! a vászári mhunka kibhibhelődik vele? dunnyogta vissza Nánási uram.

Még a Hermányi fazakas kemencéjéhez is szokták a rosz munkát hasonlítani. T. i. Egy hermányi vén ravasz fazakas a szomszéd falúba menvén egy tüzelő kemence rakni, kifizették s azzal elbúcsuzott, de mikor éppen a kaput huzná bé maga után, kijön hirtelen a házi leány s utána kiált: János uram! János uram! Jöjjön vissza, met leomlék a kemence! Mit mondasz fiam? Kérdé János uram. Azt, hogy leomlott a kemence, melyett rakott. Úgy nó! felele János uram, hiszen nem is tarthat, míg a világ s azzal tovább osontott a pénzzel s jóllakva.

A félénk embert azzal csúfolják: csak olyan vitéz, mint a hévizi paraszt: a bugyogós korsótól is megijed. Ez ugyanis egykor szeles időben hazafelé indulván az erdei szénacsinálásból, hol medve hírek voltak egy vállára vett villa nyelébe akasztott bugyogós korsóval, az dorombólni kezdet s az ember azt gondolván, hogy medve jó utána, futni kezdett, a korsó a sebes futástól még jobban dorombolt s ő is még jobban megijedt s még hátra se mervén nézni, úgy futott hazáig, hogy ott szinte halva esett le.

Az olyan innepról, melyet kevésbe vesznek s nem mindenek tartanak be, azt szokták mondani: csak olyan innep ez, mint a datki karácsony. Ennek pedig ilyen históriáját hallottam, mond Frankendorf úr, a néhai bölöni esperes Derzsi Mózes úrtól: Egv-

kor a fels. Kir. Fő ig. tanácsnak egy latin leírása kerülvén, vagy köröztetvén a megyében az iránt, hogy őfelsége a maga születése napját nem az eddigi időben, hanem januáriusnak 20-ik napján kívánja ezután megtartatni, a datki öreg pap a nátále szón karácsonyt értette, minthogy ezt is csak úgy szokták latinul, magára kifejezni s hümmögetni kezd az asztalnál, amint olvasta. Kérdi tűzkörül forgolódo felesége: Kijed mit hümmöge ott annyit magában? Elég van mit, felel a vén ókuláros, mert őfelsége a karácsonyt hátrébb tette januárius 20-ra. No az ugyan csudálatos, mondá a papné. Ez elég csudálatos felelé a pap, de hiába! S ezzel a tiszteletes úr a karácsonyt átal is tevé januárius 20-ra, akkor ünnepelte meg megyéjével. Történt, hogy éppen ezen új karácsonyban egy alsórákosi ember Datkra menvén, kérdi: Kegyetek mit innepelnek? Mi bizony karácsonyt, mondának a datkiak. Hiszen nálunk rég eltőt, felelé a másik. Hiában, mert nálunk most van. Hát kendtek nem tudták a rendelést? Vagy igen, hogy őfelsége születését ma ünnepeljük, de karácsonyról semmit se hallottunk. Eféle több beszédekből és vizsgálódásokból kijött a szegény vén pap tévedése a natales szóban s a karácsonyt visszatették régi idejére, de a vén írástudó köznevetség tárgya lett, kinek igaz nevét nem lehetett többé megmarasztani, mert azt örökre karácsonnyal váltotta fel oly állandólag és változhatatlanul, hogy magam se tudom igazi más nevét.

Eddig beszélvén Frankendorf úr belső vidéke faluiról, közbe vágék szavainak s mondék: Ha már rendre jár, hallgassanak meg, én is mondok néhány ilyeneket hazám külső vidékeiről és egyébünnen s amint hallottam hasonlítani:

A megszorult emberről tudjuk már, miszerint azt szokták mondani: megszorult, mint a recsenyédi kuvasz, mert a recsenyédi réten egykor egy kutya felfeküdvén a büglya tetejére, a Homoród hirtelen

kiáradott, s a buglyát vinni kezdette, melyről, midőn a felébredett, kuvasz le akart volna szállani, nem mert a vízárba beléugrani, hanem csak ott nyivákolt hajókázása közben. Hogy pedig Recsenyéden történt meg ez leginkább, oka az, mert a recsenyédi rét vízes, nádas, tavas helyére leghamarább és legkönnyebben ki szokott áradások idején a Homoród vize önteni.

Mikor valamely csácsogó és kötölöző ember sokáig disputál ezzel szokták csitítani: Ne feleselj annyit, mint a derzsi kúkúk. Históriaja pedig az, hogy egykor egy derzsi fickó a juhokkal lévén az erdő mellett, meg hallotta, hogy a derzsi és kányádi szomszéd erdőben két kúkúk verseng. A derzsi többször elhallgatván, a fickó szájával segítette azt mindaddig, míg a kányádi meggyőzöttetve el nem hallgatott. Ekkor a legény juhaihoz jött nagy diadali örömmel, hogy ők még is meggyőzték a kányádi kúkúkkot, de nagyon megszorodott, midőn látta, hogy a verseny alatt egy bárányát elvitte a farkas.

Még derzsi szolgálóról is van egy hasonló anekdóta, mikor valakiről akarják mondani, hogy bére iránt együgyűen alkuszik: megkéri a bérét, mint a derzsi szógáló. Egy leány ugyanis e faluból Udvarhelyre menvén szogálni, ily szavakkal felelt a kérdező gazdának: Hovavaló vagy hugom? — Dözsi. Mi a neved? — Pözsi. Mit kérsz szolgálati bérbe? Egy inget aljastól, egy csizmát talpastól, egy fülbevalót fütyögőstől s aztán önnöm, (ennem, mert ezen faluban és környékében a e betűt ö-nek mondják).

Ha valaki még komoly dolgai közt is ügyel más csekélyebb dolgokra is, ezzel szokták dicsérni tréfásan: Gondos, mint a gagyri pap. Igen, mert egy gagyri vén özvegy pap egykor többekkel a templomba reggel könyörögvén, de azonban szónókszékéből, az éppen templom ajtaja előtt elmenő disznócsordát meglátván, megijedett, hogy malacai otthon maradtak. Azért könyörgés közben így szóla ki onnan, a

magáéit éppen akkor kihajtó szomszéd asszonyának: Szomszéd asszony csapja ki azokat az én malacaimat is... Ezen pap volt az is, ki Gagyból Zsákodra rendeltetvén papnak, békőszöntő előszavát így kezdte el: A gagyból kihúznak s a zsákba bédugának.

Ha valaki éppen ott találja vesztét, hová folyamodott, vagy rejtőzött vala, azt szokták mondani: csak olyan menedék az, mint a kedei templom a nyúl-nak. T. i. egykor a kedei eklézsia mezőn levő templomába Isten tisztelet lévén, valami vadász ebek kergetése miatt egy nyúl befutott a templomba. A nép egyszerre kiugrott ülőhelyéből s az ajtót betette s hasonlólag leszállott pappal együtt a nyúlra rohanván megfogták.

Magára az eklézsiaira is szokták a példabeszédet alkalmazni: Búzgó, mint a kedei-eklézsia: úgy lallgatja a prédikációt, hogy még a nyúlat is megfogja az alatt.

Ha valaki öltözetbeli szegénysége miatt nem jelenhet meg valahol, ezt szokták mondani róla: Nem jöhet, mert szapulóban van a nadrágja, mint a vinci királybírónak. T. i. egykor egy országos főtiszt valami híd rossz voltáért hivatván magához a vinci királybíró a fogadóba, a visszajött paraszt követ azt mondotta: Nem jöhet, mert szapulóban a nadrágja s a tűzhelyen várja gatyában, míg kimossák és megszárad. És mégis kevélyek, mert ha valamely idegen utazó azt találja tőlük kérdezni: e micsoda falu? Akkor csakugyan hajtson, ha botot nem akar kapni, de így is mennydörög utána a titkos magyarázat: E nem falu, hallja kend. Mert e Vinc városa, kutya ilyen amolyan teremtette! Éppen ezért van e hasonlító példabeszéd: Reátartja magát, mint Vinc városa.

. Ha valaki nyílt szívű, hogy még a legcsekélyebb dolgát is kivallja, ezt szokták mondani: Igazán gyónik, mint a kecseti házasulandó legény, mert et-

től, midőn az összeeskető pap kérdezte volna: Nem adtad-e valamely leánynál ezenkívül valami jegyedet, gyűrűdet? S az hirtelen azt felelte: nem adtam. S ekkor a pap a leányhoz fordulván azt kezdvén kérdezni, de azonközben eszébe jutván a legénynek valami, így kiálta rögtön a paphoz: Hó tiszteletes uram! Met én bizony mégis adtam volt gyermekkoromban az iskolában egyszer egy hitvány réz karika gyűrűt Balázs Jucinak.

Mikor valaki oly rosszul magyaráz, hogy nem lehet azt megérteni, ezt szokták mondani: Jól megmagyarázza, mint az újfalvi gyermek az útat a királybírónak. Mi eképpen történt: Egy királybíró az erdei uton akarván alsórákosra menni, kérdé egy juhokat őrző fickótól a faluvégén: Öcsém, merre menyen itt az út Alsórákos felé? A fickó szembe áll s hangos okoskodással elkezd: Hát itt csak menjen kied a vetés kapunál s ahajt a János bátyám földinél elé ki a kút felé sat. Igen fiam, de én nem tudom, melyik a János bátyád földje, azt sem, merre van a kút, mondá az úr. Udde, kied kicsoda? Kérdé a fickó merőn szemébe nézve az úrnak. Én a Bé... királybíró vagyok. No ugyan királybíró kied, monda a gyermek, az es bolond volt, aki annak tette, hiszen nálunk a legkisebb gyermek is tudja, melyik a János bátyám földje s azt es, hol van a kút. S hát kied nem tudja? No, elmegyek én hát addig kietökkal s megmutatom, ha egy garast ad.

Ha valamely pap, vagy más hivatalnok is kemény megvető szókkal él alatvalóihoz, ezt szokták mondani: Megadja néki érdemök szerint a titulust, mint a kökösi pap a liznyiaiaknak. Ugyanis Lisznyóban egy Kökösi Ferenc nevű ember megöletvén, midőn azt ott egy Vitális nevű kökösi bátor dörgő szavú pap eltemette volna, így kezdé előszavát: Veres Ferenc, véres Ferenc! Lisznyó disznó! Mért öléd meg ezt?

Sokat emlegetik a pap János nevű szolgáját is,

ki egyéb nevezetes tettei mellett ebben is furcsa legény volt, hogy mint hajdan Ezóp Xantusnál, mindent betűszerint vett. P. o. mikor gazdája azt parancsolta: kend meg a szekeret! Ő az egész szekeret mind békente hájjal. Mikor azt parancsolta, fogj négy lovat bé, a két pejt hátul a két barnát elől, ő a két pejt a szekér hátuljához fogta. Ha azt mondták: Vidd a vízre a borjút, hogy igyék. Ő azt hátára vette, úgy vitte oda. Olyankor szokták e példát alkalmazni, mikor valaki valamit csupa betű szerint vésszen: Ne vedd betű szerint a dolgot, mint a pap János szolgálja.

A turi papról is fenn maradt a hír, miszerint ez olyan szegény volt, hogy kerék falazásból élt s oly tudatlan, hogy a vasárnap következését mindenkor a naponként készített kerekek számából tudta meg s midőn a megyebíró egyszer egy kereket tréfából eldugott volna, a pap a hetediket csinálni kezdette vasárnap, s csak akkor mondotta a kurátor, hogy ma vasárnap volna, s templomba kellene menni, miről tréfájának megvallásával s a keréknek előadásával győzte meg a papot. Innen ezen pap üldözés miatt más eklézsiába lett rendelésekor mégis tudott ily búcsúzó verseket mondani:

Isten hozzád büdös tó hátán épült Túr:
Itt a pap nem él meg, ha nem farag és fúr.
Akkor lesz belőle címeres földes úr,
Mikor a kan repül s a sas gyökeret túr.

Egy tréfás diákról is fenn van emlékezésben, hogy midőn a püspök a haranglábi mesterséggel kínálta, ezt felelte annak: Ő nem menyen addig oda, amíg torony nem lesz belőle. Azután a singfalvi a hasonló mesterséggel kínáltatván azt felelte, hogy ő oda sem addig, míg ől nem lesz belőle. Végre a pipei kántorságba akarván erővel benyomni a püspök, arra is azt felelte, hogy ő oda sem, amíg lud

nem lesz belőle. De a püspök erősen biztatván, hogy megszokik ottan, csakugyan elmenne végre. Hogy a püspöki vigasztalás annál hathatósabb legyen, az üres kántori ház ajtajára belül felírta jó vastagon: Szokom! S bús sétálás közt mindég azt nézte s ha hallgatói kérdezték is, hogy találja magát, az írásra mutatott és szóval is felelte röviden: szokom! De egykor egy vasárnapi harangozás idején a mester sehol se találtatván, néznek az ajtóra s hát a szokom szóba az o betű felibe pontok vannak téve: szoköm! S innen tudták meg, hogy kántoruk náluk meg nem szokhatván, megszökött.

Végre a gólyákat a két Homoród mellett jánosfalvi kecskéknak hívják, mert a jánosfalviak egykor egy sereg gólyát városfalvi kecskék gyanánt bé akarták hajtani a rétről s a büntetés díját előre meg is itták volt mezőre indultokban. Ígyunk, így mondának, megfizeti a városfalvi kecske.

A kutyát pedig lókodi farkasnak, mert a lókodiak egykor farkas gyanánt egy nagy szürke bolygó kutyát lőttek s vittek volt ajándékba a királybirónak.

N. b. Az ilyen eset a legújabb időben még sokkal nevetségesebben történt meg Abásfalván, hol a homoródszentmártoni nagymalombéli molnár nagy lombos keringő kuvasza farkas helyett a mezőn meglövetvén, a helybéli pap T. S. és mestere B. M. nyereség kívánásból elcsalván a meglövőtől, ezt valami csekélyebb áron, tulajdon szekerekön bétakarva vitték el Udvarhelyre, hogy az érette járni szokott díjt megkapják. De izzasító szégyennel kellett hallaniok a nevetségese elutasítást, kutyájokkal együtt, melyet azután úgy hánytak el a mezőn. A bátrabb idegenek tréfából, vagy a ráncoros szomszédok boszszantó ingerkedésből néha mind a papot és mestert, mind az abásfalviakat csufolják e történeti szemrevetéssel, sőt báuuu! ordítás majmolással vagy utánzással is, de nem szerencsés, mert botot kap tőlük

az ember, ha nem erősebb. Sőt ha csak említi is, vége a barátságoknak.

Midőn a mulatságos *beszédemmel eddig értem*, jelenti a kocsis, hogy készen a rúd s kalapomat kezembe vevén e Kovács János úr, hogy ő is adós ne maradjon az anekdotákkal így kiálta fel: De hát a paniti leány hogy hagyta volt hírét? Hírét hagyta, mint a paniti leány. Hát Foncsor Erzsók sírverse hogy volt?: megírták, u. mondánk, néki is a szép sírverset, mint Foncsor Erzsóknak. Hát a jánosfalvi pap hogy tudott deákul? Bezzeg e tud deákul, mint a jánosfalvi pap. Nem tudjuk, nem tudjuk, kiáltunk vissza Kovács urnak, csak fújja el az úr is a részit, azt is megvárjuk, ha ennyiben van, hiszen mentől többet nyugodtak lovaink, annál inkább futhatnak, melyre Kovács úr: hírét hagyta, mint a paniti leány. Ennek az a historiája: Egykor egy paniti jó gazdának egy szép kevély leánya lévén, sokan jártak hozzá. Az apja egy vasárnap a szerető kedvéért a csürben táncot csináltatván, a legények a nagy szeretetnek miatta rutul rángatták szép leányát s kegyetlenül táncoltatták. A kevéssé ittas apa gyönyörködven ebbe, többször felkiáltott leányához: rugd ki fiam Boriska! s hadd híredet Panitba! S a leány hírét is hagyta, mert egykor egy legény ismét utánna kapván a leány köntössének a táncolás kezdetén a más legény kezei között, hogy ne azzal, hanem vele menjen táncolni, a leánynak mint pendeje, mint rokojája kötője egyszerre ketté szakadott s mind két darab köntöse lábához lefutván, mezítelen maradt, melyeknek midőn zavarodottan utánna kapott volna, lehajlásával még csúfabb figurát mutatott s ez által igen nagy kacagást, de szánakozást is okozott, magának pedig örök hírt szerzett.

Megírták neki is a szép sír verset, mint Foncsor Erzsóknak. Egy asz . . . ai. igen rossz és sátán go-

noszságú vénleánynak ráncos utódi ezen sír verset
írták volt, mely sokáig fenn állott:

Egy nyolcvan esztendő leány ördög bőrben,
Ezer átok között döglök e gödörben.

Bezzeg ez tud deákul, mint a Jánosfalvi pap.
Ez így volt. Egykor Jánosfalvára egy új pap be-
köszöntvén, az újabb divat és ízlés szerint elmellőzte
a régi papok által gyakorolt diákizállásokat a prédikációkban s mindent csak magyarul mondott, melyért midőn a templomból kijöttek, a nép nagyon zúgogott, miért nem mondott deák szókat is? Nó hajjátok-e ez az új pap hiába ette a fejr kinyeret a kolégyiomban, mert e nem tud deákul. Bezzeg tudott a szegény néhai öreg pap, Isten nyugossa meg. Az új papnak fülibe menvén a vád és a következő vasárnapon ismét felállván a Mózes székébe (így nevezé a köznép a szónok széket) e képpen szóla egykor a prédikációja közt: Vos estis omnes asini ökrendére Jánosfalva, azaz: a halak úsznak, a rákok másznak szerelmes jánosfalvi halgatóim. A nép kijön a templomból, egymás szemébe néz s magát megszégyelve előbbi hibás ítéletéért, de most teljes megnyugvással eképpen szól egymásnak: Nó hajjátok-e! ugyan elhibáztuk vala a dolgot, met e bizony tud deákul még talán jobban, mint az öreg. Csak nem akarta egyelőre kiadni magát. Nó senki egyet se szóljon többet, mert aztán...

Ekkor ezeken is jót röhögtünk kiváltkép társam ez utolsón, mint hogy jánosfalvi hazámat illetve s engemet is érdekelt. S ezután Kovács úr is velem egyesített búcsú után felvévén kalapját, szekérbe ülénk és Rákosig futtatánk.

8. F. Rákoson megállás. Kis gyermek ijesztés. Kis gyermek nyelv. Köznépi babona. Elforgatott nevek. Több megjegyzések a köznép erkölcsi életére nézve. Szászsombor. Haza érkezés.

Itt Rákoson megint megállánk kevés ideig, mert Kovács úr most végzé átjövételünkör kihagyott valami adósság iránti dolgát. Én addig gazdánknál mulattam. A gazda asszony egész azon idő alatt mint egy kis, szép, de kényes síró leánykájával vesződött. Elsőbben egy darabig a szotyros cigánynéval, manóval, Banbusszal ijesztette, hogy halgasson, azután ezek nem használván, azzal fenyegette, hogy a pap kivágja a nyelvét, ha mérges szavakat mond! Mily furcsa nevlési bánás! ezáltal még kicsiny korában oly félenké tétetik a gyermek, hogy nagyobb korában is minden sötét szögletben Banbuszot stb. képzel. A papot pedig úgy meg gyűlöli, hogy mind addig nem nézi jó szemmel, míg érettebb korában el nem nővi ezen bolondságokat. Nem használván semmit a síró gyermeknek az ijesztgetés, nényével a pampót kerestették elé, hogy menjenek p tr prügébe. Furcsa nyelv a kis gyermekek kényeztető nyelve, mert ez oly nagy kiterjedésű, hogy kicsiny erővel lehetne belőle egy új más nyelvet alkotni. Így például a csizmát pampónak, az inget gingének, a fejét botának, a kezet kacsónak, a lábat bábónak, a kenyeret papának, a vizet trütünek, a húst pecsinek, a szarvas marhát prücsinek, a lóvat cő-cónak, a disznót csencsónak, a malacot kis bókának, a bárányt becsinek, a macskát picusnak, a kutyát kucunak, a tetűt, balhát mamósnak, az almát bogyónak, a harangot és templomot gangának, a tejet tejetejnek, az apát tatának, az anyát mamának, a bátyát bácsinak, a puliszkát pukkának, a könyvet bcnek, a madárt bodarnak, a galambot tubinak, a tyúkot csirkét pipinek. Tovább menyünk faluba így mondják, menjünk fprtrügébe. Feküdj le: tentéj le. stb.

stb. Ezen nyelv szerint egykor egy csecsemőre gondot viselő nagyobbacska gyermek a csecsemőt a karospadról egy e mellett levő cseber vízbe, melyet a gazdasszony keverni akart belé ejtvén sebesen kifutott anyjához és lelkendezve mondá máamá huppá bubu trutrübe! Az anya tüstént megértette s esztelenül futott a kisgyermek kikapására. De bizony e nyelvet nem értő mástól a kis bubu belé halhatott volna s így is elget ívott szegényke. Ezek szerint a gyermek kisebb korában így beszélni megtanulván, azután nagyobb korában másodszor kénytelen a valóságos nyelvet megtanulni.

Trügébe se akarván a kisgyermek menni, hanem mind csak sírván és nyughatatlankodván, végre az anya vizet vetett neki, s a szenes víztől itatta, mert azt mondá, hogy a brassai oláhnék, kik itt étettek, bizonyoson megigézték, mert a leszállott szén is mutatja a pohár fenekén s valami egyéb hokus pokuszt is csinálván nékie, elaltatta, mert alhatnék volt az étellel megterhelt gyermek. Itt is mosolyogtam, valamint minden babonán, de tulajdonképpen nem tudom: Mosolyogni-e vagy sírni, vagy bosszankodni kellessék azon, mert babonával úgy tele van átaljában minden magyar székely, főleg oláh köznép, mint egy ugarban álló föld burjánnal és tövissekkal, hogy azt a világ minden tudósai és papjai se tudnák csak felényire is kigyomlálni. Im például néhány itt feljegyzett:

Az egész parasztság közönségesen azt tartja, hogy a halottat nem jó a határon máshova keresztül vinni, mert osztán azon határt elveri a jég. Hiába mutatja nékik az ember a sok királyok, fejedelmek és nagy urak és más emberek példáit még a szentírásból is, kiket ide s tova messze földről vittek temetni s hiába mutatja az erről szóló Aprobata törvény cikkeit is, mert csak surdo fabula narrrtur: Ő látva nem akar látni s halva nem akar hallani.

Továbbá azt is közönségesen hiszik, hogy ha

harangoznak a jég elejibe, elfordítja a jeget. Hiába van erről is tiltó törvény már nálunk is az ausztriai törvények során, hiába van éppen harangozás alatt tornyokat megütő menykő fenyíték, hiába éppen harangozás alatt határt elverő tapasztalat. Hiába a helyett jégkár mentő társaságba beállást javasló oktatás, mert a paraszt mégis csak ön vak hite mellett marad és haranggal akarja továbbra is a jeget elkergetni, sőt nem csak ezzel, de a ház elejibe földbe kivágott sarlóval is. S bámulásra méltó, hogy még a főbb iskolákat végzett, számtalan miveltek sorába számláltató nadrágos emberek, sőt esperesek és notáriusok között is találhatunk olyanok, kik szentül hiszik, hogy legalább a nagy harangok úgy mondanak, elúzik a felleget s következőleg a jeget is s ennél fogva javasolják, hogy a harangozást e célból mindenütt fel kellene állítani. Ilyen többek közt Gyepesi László Ferenc úr is az arkhiva szerint.

Továbbá a fennebb említett igézést is éppen annyian, sőt még többen hiszik még a legmiveltebb emberek közt is. Vajjon valamivel nagyobb alapon e, nem merem állítani, se tagadni ezt. Mondják ugyan is, hogy lehet valami mágnesi kifolyás a szemekbe, melyek természeti egybeköttetésnél, rokonságnál fogva áthathatnak egyik testből a másiknak idegrendszerébe sat. Szóljanak ehez a nagy orvos természet tanárok. Volt Kisborosnyón egy Tompa nevű királybíró, ki mind közönségesen tudatott, vagy beszéltetett akkor, a kígyót gonosz szemeinek nézésével megállította. Ki tudja mit tett e végre?

Továbbá a tehenet mikor megfejik, meg kell tejjel keresztezni, mert hanem elviszik a tejét. O mily sokan hiszik ezt is csalhatatlanul!

Ha a fát vissza felé, azaz kisebb végivel teszik a tűzre, a tehen vissza felé borjudzik. Ha csereg a szarka, vendég jön. Ha szikrák pattognak ki, akkor is. Ha mász a már járnai tudó gyermek, akkor is. Ha dorombolva fujja magát a tűz, harag lesz a háznál.

Ha pedig pattognak a fa eszközök, pusztulást jelent. Ha a házi kutya ordít, valaki meghal a háznál. Ha fenyő fát ültetnek valamely életre, onnan is kihal valaki. Ha ki a halottnak kezét megfogja, nem fog félni tőle. Megint: Ha a keservesnek földet dugnak kebelébe a sírnál, hamarabb elfelejti. Ha a megjedetnek ónót öntenek, helyre jó. Ha puskást, halászt megszólítják: nem lesz szerencséje. Ha ki a háztól kiindul s vissza tér, nem lesz szerencséje. Megint, ha valaki üres edénnyel jó az ember elejébe, úgy se. Ha viszket jobb tenyere pénzt ad ki, ha bal viszket, néki adnak. Ha inget valaki fonákul vészi fel, megcsal valakit. Ha valakinek szálla megy a tésztébe, vegye ki, rágja meg s nem kél meg a helye. Úgy sem, ha pökdösi azt. Mikor has tisztítót veszen bé az ember, ha a poharat, melyből azt beitta talpára teszi azt, felül, ha felborítja, alul takarít. Vetéskor nem jó tüzet kiadni, akkor se semmit, mikor az ember tavasszal kiteszi méheit. A méh kosaraknak számát se jó tudni, mert nem lesz szerencse hozzá. Ha hétfőn mester ember hitelbe kezd dolgozni, egész hete mind hiteles léssen, ha akkor foldozni kezd, mind foldozó munkája lesz. Aki Őrnapján dolgozik, megüti a mennykő. A leány ahányat fél mezítláb lép, annyi évig nem megyen férjhez. Mikor mákot vetnek, halgatni kell, hogy legyen sűrű. Ha kőbe botlasz, ott pénz van. Ha valakit szélütés ér, szája fére menyen, vagy fél lábát húzza, azt mondják, hogy rossz nyomba épett, vagy a szép asszonyok huzták fére s oláhval és oláh pappal olvastatnak reá. Ha valakinek venereus bubója van, azt mondják, nagy marinja lesz és nem gyógyítják. Vagy ha igen, nem derék orvoshoz, hanem babonás hévizi emberhez, vagy brasói vizelet nézőhez mennek. A himlőt pedig sokan lemosják a beoltás után.

Nevezetes babona volt sok helyt, kolerakor az, mi szerint annak vagy az azt hordozó úgynevezett Csuma képinek kilenc Mári nevű asszony egy éjjel a

kitört kendentől, vagy a kender kitöréstől fogva egész a megvarrásig minden munkáját végezve, egy inget és egy gatyát készítettek s azt feladván egy szalma emberre a vetés kapuhoz kitették. Melyre el is mult a kolera, azt mondván a Csuma: Szerencsétek, hogy többet tudtatok, mind én, mert mind elhordottalak volna.

De biz akkor is addig ült mig akart,
Míg egy sereg embert sírhalomba takart.

Ezen számtalan babonáihoz járulnak még a paraszt embereknek sokféle alaktalan asztrológiai okoskodásaik és hiedelmeik, melyeket talán régebben nem tudós, hanem tudákos papjaik által a Mizaldus és Goricus féle könyveken, később a Csízión, mely a menykövet hegyes kőnek mondja, álmos könyvön, átájában pedig mindenkor a kalandáriomi jövendöléseken alapítanak, elannyira, hogy a falusi ember mikor időről s természeti változásokról van valami szó, mindenkor arra ügyel és azt nyesi: mit mond a kalendárium? bár ha az a legámítóbb és legostobább, vagy pedig tréfás Lócsey Spilenger féle jövendölésekkel van is teli. Probálták egykor az újabb tudósok a kalendáriomokat ilyen asztrológia jövendölések nélkül adni, de a vevő közönségnek nagyobb részét tevő parasztság nem vette meg úgy, ennél fogva ha azt akarták, hogy keletje legyen azoknak, ismét megtöltötték bolondságokkal ezen elv mellett: mundus vult decipi, ergo decipiatur! csak nyárban havat, télbe égető meleget ne írjon, mind elmehet a többi a két közön.

Most kérdést tevék egy rákosi embertől: ki jobbagya? azt felelvén az ember, hogy a Lóbóré, alig tudám kitisztázni, hogy Rauberé. Furcsán forgat el a köznép, sok kivált idegen neveket, úgy hogy abból sokszor a legnevetésesebb értelmek származnak. P. o. Egy Lepedus nevű oláh molnár Árkoson közönségesen Lepedősnek hívnak. Iosiv Gyurkát Karácson-

falván Jószivú Gyurkának. Hát még az 1848. foradalom után mennyi ilyen nevetséges nevek származtak a nép ajkán, mikor *Heritest*, egy durva biztost *Herodesnek*, *Hanbaut* egy más nagy kövér biztost *Hámbárnak*, *Gamerát Kumarának*, *Torveszttert*, egy rossz író, *Tólvesztőnek*, *Lichstenstein* herceget *Likistánnak*, *Palmestornt Pálmesternek*, *Canrobertet Kanróbertnek* stb. Szinte mindenütt a személyek fő jellegét, igen reájok illőleg kifejezték.

Kovács úr is vissza érkezék. Egy fickócska lévén ott a szomszédból valami követségben anyjától küldve, Kovács úr jókedvében fejére tevé kezét s kérdé: Ki fia vagy? Mire a gyermek nyersen felelé: Hát én az Estók bátsomé. Jót nevettünk reá, dehát még mennyit lehetne nevetni sok más paraszt gyermekben is, ha körökben élne az ember s diskurálna velök?! Sokszor e kérdésre: ki fia vagy? Így is szoktak felelni: Az apámé. Ha azt kérdi az ember tőlük Jánosnak hívnak vala-e? Ezt mondja: Neki!

Egy gyermektől kérdeztén a pap: Tudod-e a Miatyánkot? Felelte a gyermek: Nem tudom biz én a miatyánkot, de tudok annyi dirib darab táncot, hogy megérne száz miatyánkot.

A másiktól azt kérdeztén a pap: Tudod-e a „Hiszek egy Istent“? Nem bízén, monda a gyermek. Melyre a pap: Elég rossz. Én is éppen ezért nem tanultam meg, viszonzá a gyermek, mert olyan rossz.

Egy más gyermeket küldvén oskolába az apja, hogy tanuljon, azt felelé a gyermek: Apa, miért küld oda? Hiszen az a mester semmit se tud, a minap is tőlem kérdezte, hogy hány Isten van? És miféle vallású vagyok.

Egy más gyermek evés közben mind csak a húst szedvén ki a káposztából, monda anyja nékie: Hallod-e, ne csak a húst, hanem a káposztát is, mert az is éppen olyan jó, mint a hús. A bizony nem, felel a fickó, mert ha olyan jó volna, eddig a kutyák a kertből mind megették volna.

Egykor pedig ugyan ily gyermek az asztaltól felkelve nem imádkozván, anyja szidni kezdette, miért nem imádkozik? A gyermek még se akart. Ekkor jól reá vág anyja. Melyre a gyermek is szóra fakadván, így agyarga sírva anyjának: Én bizony tudom, hogy egyet sem, csak ennek a hitvány tökmag cibérének!

De nemcsak kisebb gyermekek, hanem nagyobb fickók is néha csak ilyen együgyűek, mert egykor egy nagy legénytől kérdvén a pap a nyári tanításon: Ki teremtette e nagy világot? Így felele félvállról vastagon dűnnyögve: Biz én nem tudom, met én úgy értem.

Sőt még apjoktól se lehet néha többet várni, mert egykor egy embernek egy kis fia a góbban (a tüzelő kemence alatt) silabizálván magában az Abc-és könyvéből p, s, a, ptá, m, n, amná sat. Az apja behajol hozzá s ezt kérdi: Te, mi az Isten nyilat tanulsz, Pista? Mondd meg a mesternek, hogy ne tanítson téged ilyen bolondságra, hanem tanítson olvasni. Érted-e?

De logikájok, vagyis okoskodások csakis ilyen van anyjoktól, vagy apjoktól sokszor nékiek, mert egy gyermeket elkapván a ló másfelé, a szájába vetet kötőféknél fogva, kérdé az apa: Hát nem tudtad megállítani? Mire a gyermek: Hiszen eleget ütöttem, hogy álljon meg, de még sem akart.

Egykor egy paraszt ember is rosszul élvén feleségével, így szóla a békéltető pap előtt: Eleget verem az Isten adtát, hogy szeressen s legyen bív hozzám s még sem akar, hanem mind csak azzal a szomszéd legénnyel dühödik.

A székely asszony is mikor sír kis gyermeke, azzal csitítja, hogy mindjárt meg veri s pedig mentől inkább veri, annál inkább sír, s mentől inkább sír annál inkább veri: vakkansz-e?

Elindulánk innen is valahára, de bosszankodva tapasztalók, hogy nemcsak becsületes bajok, de em-

bertelen akadályok is késleltetik néha útban az embert. Ugyanis a rákosi hágóban egy lakadalmi sereget találván szembe, ezek részeg fővel szinte össze-szurának szekerestől lovastól együtt, hogy hirtelen előlük a levegőbe fel nem emelkedhattunk. Így van a köznéppel ez akkor is, ha sokadalomból jönnek, mert innen is ritkán, vagy tán sohasem is jönnek józan fejjel s mikor így magukat tele isszák, s eléheztetett és szomjuhozott lovaikat kegyetlenül hajtják, gonoszabbak a darázsnál, kivált ha sokan vannak.

A közelebb elért erdő patak töltés hídján ismét szinte bedőjtének délceg lovaink, egy szembe, lejtőről befutó szekér miatt. Vagyis nem annyiban e miatt, mint újabban méreggel kell mondanunk, hogy a gonoszul levagdalt karfák nem léte miatt. Micsoda baromnál is alábbvaló emberek is vannak a köznép között, kik az igen szükséges és sokszor életmentő híd és meredek oldal s palló karfákat nemcsak fátlan helyeken, de még az ily erdők között is így levagdaltják! Szánom én az emberiséget, csudálkozom, miként mondaték róla, hogy Isten képére teremtetett, de nem csudálkozom, midőn ezután e mondaték: Bánom, hogy teremtettem az embert!... Vagy talán a nevelés teszi Isten képévé? Úgy van! A nevelés teszi, mert bárha amíg megmutattuk több helyt a fentebbiekben, hogy a legtanultabbak között is vannak gazemberek, és pedig sokkal mestersége-sebb és kitanult gazemberek, de mégis a legistentele-lenebb tanult ember is legalább olyanokat nem csirál, hogy a híd karfákat levagdálja, vagy vagdal-tassa, a köpükből a fákat kiszedje, s a hídakból is a vasakat kiszedvén, ellopja. Ezeket nem annyira gonosz, mint aljas seprő emberek teszik, a köznép sorából. Mit kellene hát tenni? Nevelni ugye a magyar köznépet is? Hogy a tudományos és írás esmé-retekkel együtt a becsület és erkölcs is fejlődjenek. Úgy van! Nevelni kellene. De hogy? a) A kormány még eddig nem tett erre nézve semmi gyökeres célra-

vezetőt, egyebet gépi hideg parancsoknál, mert az nem magyar s nem bánja ha a magyar mind baromnak marad is, csak huzza az ő jármát és adót adjon. b) Ami van téve a nép nevelésére nézve, nem teljes célirányos. c) A magyar köznép nem is érkezik, hogy nevelje és neveltesse jó móddal magát. Lássuk csak! Az elsőre nézve ama nagy tudományú ref. püspök *Verestói György* még 1735-ben a Kemény László fellett mondott orációjában eképpen szólott volt. „Igy csak alig tartóztatnom meg én magamot, hogy a magyar nemzetnek nevét fekete szénnel írom le, mert majd egy nemzetben sincsen olyan sok írás (tehát másként is) tudatlan emberek, mint a magyarok között. Ezelőtt nem sok esztendőkkel a muszka nemzetet tartották paraszt nemzetnek az európai nemes nemzetek között, de már ez a nemzet szinte letörli a maga nevét a parasztságnak lajstromából, mert ama hatalmas imperátornak: Petrus Alexovicsiusnak parancsolatja szerint, tartozik minden muszka tanítani a maga gyermekét az iskolai tudományokra sub amissione capitis et bonorum: Fejének és jószágának elvesztése alatt. Vajha ezt cselekednék a magyarok is! a magyarokra nézve is!“ (Szegény nagy Mátyás király ő éppen ezt indította vala el, ha meg ne haljon, vagy tán a pokoli undok irigység által meg ne étessek, hogy a magyar ne emelkedhessék s ne legyen boldog.) De rajta kívül más senki semmi nagyot nem tévén, mindeddig még csak az óhajtással maradtunk.

A másokra nézve az volna célirányos, hogy az alsóbb oskolákból a felsőbb oskolákban jobban kimívelve s józan értelemmel és felforgással jöjjenek által a papok keze alá a hallgatók, de hogy jönnek? Valóságos tudatlanul nagyobbára, mert a falusi oskola tanító taníttatása szinte semmit se ér, ők magok is miveletlenek s e mellett vékony élet módban is lévén, ami egymásból kölcsönösen foly. S mikor ily tudatlanul jönnek, vajjon a papot hajtogathatják-e,

ekkor ezeket a megasszott kemény ágakat a nélkül, hogy visszapattanva szemeiket is ki ne üssék azok? Vajjon kimüvelhetik-e ezeket? Meggyőzhetik-e valami hasznos igazság felől? Kiirthatják-e a vakságot, babonát, bigottságot belőlők és sok hitvány rossz szokásokat közülök? Bizonyosan nem? Sőt éppen ők maguk is kénytelenek ezeket a bűnnek vagy aljaságnak minden pocsoljájában követni, mint a tyúk kotlónak a réce fiakat, ha békésen élni akarnak közöttük, vagy pedig a jó felett szüntelen harcban élni velök, mint a prófétáknak, Jézusnak és apostoloknak, vagy legalább, mint egy iskola tanítónak a maga rossz gyermek tanítványaival, csak az a kár, hogy azok többet árthatnak a papnak, mint ezek a mesternek, éppen úgy, mint ártottak a prófétáknak és Jézusnak. Az honnan jól is mondotta volt a nagy Benkő, hogy az egész papság ily rendszer mellett nem is egyéb, hanem csak egy ceremónia mesterség s ez után kapott nyomorult kenyér.

Ami a harmadikat nézi: Mikép taníttathassa a köznép a maga gyermekeit. a) az iskola olyan, amilyen a szemei előtt otthon lévén, amit ott tanul a gyermek az értelemben és erkölcsben, haza menve mind vissza tanulja szüleitől mindaddig, míg egy egész emberi nyom valahogy ki nem művelődik. b) Szemei előtt otthon lévén az iskola, a szülők mindjárt mindjárt a keze alá szólnak a legjobb tanítónak is és c) a szegény köznép a nyomasztó terhek és nyomoruságok miatt alig ér reá, hogy csecsemő gyermekét is jó vigyázat alatt fel nevelje, úgy, hogy ez által legszükségesebb dolgaitól is vagy elfogódik, vagy ha magára hagyja munkája miatt, kicsiny, gyámoltalan, tűzbe, vízbe, kútba beleesik, szekértől utcán eltapodtatik s majd mikor alig várva örömeire akkorára nő is hogy hasznát veheti, nem abban jár,

hogy iskolába küldje, iskolába tartsa, hanem abban, hogy azt, vagy a másik következett csecsemőnek dajkájává tegye, míg ő nem csak tulajdon kenyér kereső verejtékes munkájában, de helység és ország dolgaiban is reá hajtva izzad és fárad, vagy pedig hogy ezen terhes foglalatosságait könnyítse, megossza vele, vagy pedig véletlen betegség s egyéb, őtet másfelé elfoglaló inség miatt, azon foglalatosságait és terheit már még gyenge korában reá rakja. Nem is említem, hogy ezek mellett a katonáknak is inkább belőlük kell telni! S csak ritkábbak az olyan egy emberek a társaságban, kiknek egyszersmind több gyermekök is, vagy ha csak egy van is, mindenféle jó módjok is legyen a taníttatásra. Azonban hogy legalább az ilyenek kivizsgálás után, okvetlen a fennebbi muszka törvénynél fogva is s a többieket is minyájan a lehetőségig gyermekeiket tanítással, arra úgy reá kellene szorítaniok, beszéltetniök és segíteniök, mint éppen az adó megadására, melyből soha egy fél pénz sem marad el a dicső uralkodó kegyéből rendesen, hanem, ha valamely nagy csapás esetére, mikor a példabeszéd szerint ahol, nincs, az Isten se tud venni.

Ily beszélgetések és okoskodások között megérkezénk sötét végre az *Oklándi-Tetőre*. Az addig szelid és mindig tiszta őszi idő egyszerre be kezdett borulni. Az egész természet elszomorodni. S mintha gyászleplét felvéve egyszerre sírásra is fakadna gyéren és aprón esni kezd. Egyébiránt biztos útban voltunk s már közel hazánkhoz, de különben oly sötétben, hogy semmit se láttunk csak egy távoli világosság tűnik most fel a völgyben lefelé egy magasságon, mely az itt elterült rengeteg erdők fekete mélysége felett kísértetiesen hatott el hozzánk. Ez a *Zsombori Várban* van — monda Kovács úr s én is

töstént elismerém a helyiséget. Mint szeretném ott lakni, ott egy kényelmes szobában könyvtáram közepette csendes magányomban írni, olvasni — s a közben a várban sétálni, s onnan széllyel nézdelni — mondám Kovács úrnak. Igen felele ő, ha önhez néha egy-egy jó barátja is elmenne látogatni s egy-egy szép zombori menyecske vagy szép leány hordana oda jó ebédeket és vacsorákat is, felelte Kovács úr. Az úgy van — mondék vissza, mert akár-hová beszéljünk, csakugyan egy szép és jó nő a földiboldogság kiegészítője. És itt ki is telhetik legalább az első — monda ismét Kovács úr, mert tudtom szerint s más esmerőknek bizonyítása szerint is egész Erdélyben sincsenek sehol oly szép nők, mint itt Szászzsomboron és Torockón, annyival is inkább, mert öltözetjük is ahoz való ingerlőleg bájos izléses ékességgel bír. Egy vasárnap, vagy nagy innepen egy szép időben a templomban látni őket nem mindennapi szépség és gyönyörködés. Valyon van-e valami története e várnak? Kérdém Kovács urat? Van úgy mond egy, nem tudom költött-e vagy valóság? melyet a helybéli értemes öreg pap barátom *Magyari* úr leírt-e vagy kötve dolgozott és a templom ládájába be tett. Olvasta is volt nékem. Ezen írás szerint e várnak neve Nyár-Vár s innen van a falunak is németül *Sommer-burg* — magyarul *Zsombor* neve. És így e Zsombor név különbözik a *Magyarzsombor*, vagy *Nagyzsombor* nevű falu nevéől, mely egyik magyar fővezér Zsomborról ered . . .

Most észre se vettük, midőn haza toppantunk. De az eső is, mely mintha várta volna hazaérkezésünket, addig nem esett oly nagyon: most egyszerre megeredett. Mi bémentünk a jó meleg házba. Egyet jóízűen vacsoráztunk s szokásunkon kívül a jó piros borból jól ittunk s azután lefeküdvén s a csendes

esőhullás elringató zúgása alatt elaluván, egész viradtig aludtunk. Ekkor felnyitjuk szemeinket s hát künn mindenütt vakító fehérséget látunk.

Az 1846. évi szép természet meghalt, s a nagy természet hatalmas ura reá terítette hó szemfedelét. A csordák nem mentek ki többet s minden teremtet állat téli nyugalmában rejtezett. Én is egy szinte délig húzódott frustok s búcsú pohár után az új havon haza törtetek a közellévő Karácsonfalvára papi házamhoz, melybe az elrekedett idő engem is bérekesztvén, bérekeszté egyszersmind e vidéki utazásomat is.

Jegyzetek.

¹ A franciskánusok krónikája alapján érdekesen mondja el a különböző politikai változások (János Zsigmond, II. Rákóczy Ferenc forradalma) alatt történt eseményeket. Ezeket kihagytuk, mert a Csiki Székely Krónikában le vannak írva, röviden leírja Orbán Balázs is.

² Legújabbban az 1900-as években szép, a székely anyavárosnak megfelelő megyeházat építettek.

³ Dulló: székely szolgabíró. Sándor István *dulónak* írja. Ezzel akarja a dollót jellemezni.

⁴ Újabb időben ezt a kifogást eloszlatták: új, nagy és szép templomot és papiházat építettek.

⁵ A lakóház, csűr, gazdasági udvar alkotja a székely ember »életjét«.

⁶ Más faluban lakó birtokosok.

⁷ Azóta szép tornyot is építettek. Sándor István nagyon szigorúan ítéli meg e falut. Újabb időben egyike a legmódosabb, munkásabb székely falvakkal.

⁸ Vagyon- és fejvesztésre ítéelés miatt.

⁹ A világháború alkalmával az egyiket elvitték ágyúnak.

¹⁰ Ebben téved Sándor István.

¹¹ A Sándor István idejében a Kanyaró család még nem halt volt ki. Kanyaró Pál, később a kitűnő író és tanár: Kanyaró Ferenc is ebből a családból származott, a faluból kikerült elődökből. A Kanyaró-családnak ma is él néhány földműves utóda a faluban.

¹² Sándor István álláspontját nem osztjuk a magyarországiakra nézve.

¹³ Elajjasulva = elszegényedve.

¹⁴ Egy tudákos, mesterséges monda. E szerint jóval Szent István előtt egy híres rabonbánnak nem volt fiú gyermeke. Birtokát ezért leánya örökölte, akif a görög császár vett feleségül. A leány menyegzőjére elmentek az említett falvak lakói s ezek az ifjú párt elkísérték a határig. A rabonbán-leány azzal hálálta meg a nép hódolatát, hogy az osztályrészét a népnek ajándékozta. Így jutott az említett tizenhét falu havashoz.

¹⁵ Sándor István utólag ezt a jegyzetet ragasztotta e helyhez: »Később tudom meg, hogy Székely Zsigmondnak

voltak fiú maradékal is. A 17. század vége felé kálvinisták lettek. Legutolsó volt gróf Székely László, ki nagy üldözője az unitáriusoknak s nagy apostola volt a reformátusoknak. Ő térítette a református vallásra a kájáni unitária eklézsiát. Benne magvaszakadt a családnak. Övé volt az apahídi elpusztult nagy kastély is.« Ez azonban tévedés! Kelemen Lajos történettudós szerint.

¹⁶ A falu unitárius székely népe annyira türelmes volt a beszívárgott románokkal szemben, hogy maguk is segítették őket a templomépítésben. Ily módon a világháború előtti szabadelvű korszakban a már teljesen elmagyarosodott gör. katolikus románok az unitáriusok segítségével építettek egy kis templomot. A templomon ez a felírás volt magyarul: »Az egy Isten tiszteletére.« Az istentisztelet nyelve magyar volt. Nemzetiségi surlódásnak nyoma sem volt.

A román kormányzat alatt a faluba gör. katolikus lelkészi állást szerveztek. Erőszakos úton térítettek át több családot a gör. katolikus vallásra, a szép gör. katolikus templom helyett újat építettek, most is az unitárius község segítségével, de most a segítség nem önként, hanem erőszak útján jött létre.

Az almási unitárius lelkészek: Ajtay János († 1926-ban) és az utána következett Simén Domokos és az almási magyarok rendkívül sokat szenvedtek a 22 éves román erőszak miatt. A gyöngékből sikerült néhányat áttéríteni a gör. katolikus vallásra, de a falu zöme minden üldözés és sok ravasz cselfogás ellenére is híven kitartott magyar unitárius hite mellett. Sándor István csak élcelődik azzal a tévedéssel, hogy Almást román eredetűnek mondja a fölületesség. Almás neve Almos volt korábban, 1332-ben Almás néven szerepel a pápai dézmák regestrumában. Lakói eredetileg székelyek, a románok pásztor leszármazottak. (V. ö. Orbán Balázs: Székelyföld leírása. I. k. 186. l.)

A műben sok egyházi, régi kifejezés van. Az egyházközséget régiesen megyének, egyházmegyének nevezi. Sándor Istvánnak egészen egyéni helyesírása van. Ezt a lehetőség szerint átirtuk mai helyesírásra.

¹⁷ Ezeket az adatokat, több mással, Orbán Balázs is közli (Udvarhelyszék, 185. l.). Orbán Balázs azonban a kövön talált betűket így olvasta ki:

G. C. W.
ICAO PB. COS.
V. L. M. P.

A betűk értelmét Orbán Balázs sem derítette ki.

¹⁸ Generalis Visitatio: püspöki vizsgálat.

¹⁹ Szentábrahámi Mihály nagy unitárius püspöknek a műve.

²⁰ Kriza *Vadrózsáiban* sokkal jobban, gondosabban meg van mentve a feledéstől. Sándor István nem tulajdonított nagy fontosságot a népköltészetnek.

TARTALOMJEGYZÉK:

II. KÖTET.

1. Kis- és Nagyláfalva. Hargita. Tizenhét falu Havasa. A Kis Homoród. Egy nagy kő —	3
2. Lővétei Hámor-völgy. Ebben fejedelem Székely Mózes lakhelye — — — —	10
3. H-almás. Vargyasvölgy. Kyruly. Kőbarlang. H-almási templom stb. — — — —	19
4. Karácsonyfalva. Az itteni búcsú. Ennek polgári és vallási régi és újabb állapotja. Hagymás völgy és környéke. Régi építési mód. Búcsú: vásári experienca. Égések a faluban. Mészégetés. Nagy Dimén. Sok patak természeti ritkaságai — — —	28
5. Egy brassai út alkalmával rikai zsványok s más utonállók és gonosztevők elbeszéllett historiája — — — —	54
6. F. Rákoson hálás és estvélh időtöltés. Két verses sírfa a köpeci temetőben és ezeknek historiája. Több utonállók és gonosztevők története — — — —	67
7. Földvári várkút. Baj van Köpecen s több hasonló mondatok s azoknak anekdotás magyarázatjaik — — — —	79
8. F. Rákoson megállás. Kisgyermek ijesztés. Kisgyermek nyelv. Köznépi babona. Elforgatott nevek. Több megjegyzések a köznép erkölcsi életére nézve. Szászszombor. Hazaérkezés — — — —	92

Az Erdélyi Ritkaságok előfizetői és pártolói.

- Br. *Aczél Ede*, Kolozsvár.
 Ajtai Mihály, Marosvásárhely.
- Dr. Ajtai Miklós, Páris,
 Dr. Asztalos Miklós, Budapest.
 Dr. Asztalos Sándor, Kolozsvár.
- Babos István*, Kolozsvár.
 Bagaméry Zsombor, Kolozsvár.
- Dr. Balázs Endre, Kolozsvár.
 Dr. Baráth Tibor, Kolozsvár.
 Dr. Bartha Ignác, Kolozsvár.
 Dr. Báthory János, Budapest.
 Benkő Gábor, Kolozsvár.
- Dr. Bertalan István, Budapest.
 Gr. Bethlen György, Kolozsvár.
 Bezdán József, Kolozsvár.
 Biás István, Marosvásárhely.
 Bindác Mihály, Kolozsvár.
 Biró Ferenc, Kolozsvár.
 Biró Gábor, Kolozsvár.
- Dr. Biró Mózes, Kolozsvár.
 Dr. Biró Sándor, Kolozsvár.
 Dr. Biró József, Nagyvárad.
 Dr. Biró Venczel, Kolozsvár.
 Dr. Bisztray Gyula, Budapest.
 Dr. Blédy Géza, Arad.
 Dr. Blankenberg V. Kolozsvár.
 Blumenfeld Gábor, Kolozsvár.
- Dr. Boskovits Imre, Kolozsvár.
 Bod Pál, Budapest.
 Bodó György, Kolozsvár.
 Dr. Bodor György, Budapest.
 Dr. Boér László, Szatmár.
 Boér Pál, Budapest.
 Bonyhal István, Kolozsvár.
 Borsai András, Kolozsvár.
 Dr. Botár István, Kolozsvár.
 Dr. Böszörményi Sándor, Kolozsvár.
 Brüll Emánuel, Kolozsvár.
- Dr. *Császár Károly*, Kolozsvár.
 Csikszeredai római kath. főgimnázium.
 Csizhegyi Andor, Kolozsvár.
 Dr. Csomos Miklós, Budapest.
 Dr. Csögör Lajos, Kolozsvár.
- Dr. Darkó Akos, Kolozsvár.
Debreceni Egyetemi Könyvtár.
 Debreceni ref. főgimnázium.
 Debreceni Egyetemi Irodalomtörténeti Intézet.
 Dr. Debreczi Sándor, Sepsiszentgyörgy.
 Diamant Izsó, Kolozsvár.
 Dobolyi Lajos, Budapest.
 Dr. Döri Béla, Kolozsvár.
 Dunky Jenő, Kolozsvár.

- Erdélyi Gazdasági Egylet
Könyvtára, Kolozsvár.
Erdélyi Tudományos Inté-
zet, Kolozsvár.*
- Br. Eötvös József Kollégium,
Budapest.
- Dr. *Farkas Ferenc*, Budapest.
Dr. *Farkas Tibor*, Kolozsvár.
Dr. *Ferenczi Sándor*, Máramar-
rossziget.
Dr. *Feszt György*, Kolozsvár.
Dr. *Finna Béla*, Budapest.
Finta Gerő, Nagyvárad.
Dr. *Fogarasi Géza*, Kolozs-
vár.
Dr. *Fogarasi József*, Kolozs-
vár.
Fővárosi Könyvtár, Bu-
dapest.
- Dr. *Gál István*, Budapest.
Gál Kelemen, Kolozsvár.
Gerstenbrein Arthur, Ko-
lozsvár.
Dr. *Gergely Pál*, Budapest.
Guráth Béla, Kolozsvár.
Dr. *Guzner Miklós*, Kolozsvár.
Dr. *Gündisch Mihály*, Kolozs-
vár.
- Dr. *György Lajos*, Kolozsvár.
*Gyulafehérvári róm. kath.
főgimnázium.*
- Ifj. *Hadházi Sándor*, Kolozs-
vár.
Dr. *Halász Pál*, Kolozsvár.
Ifj. dr. *Harsányi István*, Sá-
rospatak.
Dr. *Hegedüs Loránt*, Buda-
pest.
Herepel János, Sepsiszent-
györgy.
Horváth Béla, Kolozsvár.
Horváth Elek, Kolozsvár.
Dr. *Huszár Lajos*, Budapest.
Dr. *Ihász Béla*, Kolozsvár.
- Imecs Márton*, Kolozsvár.
Dr. *Imre Kálmán*, Kolozsvár.
Dr. *Incze Béla*, Beszterce.
- Dr. *Jancsó Béla*, Kolozsvár.
Szentgericzei Jakab Jenő,
Kolozsvár.
Jancsó Lázár, Páké (Há-
romszék vm.)
Jancsó Sándor, Marosvá-
sárhely.
Jancsó Vilmos, Budapest.
Janovics Jenő, Kolozsvár.
József Akos, Kolozsvár.
Dr. *János Gáspár*, Kolozsvár.
Járosi Andor, Kolozsvár.
Dr. *Jászai Pál*, Kolozsvár.
Dr. *Joksmann Ödön*, Kolozs-
vár.
- Dr. *Karácsony Benő*, Kolozs-
vár.
Dr. *Katona Lajos*, Kolozs-
vár.
Kelemen Béla, Kolozsvár.
Kelemen Lajos, Kolozs-
vár.
Dr. *Kelemen László*, Kolozs-
vár.
Br. *Kemény János*, Marosvécs.
Dr. *Keresztes Zsigmond*, Ko-
lozsvár.
Dr. *Király Jenő*, Kolozsvár.
Dr. *Kispál László*, Kolozsvár.
*Kolozsvári róm. kath. fiú-
főgimnázium.*
*Kolozsvári ref. fiúfőgim-
názium.*
*Kolozsvári ref. leány fő-
gimnázium.*
*Kolozsvári unitárius fiú-
főgimnázium.*
*Kolozsvári Egyetemi
Könyvtár.*
Kolozsvári ref. teológia.
Kolozsvári unit. teológia.
*Kolozsvári Magyar Ka-
szinó könyvtára.*

- Dr. Kolumbán Mária, Kolozsvár.
Kory József, Kolozsvár.
- Dr. Kornhoffer Vilmos, Szászrégen.
- Dr. Kótay Pál, Kolozsvár.
Kovács Benedek, Marosvásárhely.
Kovács László, Kolozsvár.
- Dr. Kristóf György, Kolozsvár.
Kuck Ferdinánd, Kolozsvár.
- Lakatos István*, Kolozsvár.
Lám Béla, Budapest.
László Dezső, Kolozsvár.
- Dr. László Endre, Kolozsvár.
László Tihamér, Kolozsvár.
Losonci állami főgimnázium.
Lőrinczi Ferenc, Kolozsvár.
Löw Rudolf, Kolozsvár.
- Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára*, Budapest.
- Dr. Makkai László, Kolozsvár.
Maksay Albert, Kolozsvár.
Mandula Jenő, Kolozsvár.
Marosvásárhelyi ref. kollégium.
Marosvásárhelyi róm. kath. kollégium.
Márkus Lajos, Kolozsvár.
- Dr. Mártonffy László, Kolozsvár.
- Dr. Mester Gábor, Kolozsvár.
Mestitz János, Kolozsvár.
Mezel Gyula, Kolozsvár.
- Dr. Mezey Mihály, Kolozsvár.
- Idb. dr. Mikó Imre, Kolozsvár.
Ifj. dr. Mikó Imre, Kolozsvár.
Dr. Mikó Lőrinc, Kolozsvár.
Dr. Mikó Tibor, Budapest.
Dr. Molnos Lipót, Páris.
- Molter Károly, Marosvásárhely.
Moskovits József, Kolozsvár.
Müller Géza, Kolozsvár.
- Dr. Nagy András, Gyergyószentmiklós.
Dr. Nagy László, Kolozsvár.
Szőkefalvi Nagy Sándor, Kolozsvár.
Nagy Sándor, Budapest.
Nagyenyedi ref. kollégium.
Nagyvárad ref. leánygimnázium.
Népies Irodalmi Társaság.
Naszódi állami főgimn.
- Dr. Neumann Jenő, Kolozsvár.
- Dr. Oberding József, Kolozsvár.
Dr. Óvári Elemér, Kolozsvár.
- Dr. Pals Dezső, Budapest.
Dr. Parádi Kálmán, Kolozsvár.
Pálffy Endre, Naszód.
- Dr. Pálffy László, Kolozsvár.
Pánczél Pál, Kolozsvár.
Pellion Ervin, Marosvásárhely.
Pécsi Egyetemi Könyvtár.
- Dr. Péterffy Jenő, Kolozsvár.
Dr. Péterffy Pál, Kolozsvár.
Pogány Albert, Nagyenyed.
- Dr. Pollák Miksa, Kolozsvár.
- Rédei Károly*, Budapest.
Reischel Arthur, Kolozsvár.
Revizlós Liga Könyvtára, Budapest.
Rohonyi Vilmos.
Rohonyi Károly.
- Dr. Roth Marcel, Kolozsvár.

- Sántha Lajos*, Csikszereda.
Sárospataki ref. kollégium.
Sepsiszentgyörgyi ref. Mikó-kollégium.
- Dr. Silai István, Kolozsvár.
Dr. Suba Károly, Kolozsvár.
Dr. Soó Rezső, Kolozsvár.
Dr. Steiner Pál, Kolozsvár.
- Ifj. *Szabó Géza*, Nagyenyed.
Dr. Cs. Szabó László, Budapest.
Szabó Magda, Kolozsvár.
Dr. Szabó Sándor, Budapest.
Dr. Szakáts Kálmán, Budapest.
Dr. Szakáts Lajos, Kolozsvár.
Szász Árpád, Zilah.
Dr. Szathmáry János, Kolozsvár.
Dr. Szádeczky Elemér, Sopron.
Dr. Szász Zsombor, Budapest.
Dr. Szánthó Miklós, Kolozsvár.
- Ifj. *Szele Márton*, Kolozsvár.
Szenczei László, Budapest.
Széchenyi Könyvtár, Budapest.
Székely Múzeum, Sepsiszentgyörgy.
Dr. Szilágyi Olivér, Marosvásárhely.
Szilágysomlyói állami főgimnázium.
Dr. Szücs Elemér, Kolozsvár.
- Tamási Aron*, Kolozsvár.
Tatár Géza, Zilah.
Tatár Ferenc, Kolozsvár.
Tárca Bertalan, Kolozsvár.
Gr. Teleki Adám, Marosújvár.
- Gr. Teleki Ernő, Kolozsvár.
Gr. Teleki Géza, Kolozsvár.
Dr. Takáts Zoltán, Kolozsvár.
Temesvári róm. kath. főgimnázium.
Dr. Tolnai Gábor, Budapest.
Dr. Tonk Emil, Kolozsvár.
Dr. Tusa Gábor, Kolozsvár.
Dr. Tóth László, Kolozsvár.
- Udvari István*, Kolozsvár.
Ungváry Sándor, Kolozsvár.
Urbán Andor, Dés.
Dr. Ürmössy József, Kolozsvár.
Dr. Ürmössy Károly, Kolozsvár.
- Varró Dezső*, Dés.
Vámszer Géza, Kolozsvár.
Dr. Várady Gábor, Kolozsvár.
Dr. Váró György, Udvarhely.
Vásárhelyi Boldizsár, Kolozsvár.
Vásárhelyi János, Kolozsvár.
Dr. Vásárhelyi László, Kolozsvár.
Ifj. dr. Vékás Lajos, Kolozsvár.
Dr. Veégh Sándor, Marosvásárhely.
Vass László, Budapest.
Walter Gyula, Kolozsvár.
Gr. Wass Albert, Kolozsvár.
- Zilahi ref. főgimnázium.*
Dr. Zolnai Béla, Kolozsvár.
Zöld Márton, Kolozsvár.
Dr. Zsakó Gyula, Budapest.
Dr. Zsakó István, Budapest.
Zsakó Zoltán, Kolozsvár.

MINERVA
KOLOZSVÁR